

IOM STARPTAUTISKĀ MIGRĀCIJAS ORGANIZĀCIJA

Cilvēku tirdzniecība – izpratne, problēmas, risinājumi

Rokasgrāmata sociālajiem darbiniekiem

Rīga
2006

Rokasgrāmatas autori:

Elīna Celmiņa – LM Eiropas un juridisko lietu departamenta Dzimumu līdztiesības nodaļas vadītājas vietniece

Guna Garokalna-Bihela – sociālā darba maģistre (MSW)

Juris Gromovs – Latvijas Universitātes Starptautisko un Eiropas tiesību zinātņu katedras lektors

Sandra Zalcmane – Konsultatīvā servisa vadītāja NVO resursu centrā *Marta*, sociālā darbiniece

Aivars Bergmanis – Organizētās noziedzības un citu nozaru specializētās prokuratūras prokurors

Recenzenti:

Dace Mauliņa – LM Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības departamenta Sociālo pakalpojumu nodaļas vecākā referente

Elīna Niedre – IOM Tallinas biroja vadītāja

Vineta Polatside – Starptautiskās migrācijas organizācijas projektu vadītāja

Arturs Vaišļa – Galvenās kriminālpolicijas pārvaldes Organizētās noziedzības apkarošanas pārvaldes Narkotiku apkarošanas biroja 2. nodaļas (cīņa ar cilvēku tirdzniecību) priekšnieks

Kontaktinformācija:

Starptautiskā migrācijas organizācija

Rīgas birojs, ANO nams

Pils iela 21, Rīga, LV-1167

Latvija

Tālr. + 3717503627

Fakss + 3717503603

E-pasts: iom.riga@undp.riga.lv

Rokasgrāmatu finansē Zviedrijas Starptautiskā attīstības aģentūra (SIDA)

SATURS**PRIEKŠVārds 7****IEVADS 9****I. PROBLĒMAS NOSTĀDNE UN TEORĒTISKAIS ASPEKTS 11****1. Cilvēku tirdzniecības jēdziens, cēloņi un veicinošie faktori 12**

1.1. Cilvēku tirdzniecības jēdziens 12

1.2. Cēloņi un veicinošie faktori 14

2. Cilvēku tirdzniecība kā negatīvās migrācijas veids 16**3. Cilvēku tirdzniecības mehānisms 19**

3.1. Valstu un vervētāju iedalījums 20

3.2. Vervēšanas metodes 23

3.3. Mīti un patiesība par cilvēku tirdzniecību 27

4. Cilvēku tirdzniecības apkarošanas normatīvie dokumenti – pasaulē, Eiropas Savienībā un Latvijā 31

4.1. Globālais konteksts 31

4.2. Cilvēku tirdzniecības novēršana un apkarošana Eiropas Savienībā 35

4.2.1. Uz cilvēku tirdzniecības apkarošanu vērstās EP kopējās rīcības dokumenti 35

4.2.2. Padomes 2002. gada 19. jūlija Ietvarlēmums par cilvēku tirdzniecības apkarošanu 37

4.2.3. Eiropas Savienība un cilvēku orgānu nelikumīga izņemšana 40

4.2.4. Eiropas Savienības nākotnes plāni – cilvēku tirdzniecības noziegumu liecinieku aizsardzības pastiprināšana 41

4.2.5. ES finansētās programmas 43

4.3. Stratēģijas cilvēku tirdzniecības apkarošanai 44

4.4. Cilvēku tirdzniecības apkarošanas likumdošana Latvijā 45

4.4.1. Likumdošanas normas 45

4.4.2. Problēmas cilvēku tirdzniecības apkarošanā 48

4.4.3. Nepieciešamās un paredzētās izmaiņas 49

5. Cilvēku tirdzniecība Latvijā 50

5.1. Problēmas rašanās un cēloņi 50

5.2. Problēmas apjoms: noziegumu statistika un upuru skaits 53

5.3. Sekas un nepieciešamā palīdzība 54

II. CILVĒKU TIRDZniecības PREVENCIJA UN PALĪDZĪBAS SNIEGŠANA	57
6. Cilvēku tirdzniecība cilvēktiesību aspektā	57
7. Sociālā darbinieka un cietušās personas tiesības kriminālprocesā	60
8. Sociālā darbinieka loma starpprofesionāļu komandā	89
9. Sociālā darbinieka klienti, to sociālais portrets	97
9.1. Cilvēku tirdzniecībā cietusi persona	97
9.1.1. Cilvēku tirdzniecībai biežāk pakļautās riska grupas	97
9.1.2. Cilvēku tirdzniecības ietekme uz upura fizisko un psihisko veselību	105
9.2. Cilvēku tirdzniecībā cietušās personas ģimene	109
9.3. Personas no cilvēku tirgotāju noziedzīgās apvienības	111
10. Sociālajam darbiniekam nepieciešamās zināšanas, prasmes un vērtības darbā ar cilvēku tirdzniecībā cietušām personām	113
10.1. Zināšanas	113
10.2. Prasmes	114
10.3. Vērtības	119
11. Sociālā darbinieka darbības virzieni cilvēku tirdzniecības novēršanā	121
11.1. Preventīvās informācijas sniegšana	121
11.2. Palīdzība klientam, kurš atrodas cilvēku tirgotāju tīklos	126
11.3. Sociālā darbinieka intervences plāns darbam ar klientu, kurš cietis cilvēku tirdzniecībā	128
11.3.1. Pirmā tikšanās ar klientu	129
11.3.2. Rehabilitācijas plāna izveidošana	134
11.3.3. Rehabilitācijas gaita	138
11.3.4. Rehabilitācijas programmas noslēgums	139
11.3.5. Pēcrehabilitācijas periods	140
III. STARPTAUTISKĀS MIGRĀCIJAS ORGANIZĀCIJAS LOMA CILVĒKU TIRDZniecības NOVĒRŠANĀ	142
Nobeigums	149
Pielikumi	150
Kopsavilkums	159
Kopsavilkums (angliski)	160

TABLE OF CONTENTS

INTRODUCTION 7

I. THEORETICAL ASPECTS OF THE PROBLEM OF TRAFFICKING IN HUMAN BEINGS 11

1. Concept of trafficking in human beings, reasons and facilitating factors 12

1.1. Concept of trafficking in human beings 12

1.2. Reasons and facilitating factors 14

2. Trafficking in human beings and migration 16

3. Mechanisms of trafficking in human beings 19

3.1. States and recruiters 20

3.2. Methods of recruiting 23

3.3. Myths and reality about trafficking in human beings 27

4. Legal acts on trafficking in human beings in the world, the European Union and Latvia 31

4.1. Global context 31

4.2. Fight against trafficking and prevention in the European Union 35

4.2.1. Joint actions of the European Council towards the fight against trafficking in human beings 35

4.2.2. Council Framework Decision of 19 July 2002 on combating trafficking in human beings 37

4.2.3. The European Union and the illegal removal of human organs 40

4.2.4. Future plans of the European Union – strengthening protection of witnesses to crimes of human trafficking 41

4.2.5. Programs financed by the European Union 43

4.3. Strategies for combating trafficking in human beings 44

4.4. National legislation on combating trafficking in human beings in Latvia 45

4.4.1. Legal provisions 45

4.4.2. Problems in combating trafficking in human beings 48

4.4.3. Necessary and scheduled changes 49

5. Trafficking in human beings in Latvia 50

5.1. Emergence and reasons for the problem of trafficking in human beings 50

- 5.2. Scope of the problem: statistics on crimes and numbers of victims 53
- 5.3. Consequences of trafficking in human beings and assistance 54

II. PREVENTION OF TRAFFICKING IN HUMAN BEINGS AND ASSISTANCE TO VICTIMS 57

6. Trafficking in human beings as a violation of human rights 57

7. Rights of social workers and victims in Latvian legislation 60

8. Role of the social worker in a team of various specialists 89

9. Clients of social workers, their social portrait 97

9.1. Victims of trafficking in human beings 97

9.1.1. The main risk groups of trafficking in human beings 97

9.1.2. The impact of trafficking in human beings on the physical and psychological health of victims 105

9.2. Families of victims of trafficking in human beings 109

9.3. People from crime syndicates 111

10. Necessary knowledge, skills and values of social workers in their work with victims of trafficking in human beings 113

10.1. Knowledge 113

10.2. Skills 114

10.3. Values 119

11. Work of social workers to prevent trafficking in human beings 121

11.1. Dissemination of information as a preventive measure 121

11.2. Assistance to victims of trafficking in human beings 126

11.3. Intervention plan for work with clients who have been trafficked 128

11.3.1. First meeting with a client 129

11.3.2. Making of the rehabilitation plan 134

11.3.3. The process of rehabilitation 138

11.3.4. Conclusion of the rehabilitation plan 139

11.3.5. The post-rehabilitation period 140

III. ROLE OF THE INTERNATIONAL ORGANIZATION FOR MIGRATION IN THE PREVENTION OF TRAFFICKING IN HUMAN BEINGS 142

Conclusions 149

Attachments 150

Summary 159

Summary (in English) 160

PRIEKŠVĀRDS

Cilvēku tirdzniecība ir kļuvusi par globālu, organizētu biznesu, kas tirgotājiem un noziedzīgiem sindikātiem sniedz milzīgus ienākumus. Cilvēku tirdzniecība ir nopietns cilvēktiesību pārkāpums, un tā grauj cilvēku fizisko, morālo un emocionālo labklājību. Cilvēku tirgotājiem daudzās pasaules valstīs ir labvēlīgi apstākļi, jo šis noziegums netiek pavisam vai pienācīgi sankcionēts, pietiekami koordinēts amatpersonu vidū, turklāt lielākajai daļai potenciālo upuru ir nelielas zināšanas par risku tikt iesaistītiem cilvēku tirdzniecībā.

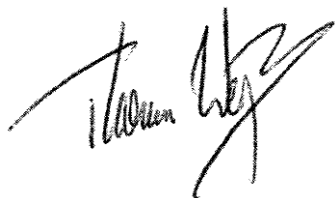
Starptautiskā migrācijas organizācija (IOM) jau daudzus gadus sadarbībā ar valsts un nevalstiskajām organizācijām darbojas sieviešu un bērnu tirdzniecības novēršanā Baltijas valstīs un sniedz palīdzību cilvēku tirdzniecības upuriem. Šī rokasgrāmata sociālajiem darbiniekiem ir izveidota IOM projekta *Cilvēku tirdzniecības novēršana: policijas un sociālo darbinieku apmācība* ietvaros, ko finansē Zviedrijas Starptautiskā attīstības aģentūra (SIDA). Projekta mērķis ir palīdzēt starptautiskajai sabiedrībai novērst sieviešu un bērnu tirdzniecību, stiprinot sociālo darbinieku, valsts iestāžu un amatpersonu spējas apkarot un novērst cilvēku tirdzniecību.

Sociālie darbinieki atrodas cīņās pret cilvēku tirdzniecību degpunktā. Viņi ikdienas darbā saskaras ar mazaizsargātām personām, kurām ir liels risks tikt iesaistītām cilvēku tirdzniecībā, kā arī ar cilvēku tirdzniecības upuriem, kuri ir atgriezušies mājās un cenšas pēc piedzīvotām fiziskām, psiholoģiskām un emocionālām traumām iekļauties normālā dzīvē. Sociālajiem darbiniekiem ir pienākums ar savu darbu novērst potenciālo riska grupu iesaistīšanu cilvēku tirdzniecībā, kā arī sniegt atbalstu un palīdzību cilvēku tirdzniecības upuriem.

Mēs ceram, ka šī rokasgrāmata palīdzēs cīnīties ar cilvēku tirdzniecību, veidojot sociālo darbinieku vidū izpratni par cilvēku tirdzniecības problēmu, nodrošinot sociālos darbiniekus ar līdzekļiem, kas viņiem palīdzētu novērst cilvēku tirdzniecību un

sniegt cilvēku tirdzniecības upuriem pienācīgu palīdzību. Šī rokasgrāmata var palīdzēt arī attīstīt kontaktus starp sociālajiem darbiniekiem un stiprināt valsts centienus novērst cilvēku tirdzniecību.

Rokasgrāmatas izveidošana nebūtu iespējama bez daudzu aizrautīgu cilvēku darba. Es gribētu izteikt pateicību IOM kolēģiem Baltijas valstīs un viņu partneriem, kas bija iesaistīti šīs rokasgrāmatas tapšanā. Pateicība arī Zviedrijas Starptautiskajai attīstības aģentūrai (SIDA) par dāsno palīdzību, bez kuras finansiālā atbalsta šā projekta īstenošana nebūtu iespējama.

Dr. Thomas Lothar Weiss,

IOM Baltijas un Skandināvijas valstu reģionālā biroja vadītājs

Helsinki, 2004. gada novembris

PRIEKŠVārds OTRAJAM IZDEVUMAM

Atkārtota izdevuma nepieciešamību pamato cilvēku tirdzniecības problēma pasaulē un Latvijā, kas joprojām nav zaudējusi aktualitāti, bet turpina palielināties. Līdz ar Latvijas iestāšanos ES Latvijas iedzīvotājiem ir daudz lielākas iespējas izbraukt no valsts un meklēt darbu ārzemēs.

Šī tendence atklāj arvien jaunas problēmas, piemēram, bērni, kuri ir atstāti bez uzraudzības, jo vecāki devušies peļņā uz ārzemēm.

Mēs aicinām sociālos darbiniekus būt modriem, pievērst pastiprinātu uzmanību un sniegt profesionālu palīdzību riska grupām, lai mazinātu cilvēku tirdzniecības draudus.

IEVADS

20. gadsimta beigu un jaunās tūkstošgades globālās civilizācijas attīstības tendences iezīmējas ar jaunām īpatnībām un standartiem, kam ir ne tikai politiska, sociāla, tiesiska, bet arī kriminoloģiska nozīme. Šīs īpatnības un standarti ir saistīti ar centieniem veidot vienotu politisko telpu, nodrošināt cilvēci ar pietiekami augstu dzīves kvalitātes līmeni, vispārējo cilvēktiesību ievērošanu, kā arī globālās drošības nostiprināšanu un transnacionālās organizētās noziedzības apkarošanu.

Cilvēku tirdzniecības globālais raksturs atklāj, ka palīdzības sniegšana cilvēku tirdzniecībā cietušajām personām ir specifiska un problemātiska vairāku apstākļu dēļ. Kā galvenos varētu minēt:

- dažādu profesiju speciālistu pieredzes trūkumu darbā ar šādiem klientiem;
- speciālu apmācības programmu, kas izglītotu par palīdzības sniegšanu konkrētai mērķa grupai, trūkumu;
- grūtības identificēt un atpazīt cilvēku tirdzniecībā cietušu personu kā specifisku sociālā darbinieka klientu.

Līdz ar cilvēku tirdzniecības kā problēmas aktualizēšanu un atpazīšanu gan pasaulē, gan Latvijā sociālie darbinieki praksē sāk iepazīt šo klientu grupu – cilvēku tirdzniecības upurus. Nosauktajiem klientiem ir specifiskas vajadzības, un sociālajam darbiniekam ir nepieciešams apzināt un piesaistīt specifiskus resursus klienta sarežģīto problēmu risināšanai.

Autoru kolektīvs cer, ka rokasgrāmata sociālajiem darbiniekiem *Cilvēku tirdzniecība – izpratne, problēmas, risinājumi* veidos izpratni par cilvēku tirdzniecību kā sociālu problēmu, mazinās sabiedrībā pastāvošos stereotipus, paaugstinās profesionāļu zināšanas par savām tiesībām un pienākumiem aizstāvības procesā un, piedāvājot daudzpusīgas rehabilitācijas iespējas, palīdzēs profesionāli risināt cietušās personas multiplās problēmas.

I

PROBLĒMAS NOSTĀDNE UN TEORĒTISKAIS ASPEKTS

Pēc ANO aprēķiniem, katru gadu pasaulē notiek vairāk nekā 4 000 000 cilvēku pārvietošana uz ārzemēm nolūkā izmantot viņus piespiedu darbā. Šī nelikumīgā darbība nodrošina noziedzīgajai pasaulei aptuveni 7 000 000 000 dolāru gadā¹ lielu peļņu.

Kas ir tie cilvēki, kuri tiek pārvietoti, kādi paņēmieni tiek izmantoti viņu vervēšanai, kas gūst ienākumus no cilvēku tirdzniecības un kas to apkaro?

Cilvēku tirdzniecība, kam pirmsākumi meklējami ļoti senā pagātnē, laika gaitā ir ievērojami mainījusies. Līdz 19. gadsimta beigām un 20. gadsimta sākumam tika organizēta liela mēroga Eiropas sieviešu migrācija uz Amerikas un Ziemeļāfrikas kontinentu, kā arī notika sieviešu tirdzniecība Eiropā. Laika gaitā tendences mainījušās. Šobrīd paralēli Āfrikas, Āzijas un Indonēzijas valstu iedzīvotājiem pieprasīta ir arī “baltā prece” – īpaši sievietes no Centrālās un Austrumeiropas.

Diezgan bieži cilvēku tirdzniecība tiek uzskatīta un pasākumi ir koncentrēti uz cilvēku tirdzniecības kā organizētās noziedzības apkarošanu, nepievēršot pietiekami daudz uzmanības cilvēktiesību un cilvēka cieņas aspektam.

Pateicoties vērienīgām informācijas kampaņām un starptautisko un nevalstisko organizāciju ieguldījumam, laikā gaitā mainās arī sabiedrības izpratne par cilvēku tirdzniecības problēmu un attieksme pret cilvēku tirdzniecības upuriem. Būtiska loma fakti, problēmas cēloņu, riska faktoru un arī situācijā iesaistīto personu atspoguļošanā ir plašsaziņas līdzekļiem. Tieši no viņu izpratnes un attieksmes ir atkarīgs publicētās informācijas saturs un sabiedrībai nodotais vēstījums, jo mediji bauda ļoti lielu sabiedrības uzticību un tiem ir liela ietekme sabiedrības attieksmes veidošanā.

---

¹ Ю. Волошин. “Сегодня нелегальная торговля людьми (траффикинг) стоит на третьем месте после торговли оружием и наркотиками”. – <<http://www.zerkalo-nedeli.com/>>, 31.12.2003.

1. CILVĒKU TIRDZNICĪBAS JĒDZIENS, CĒLOŅI UN VEICINOŠIE FAKTORI

1.1. Cilvēku tirdzniecības jēdziens

Par cilvēku tirdzniecības jēdzienu, tāpat kā par šā fenomena izpēti, teorētiku un praktiku vidū notiek pastāvīgas diskusijas. Tāpat kā nav vienas universālas definīcijas, kas atbilstu visu valstu un ekspertu prasībām un ļautu visiem, saskaroties ar “cilvēku tirdzniecības” jēdzienu, saprast vienas un tās pašas darbības, dalās arī domas par cilvēku tirdzniecības klasifikāciju. Tā var tikt analizēta kā:

- cīņa ar organizēto noziedzību;
- legālā un nelegālā migrācija;
- nodarbinātības problēma;
- morāles un uzvedības normu problēma;
- problēma, kas tiešā veidā saistīta ar prostitūciju;
- cilvēktiesību pārkāpums².

Katras valsts attieksme pret cilvēku tirdzniecības problēmu atspoguļojas valsts likumdošanā iestrādātajā cilvēku tirdzniecības definīcijā un paredzētajos sodos. Starptautiski visplašāk lietotā definīcija, kas bieži tiek ņemta par pamatu, veicot grozījumus un/vai uzlabojumus nacionālajā likumdošanā, ir ANO³ sniegtā cilvēku tirdzniecības definīcija, kurā uzskaitīti gan cilvēku tirdzniecības ķēdes posmi, gan atrunāti apstākļi un nosacījumi, kas ļauj personu savervēt un izmantot ekspluatācijas nolūkos.

ANO cilvēku tirdzniecības definīcija

Cilvēku tirdzniecība ir ekspluatācijas nolūkos izdarīta cilvēku savervēšana, pārvadāšana,

Latvijas Krimināllikumā sniegtā cilvēku tirdzniecības definīcija

Cilvēku tirdzniecība ir ekspluatācijas nolūkā izdarīta per-

nodošana, slēpšana vai saņemšana, izmantojot spēku, draudus vai citu piespiešanu, aizvešanu ar varu, krāpšanu, maldināšanu vai citas viltus formas, varas pozīcijas vai arī cilvēku neaizsargātību, vai arī dodot vai saņemot maksājumus vai labumus, lai panāktu kādas tādas personas piekrišanu, kurai ir vara pār citu personu.

sonu savervēšana, pārvadāšana, nodošana, slēpšana vai saņemšana, lietojot vardarbību vai draudus, vai aizvešanu ar viltu vai izmantojot personas atkarību no vainīgā vai tās bezpalīdzības stāvokli, vai arī dodot vai saņemot materiāla vai citāda rakstura labumus, lai panāktu tās personas piekrišanu tirdzniecībai, no kuras ir atkarīgs cietušais.

Cilvēku tirdzniecības definīcijai ir ļoti būtiska nozīme – tā ļauj noteiktas darbības klasificēt un atzīt par noziegumu. Tādēļ ir svarīgi, ka definīcija ir pēc iespējas plašāka, ietverot visdažādākos apstākļus un darbības. Tas atvieglo cilvēku tirdzniecības gadījumu identificēšanu un ļauj izvairīties no situācijas, kad gadījums nebūtu uzskatāms par noziegumu nepilnīgas definīcijas dēļ. Tā kā daudzas definīcijā minētās darbības atsevišķi nav sodāmas, bet cilvēku tirdzniecība ļoti bieži notiek ar maldināšanu un sākotnēju upura piekrišanu, tad ir ļoti svarīgi nodrošināt šādu darbību kombinācijā ar citiem lietām apstākļiem klasificēšanu par noziegumiem. Šobrīd daudzu valstu likumdošanā (arī Latvijas) ir iestrādātas normas, kas ļauj personas saukt pie kriminālatbildības un sodīt arī tajos gadījumos, kad cilvēku tirdzniecība ir notikusi ar upura piekrišanu. (*Detalizētu analīzi par Latvijas un starptautiskajā likumdošanā iestrādātajām cilvēku tirdzniecības definīcijām sniedz 4. nodaļa.*)

Cilvēku tirdzniecībai ir viens galvenais mērķis – personas ekspluatācija, kas parasti veikta peļņas gūšanas nolūkos. Personu ekspluatācija nozīmē personas izmantošanu dažādiem nolūkiem: prostitūcijai un citām seksuālās ekspluatācijas formām, piespiedu darbam vai pakalpojumiem, verdzībai un orgānu izņemšanai. Cilvēki kā preces visbiežāk tiek izmantoti darbam seksbiznesa jomā, nekvalificētu un ļoti maz apmaksātu darbu veikšanai. (*Plašāk par katru no izmantošanas nolūkiem tiek runāts nodaļā “Cilvēku tirdzniecības mehānisms”.*)

² Международный правозащитный женский центр “Ла Страда”, Предотвращение торговли женщинами. – Кишинэу-2003.

³ Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas pret transnacionālo organizēto noziedzību Protokols par cilvēku tirdzniecības, jo sevišķi tirdzniecības ar sievietēm un bērniem, novēršanu, apkarošanu un sodīšanu par to. – Latvijas Vēstnesis, Nr. 127, 06.09.2002.

1.2. Cēloņi un veicinošie faktori

Ekonomikas globalizācija un arvien augošā sociālā nevienlīdzība pasaules iedzīvotāju vidū ir galvenie cilvēku tirdzniecības cēloņi. Pasaulē cilvēku tirdzniecība notiek no nabadzīgākiem reģioniem/valstīm uz bagātākiem reģioniem/valstīm, tādēļ valsts sliktais sociāl-ekonomiskais stāvoklis ir viens no galvenajiem cēloņiem, lai šā reģiona/valsts iedzīvotāji kļūtu par cilvēku tirdzniecības upuriem. Nav noslēpums, ka cilvēku tirdzniecība skar pārsvarā sievietes un bērnus, kam iemesls ir sieviešu un vīriešu nevienlīdzība pasaules mērogā. Saskaņā ar starptautisko organizāciju datiem, praktiski visās sabiedrībās sievietes cieš nevienlīdzības dēļ. Iemesli un sekas katrā valstī var būt atšķirīgi, taču novecojuši stereotipi, tradicionālas kultūras un reliģijas normas nostāda sievietes neizdevīgākā situācijā un ierobežo viņu iespējas salīdzinājumā ar vīriešiem.⁴

Papildus tam arvien labāk organizētās mērķtiecīgās noziedzīgo grupējumu aktivitātes izcelsmes valstīs ir iemesls arvien lielāka cilvēku skaita iesaistīšanai un izmantošanai cilvēku tirdzniecības noziegumos.

Jebkuras valsts varas attieksmi (likumdošanā iestrādātās nozieguma definīcijas, sodi un to piemērošana) pret prostitūciju, pornogrāfiju, seksuālu izmantošanu un vardarbību nosaka sabiedrībā valdošās morāles normas, attieksme pret seksuālu pakalpojumu eksistenci, seksuālu izmantošanu un seksa industrijas legalizāciju vai aizliegšanu, kā arī pieprasījums pēc seksuāliem pakalpojumiem.

Pamatojoties uz iepriekšminētajiem cēloņiem, veidojas virkne situāciju, kas veicina cilvēku tirdzniecību.

Cilvēku tirdzniecība nenotiek un nevar paplašināties tikai cilvēku nezināšanas dēļ. Cilvēku tirdzniecību veicina arī dažādi plašāka mēroga politiskie, ekonomiskie, administratīvie un tiesiskie faktori.

Cilvēku tirdzniecības apkarošanu ietekmē tādi **politiskie** faktori kā politiskās gribas un atbildības trūkums atzīt cilvēku tirdzniecību par nopietnu noziegumu savā valstī un meklēt risinājumus problēmas

novēršanai. Valsts politiskā un ekonomiskā integrācija starptautiskā līmenī un starptautisko politisko lēmumu izpilde ir svarīgs instruments cilvēku tirdzniecības apkarošanā.

Ekonomiskie faktori ir viens no visbiežāk minētajiem iemesliem cilvēku kļūšanai par cilvēku tirdzniecības upuri. Nabadzība, bezdarbs, zems atalgojums un no tā izrietošais zemais dzīves kvalitātes līmenis un bezcerība ir pietiekams iemesls, lai cilvēki dotos meklēt vai ticētu labākas, nodrošinātākas dzīves iespējamībai citās valstīs.

Cilvēku tirdzniecību veicina arī situācijas, kad valsts nepilnīgi veic **administratīvās** funkcijas. Tās ir nepietiekama valsts robežu kontrole un neefektīva darbā iekārtošanas firmu, medicīnas iestāžu, kas sagatavo cilvēku orgānu un audu materiālus, uzraudzība, par ceļošanu un uzturēšanos ārzemēs, darbu ārzemēs u.tml. informējošo un izglītojošo pasākumu trūkums.

Atklāto cilvēku tirdzniecības noziegumu līmenis, noziedzīgo grupējumu un sodīto personu skaits, kā arī kavēšanās ratificēto un apstiprināto starptautisko tiesisko aktu ieviešanā veido **tiesisko** faktoru kopumu, kas netiešā veidā ietekmē cilvēku tirdzniecību.

Starptautiskā sabiedrība ir vienisprātis, ka cilvēku tirdzniecības problēmu nav iespējams ierobežot, cīnoties katrai valstij atsevišķi un veicot pasākumus vienas valsts robežās. Tādēļ laika gaitā, valstīm sadarbojoties un vienojoties par līdzīgu nostāju, ir izveidojies tiesību aktu kopums, kurā tiek definēta cilvēku tirdzniecība, noteiktas prasības un pasākumi, kas veicami, lai ierobežotu cilvēku tirdzniecību un sniegtu palīdzību cilvēku tirdzniecībā cietušajām personām. (*Sīkāk tiek apskatīts 4. nodaļā.*)

Informāciju un faktus par cilvēku tirdzniecības problēmu iegūt nav viegli, jo cilvēku tirdzniecība ir kompleksa, slepena un bīstama. Parasti informācija par vispasaules tirdzniecību ar cilvēkiem tiek gūta no dažādiem valsts institūciju, universitāšu un nevalstisko organizāciju ziņojumiem. Tiek izmantota arī informācija no sekundārajiem avotiem, kas sagatavota un domāta citiem nolūkiem, bet tajā ir atrodams norādes par cilvēku tirdzniecību. Svarīga ir arī pieredze un informācija par reālajiem gadījumiem.

---

⁴ Fiona David. "Human Smuggling and Trafficking". – Australian Institute of Criminology Research and Public Policy, Series No. 24.

ASV Valsts departamenta ikgadējais ziņojums par cilvēku tirdzniecību⁵ ir viens no avotiem, kurā tiek analizēta situācija cilvēku tirdzniecības apkarošanas jomā dažādās pasaules valstīs un sniegts ieskats pasaules kopējā ainā cilvēku tirdzniecības apkarošanā.

Novērtējot cilvēku tirdzniecības problēmas izplatību un valsts centienus cilvēku tirdzniecības apkarošanā, pasaules valstis tiek sagrupētas trīs grupās. **Pirmajā grupā** tiek iekļautas valstis, kas pilnībā atbilst noteiktajām minimālajām prasībām (piemēram, Austrija, Gana, Itālija, Maķedonija, Vācija, Lietuva u. c.). **Otrajā grupā** ir tās valstis, kuru valdības ir veikušas ievērojamus pasākumus, lai atbilstu minimālajām prasībām (piemēram, Albānija, Bulgārija, Kanāda, Igaunija, Izraēla, Moldova u. c.). Valstis, kas neatbilst minimālajām prasībām un arī neveic pasākumus, lai šīs prasības ievērotu, tiek ievietotas **trešajā grupā** (piemēram, Kuba, Gruzija, Grieķija Turcija u. c.).

2003. gada ziņojumā **Latvija** ir iekļauta otrajā valstu grupā, kas nozīmē, ka pasākumi cilvēku tirdzniecības novēršanai vēl ir pilnveidojami.

2. CILVĒKU TIRDZniecība kā NEGATĪVĀS MIGRĀCIJAS VEIDS

Migrācija ir komplekss globāls fenomens, kam ir juridiskie, politiskie, ekonomiskie un sociālie aspekti. No juridiskā viedokļa raugoties, par vienu no migrācijas veidiem ir uzskatāmas tādas nelikumīgas darbības kā cilvēku tirdzniecība un nelegālo migrantu ievēšana.

Šajā negatīvajā migrācijas procesā iesaistītos cilvēkus var iedalīt trīs grupās – 1) imigranti; 2) cilvēku kontrabandisti un cilvēku tirgotāji; 3) tiesībsargājošās iestādes.⁶

Pirmā grupa ir cilvēki, kuri grib izrauties no nabadzības un bezdarba, paaugstināt dzīves līmeni, izvairīties no kara un vajāšanas vai ekoloģiskām katastrofām.

⁵ Trafficking in Persons Report. – June 2003, U.S. Department of State.

⁶ Adam Graycar. “Trafficking in Human Beings”. – Australian Institute of Criminology, International Conference on Migration, Culture and Crime, Israel, 1999.

Otrajā grupā ir negodīgi uzņēmēji, organizētās noziedzības grupējumi, cilvēki, kuri tiek tirgoti un kuri tiek pārvietoti kontrabandas ceļā. (No tiem daži maksā un zina, ka tas ir nelegāli, daži maksā, jo viņiem ir iestāstīts, ka tas ir likumīgi, daži nespēj samaksāt visu nepieciešamo summu un cer, ka to varēs saņemt jaunajā zemē.)

Trešā migrācijas procesa sastāvdaļa ir valsts tiesībsargājošās institūcijas – imigrācijas dienests, muita, policija, ārlietu ministrijas personāls, veselības jomas speciālisti.

Cilvēku tirdzniecības un citu transnacionālo noziegumu apkarošanā migrantu nelikumīgas ievēšanas jēdzienu definē jaunākais starptautiskais līgums – ANO Konvencijas pret transnacionālo organizēto noziedzību *Protokols pret migrantu nelikumīgu ievēšanu pa zemes, jūras un gaisa ceļiem*⁷.

Migrantu nelikumīga ievēšana, ko dažreiz burtiski tulko kā cilvēku kontrabandu (*human smuggling – angļu val.*), nozīmē “personas nelegālas ieceļošanas nodrošināšanu kādā no konvencijas dalībvalstīm, kurā šī persona nav pilsonis vai pastāvīgais iedzīvotājs, nolūkā tieši vai netieši iegūt kādu finansiālu vai citādu labumu”.

Nelikumīga ieceļošana šajā gadījumā nozīmē robežu šķērsošanu, neievērojot nepieciešamos noteikumus likumīgai iebraukšanai uzņemtajā valstī, ieskaitot viltoto personu apliecinošo dokumentu izmantošanu un citus līdzekļus un paņēmienus. Šajā gadījumā noziedzniekus parasti neinteresē, kas īsti notiks ar nelegālajiem imigrantiem pēc ieceļošanas uzņemtajā valstī, kaut gan varbūt visai kompleksie migrantu nelikumīgas ievēšanas mehānismi paredz arī nelegālā darba veikšanas piedāvājumus u. c.

Saskaņā ar ANO Konvencijas pret transnacionālo organizēto noziedzību *Protokolu par cilvēku tirdzniecības, jo sevišķi tirdzniecības ar sievietēm un bērniem, novēršanu, apkarošanu un sodīšanu par to* (turpmāk tekstā – Palermo protokols)⁸ cilvēku tirdzniecība nozīmē: “(..) eksploatācijas nolūkos izdarītu cilvēku savervēšanu, pārvadāšanu, nodošanu, slēpšanu vai saņemšanu, izmantojot šādus līdzekļus:

⁷ Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas pret transnacionālo organizēto noziedzību Protokols pret migrantu nelikumīgu ievēšanu pa zemes, jūras un gaisa ceļiem. – Latvijas Vēstnesis, Nr. 56, 10.04.2003.

⁸ Latvija šo protokolu ir parakstījusi 2002. gada 10. decembrī.

- spēka lietošanas draudus vai to lietošanu;
- citas piespiešanas;
- aizvešanu ar varu;
- krāpšanu;
- maldināšanu;
- citas viltus formas;
- izmantojot varas pozīcijas vai arī cilvēku neaizsargātību;
- dodot vai saņemot maksājumus vai labumus, lai panāktu kādas tādas personas piekrišanu, kurai ir vara pār citu personu.”

Savukārt ar vārdu “eksploatācija” saprot vismaz:

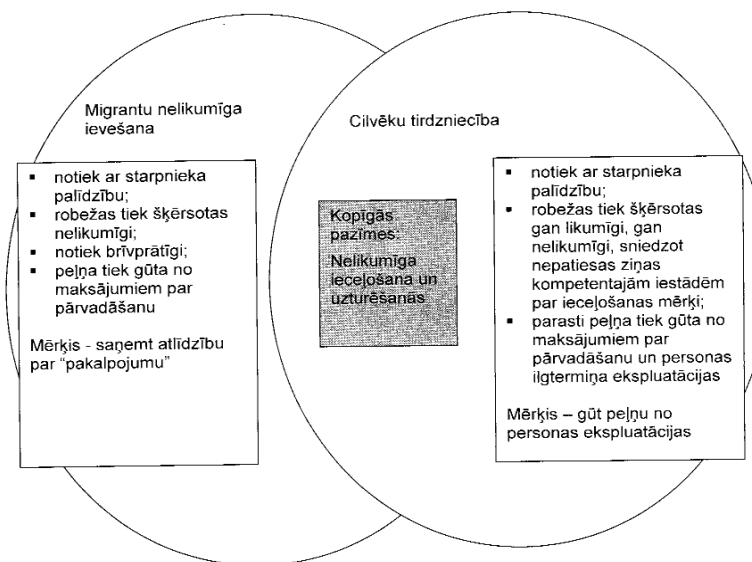
- citu personu prostitūciju vai citas seksuālas eksploatācijas formas;
- piespiedu darbu vai pakalpojumu;
- verdzību vai verdzībai līdzīgas formas,
- kalpību,
- orgānu izņemšanu.

Kā var secināt no abu jēdzienu salīdzinošās analīzes, noziegumu, kuru sākotnējie īstenošanas posmi praksē var būt gandrīz identiski, beigu posmi un peļņas iegūšanas shēmas ir visai atšķirīgas.

Ja migrantu nelikumīgas ieviešanas gadījumā noziedznieku primārais mērķis ir saņemt atlīdzību no personas par sniegto “pakalpojumu”, dažreiz pamatot personu, pirms tā vispār ir nokļuvusi attiecīgajā uzņemošajā valstī, tad cilvēku tirdzniecības gadījumā primārais mērķis ir tieši personu nogādāt attiecīgajā valstī un pelnīt ar tās eksploatāciju. Protams, ka otrajā gadījumā tas nebūt netraucē cilvēku tirgotājiem paņemt no saviem upuriem samaksu par pārvadāšanu (*sk. 1. shēmu*). Turklāt tiek uzskatīts, ka migrantu nelikumīgas ieviešanas gadījumā tiek izdarīts noziegums pret valsti, bet cilvēku tirdzniecības gadījumā – noziegums pret personu⁹.

⁹ Communication from the Commission to the European Council and the European Parliament: Combating Trafficking in Human Beings and Combating Sexual Exploitation of Children and Child Pornography, Proposals for a Council Framework Decision on Combating Trafficking in Human Beings and on Combating Sexual Exploitation of Children and Child Pornography. – Brussels, 22.1.2001, COM(2000) 854 final /2.

1. shēma Migrantu nelikumīgas ieviešanas un cilvēku tirdzniecības atšķirīgās un kopīgās pazīmes

Attiecībā uz iepriekšminēto noziegumu atklāšanu īpaša uzmanība tiek pievērsta upura gribas izpausmei, jo nav noslēpums, ka daļa personu baidās no noziedznieku atriebības un nekad neliecinās par viņiem tiesā. Ir noteikts, ka cilvēku tirdzniecības upuru piekrišana eksploatācijai netiek ņemta vērā, ja ir ticis lietots jebkurš no iepriekšminētajiem piespiešanas līdzekļiem. Savukārt attiecībā pret bērniem, tas ir, personām, kuras nav sasniegušas 18 gadu vecumu, tiek norādīts, ka to vervēšana, pārvadāšana, nodošana, slēpšana vai saņemšana eksploatācijas nolūkos tiek uzskatīta par cilvēku tirdzniecību pat gadījumā, ja tā nav saistīta ar jebkuru piespiešanas līdzekļu izmantošanu.

3. CILVĒKU TIRDZNICĪBAS MEHĀNISMS

Interneta tehnoloģiju attīstība un ekonomiskā nevienlīdzība pasaulē ir iemesls tam, ka cilvēku tirdzniecības problēma ir kļuvusi

par lielu reģionu un pasaules mēroga problēmu. Patiesus faktus, informāciju un statistiku iegūt nav viegli, jo cilvēku tirdzniecība ir kompleksa, slepens un bīstams noziedzības veids. Salīdzinot ar ieroču un narkotiku tirdzniecību, cilvēku tirdzniecība ir viegls peļņas avots ar relatīvi mazu risku.

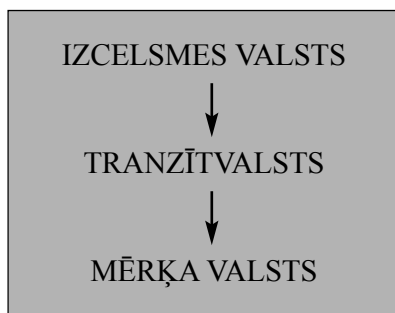
3.1. Valstu un vervētāju iedalījums

Analizējot cilvēku tirdzniecības problēmu un upuru transportēšanas maršrutus, valstis tiek iedalītas trijās grupās – izcelsmes, tranzīta un mērķa valstīs. Viena valsts vienlaikus var atbilst visu trīs grupu pazīmēm.

Izcelsmes valsts (donorvalsts) – tā ir upura pilsonības valsts vai arī valsts, kurā persona (piemēram, bezvalstnieks vai bēglis) pastāvīgi uzturas.

Tranzīta valsts – valsts, kuras teritoriju cilvēku tirdzniecības upuris šķērso, izmantojot jebkādu transporta līdzekli, nolūkā nokļūt uzņemtajā jeb galamērķa valstī.

Mērķa valsts (uzņemšana valsts, saņēmējvalsts, galamērķa valsts) ir valsts, kurā cilvēku tirdzniecības upuri tiek nogādāti nolūkā ilgstoši un/vai pastāvīgi ekspluatēt tos.

Ir jāatzīmē, ka praksē diemžēl arvien skaidrāk izpaužas tendence, kas pieprasa izmaiņas Eiropas Savienības kopējā rīcībā pret cilvēku tirdzniecību. Ja līdz šim Eiropas Savienības dalībvalstis bija galvenokārt mērķa valstis, tad pēc paplašināšanās 2004. gada maijā tās sastāvā būs dalībvalstis, kas vienlaikus ir izcelsmes, tranzīta un mērķa valstis.

1. attēls
Sieviešu un bērnu tirdzniecība pasaulē:
izcelsmes un saņemšie reģioni¹⁰

Cilvēku tirdzniecībā iesaistītos grupējumus var iedalīt četrās grupās¹¹. Katrai no tām ir raksturīga sava darbības shēma un principi.

Organizētā noziedzība tiek raksturota kā uzņēmums, kurā iesaistītās personas ir savstarpēji cieši saistītas un kurš strukturēts vairākos līmeņos un pakāpēs, lai nodrošinātu ienākumus un varu, veicot legālas un nelegālas aktivitātes. Tai raksturīga hierarhiska starptautiskā struktūra ar politiskiem un ekonomiskiem kontaktiem visos līmeņos gan izcelsmes, gan mērķa valstī. Parasti tirdzniecība balstās uz pamatīgām likumdošanas zināšanām par tiesisko un administratīvo praksi dažādās mērķa un tranzītvalstīs. Šie grupējumi

¹⁰ Adam Graycar. “Trafficking in Human Beings”. – Australian Institute of Criminology, International Conference on Migration, Culture and Crime, Israel, 1999.

¹¹ “Women as Chattel: The Emerging Global Market in Trafficking Gender Matters”. – Quarterly No. 1, February 1999, A Publication of USAID’s Office of Women in Development.

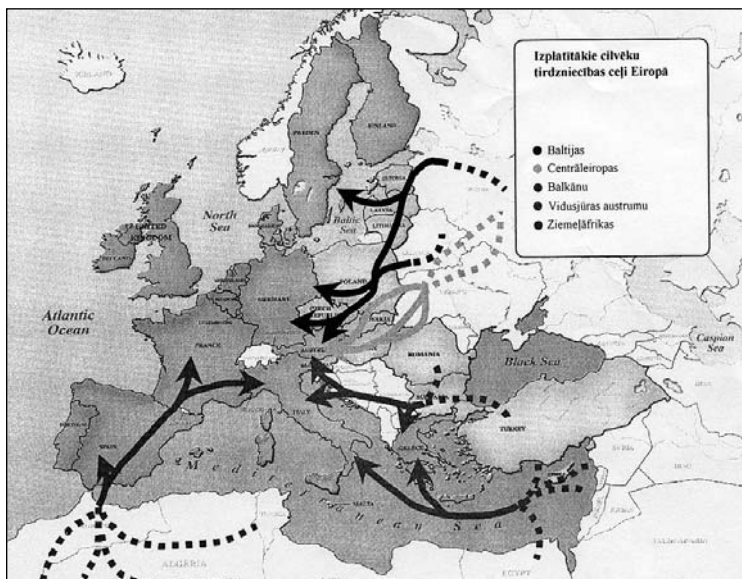
ir iesaistīti narkotiku tirdzniecībā, nelegālajā imigrācijā, šantažēšanā, naudas izspiešanā, viltošanā un atmazgāšanā, starptautiskajā prostitūcijā un citos transnacionālajos noziegumos.

Nereti cilvēku tirdzniecības upuri nenojauš, kurā valstī viņi atrodas un uz kuriem tiek nogādāti. Viņi tiek medicīniski pārbaudīti, vai nav inficējušies ar HIV/AIDS vai citām seksuāli transmisīvajām slimībām.

Starptautiski vervētāju grupējumi, nolūkā īstenot nelikumīgu migrantu ieviešanu un cilvēku tirdzniecību, spēj nodrošināt jebkurus šo noziegumu īstenošanai nepieciešamos līdzekļus un pasākumus (piemēram, nodrošināt personas ar nepieciešamajiem dokumentiem (viltotiem vai zagtiem), mājokli tranzīvalstī u. tml.). Raksturīgi, ka šie grupējumi spēj ātri pielāgoties jauniem apstākļiem un neparedzētām izmaiņām maršruta posmā, jo visā maršrutā atrodas grupējuma pārstāvji. Tiek izmantoti maršruti, kas jau ir pārbaudīti narkotiku tirdzniecībā.

2. attēls

Izplatītākie cilvēku tirdzniecības ceļi Eiropā

Vidēja lieluma organizācijas atšķiras ar to, ka tās nepārdod upurus citām grupām, bet organizē cilvēku tirdzniecību savos nolūkos (paši vervē, paši ekspluatē, tālāk nepārdod). Organizācijas saglabā kontroli pār savervētajām personām, tās tiek cieši uzraudzītas, piespiestas parakstīt parādzīmes un atdot lielu daļu no savaniecīgā atalgojuma par dzīvojamo platību vai pārtiku. Nereti notiek piespiešana, sišana, izvarošana, sazāļošana, turēšana badā.

Vervētāji amatieri. Šī kategorija ietver cilvēkus, kas pēc konkrēta pieprasījuma nodrošina vienu noteiktu upuriem nepieciešamu pakalpojumu (piemēram, transports robežas šķērsošanai), savervē personu konkrēta maz apmaksāta vai piespiedu darba veikšanai, nodrošina striptīzbārus, publiskos namus un tamlīdzīgas iestādes ar sievietēm un vīriešiem. Īpašnieks vai pasūtītājs caur zināmiem kanāliem pasūta “precī” savām vajadzībām, vervētājs “precī” savervē, pārvadā un bez starpniekiem nogādā tieši pasūtītājam.

3.2. Vervēšanas metodes

Cilvēku tirgotāji un vervētāji visā pasaulē izmanto līdzīgas metodes un vervēšanas shēmas, lai ievilinātu cilvēkus ekspluatācijā un, izmantojot viņus visdažādākajā veidā, gūtu peļņu. Arvien biežāk pasaules praksē sastopami gadījumi, kad cilvēku vervētāji ir paziņas, ģimenes locekļi vai draugi. Cilvēku tirgotāji iegūst un izmanto cilvēku uzticību, kas savukārt atvieglo savervēšanas procesu.

Cilvēki kā preces visbiežāk tiek ekspluatēti un izmantoti darbam seksbiznesa jomā, nekvalificētu un ļoti slikti apmaksātu darbu veikšanai, piespiedu laulībās.

Lai apmierinātu pieprasījumu pēc “dzīvās preces”, vervētāji izmanto spēku, draudus, piespiešanu, aizvešanu ar varu, krāpšanu, maldināšanu vai citas viltus formas, izmantojot varas pozīcijas vai arī cilvēku neaizsargātību vai arī dodot vai saņemot maksājumus vai labumus. Palermo Protokola definīcijā jau minēts, ka cilvēku tirdzniecība ietver ne tikai apstākļus un vervētāju piespiešanas metodes, lai panāktu personas piekrišanu, bet arī visdažādākos cilvēku tirdzniecības transportēšanas posmus (ceļš no izcelsmes valsts līdz pircējam mērķa valstī).

Vervēšana – ir personas iesaistīšana cilvēku tirdzniecībā, veicot

savstarpējas sarunas, izmantojot trešās personas starpniecību, piemēram, ievietojot darba piedāvājuma sludinājumus plašsaziņas līdzekļos vai izmantojot personīgu paziņanos u. tml.

Pārvadāšana – ir personas pārvietošana no vienas vietas uz otru (pa sauszemi, gaisu, ūdeni) jebkādā veidā vai ar jebkādu transportlīdzekli.

Nodošana – ārvalstīs nogādātās personas atstāšana vai atdošana kādai citai personai, piemēram, striptīza kluba vai intīmservisa īpašniekam.

Slēpšana – ar slēpšanu jāsaprot personas turēšana tādā vietā, kur citi viņu neredz, kā arī tādu apstākļu radīšana, lai personu nevarētu atrast.

Saņemšana – uz ārvalsti nogādātās (aizvestās) personas sagaidīšana un pieņemšana.

Cilvēku vervēšana var notikt gan **grupās** (dejošana, tūristu vai studentu grupas), gan **individuāli** (nejauša savervēšana ar sludinājumu palīdzību, mērķtiecīga personīga iepazīšanās, laulības u. tml.). Kā **aizsargs cilvēku tirdzniecībai** un cilvēku ievilināšanai ekspluatācijā var tikt izmantots:

- nelegālas darbā iekārtošanās firmas;
- darba un studiju piedāvājumi laikrakstos;
- sludinājumi internetā un “čatu lapas”;
- jauniešu apmaiņas programmas;
- modeļu aģentūras;
- iepazīšanās aģentūras (piemēram, iepazīšanās laulību nolūkā);
- personīgi sakari (piemēram, draugi, paziņas vai pat radi).

Dažādi ļoti labu atalgojumu sološi darba piedāvājumi ir viens no visbiežāk izmantotajiem vervēšanas veidiem. Parasti netiek prasīta nekāda iepriekšēja pieredze vai profesionālās prasmes apliecinošs dokuments attiecīgajā profesijā. Tiek piedāvāta iespēja ļoti īsā laikā ātri un vienkārši noformēt dokumentus, doties ceļā un uzsākt darbu. Cilvēkiem, kuri dažādu iemeslu dēļ atrodas sarežģītā situācijā, šādi sludinājumi šķiet vienīgā iespēja mainīt savu dzīvi.

Papildu uzticību cilvēkos vieš fakts, ka firmas vai **darba sludinājums** ir publicēts kādā sabiedrībā **ieciņītā laikrakstā**. Taču laikraksti nepārbauda un neuzņemas atbildību par sludinājumu saturu. Atsevišķos gadījumos laikraksti, apzinoties sludinājumu saistību

ar cilvēku, īpaši sieviešu, tirdzniecību, ir pārtraukuši publicēt erotiskās masāžas, striptīzklubu, eskortservisa u. tml. sludinājumus.

LATVIJA

1992. gadā Latvijai ir noslēgti starpvalstu līgumi ar Vāciju un Zviedriju, uz ko pamatojoties tiek noteiktas kvotas Latvijas iedzīvotāju darbam šo valstu darba tirgū. Starpvalstu līgumos iekļautās prasības iespējams noskaidrot Nodarbinātības valsts aģentūrā.

Ministru kabineta 2003. gada 20. janvāra. noteikumi Nr. 26 *Juridisko personu licencēšanas un uzraudzības kārtība darbiekārtošanas pakalpojumu sniegšanai par maksu* nosaka kārtību, kādā Nodarbinātības valsts aģentūra uzņēmumiem izsniedz licences, kas ļauj sniegt darbā iekārtošanās pakalpojumus. Licence nepieciešama katrai valstij atsevišķi, un tā tiek izsniegta uz noteiktu laiku.

2004. gada martā Nodarbinātības valsts aģentūrā bija reģistrētas 10 firmas, kurām izsniegta licence par tiesībām nodarboties ar darb-iekārtošanas pakalpojumu sniegšanu ārzemēs.

Problēmas Latvijā rada tas, ka firmām, kas piedāvā konsultācijas par jauniešu izglītības un kultūras apmaiņas programmām, īpaša licence nav nepieciešama.

Jaunu sieviešu pievilināšanai vervētāji nereti piedāvā **modeles karjeru** ārzemēs, solot augstu atalgojumu, bet, nokļūstot mērķa valstī, viņas tiek izmantotas seksuālu pakalpojumu sniegšanai striptīzklubos, bāros un eskortservisā. Profesionāli vervētāji uzrunā meitenes tieši (vai pēc tam, kad viņas ir atsaukušās sludinājumam avīzē vai internetā) un piedāvā parakstīt daudzsološu līgumu. Lai vairotu piedāvājuma ticamību, meitenes tiek aicinātas par šo vienreizējo iespēju stāstīt arī saviem draugiem. Viņas tiek iepazīstinātas ar personu, kura pozitīvi atsaucas par konkrēto darba piedāvājumu (jāatzīmē, ka šīm personām parasti tiek samaksāts par “safabricētu stāstu”, nepaskaidrojot patiesos nolūkus). Solījumi par iespējām pelnīt pašai savu naudu, kļūst neatkarīgi no vecākiem, būt noteicējai par savu dzīvi, ceļot un redzēt pasauli tiek izmantoti kā argumenti meiteņu pierunāšanai.

Viena no jaunu sieviešu visbiežāk izvēlētajām iespējām iekārtoties darbā ārzemēs ir auklītes darbs. Tādējādi par aizsegu seksuālai izmantošanai tiek izmantots arī **auklišu dienests un Au-pair sistēma**. Pasaulē *Au-pair* sistēma darbojas jau no 60. gadiem, pastāv īpaša *Au-pair* asociācija, taču eksistē firmas, kas izmanto *Au-pair* nosaukumu, lai iegūtu cilvēku uzticību. Ir zināmi arī gadījumi, kad šādā veidā tikuši savervēti arī jauni puīši, lai gan *Au-pair* attiecas tikai uz meitenēm.

Laulības ir viens no individuālajiem vervēšanas veidiem, ko izmanto cilvēku tirdzniecībā. Šādu laulību nolūks ir nevis veidot ģimeni, bet ekspluatēt personu gan piespiedu darbam mājāsaimniecībā, gan seksuālu vēlmju apmierināšanai. Šis cilvēku tirdzniecības veids nav ietverts cilvēku tirdzniecības definīcijā, kas būtiski apgrūtina šādu gadījumu pierādīšanu un atzīšanu par noziegumiem.

Daudzi no cilvēku tirdzniecības upuriem valstī atrodas nelegāli, viņu kā tūristu uzturēšanās laiks ir beidzies, un tas kļūst par vienu no iebiedēšanas instrumentiem. Lai personu pakļautu, arī tiek melots, ka “ar policiju viss ir sarunāts un sūdzēties tāpat nav jēgas”, vai arī tiek draudēts ar personas nodošanu policijai un tai sekojošo ievietošanu cietumā. Protams, eksistē izņēmumi, jo ir valstis, kas nav veikušas nepieciešamos pasākumus likumdošanā, lai nodrošinātu cilvēku tirdzniecības upuru aizsardzību un ierobežotu noziedzību.

Cilvēku tirgotāji ļoti labi pārzina atsevišķu valstu likumdošanas normas, attiecīgi izmantojot savā labā likumdošanas nepilnības un trūkumus. Tiek izmantota arī valsts amatpersonu un attiecīgo institūciju darbinieku uzpirkšana. Mainoties likumdošanai, noziedzīgie grupējumi reaģē ļoti ātri, attiecīgi pārgrupējot vai mainot sava nelikumīgā biznesa struktūru un maršrutu.

Sabiedrībā un arī speciālistu vidū, kuri savā darbā saskaras ar cilvēku tirdzniecības upuriem, valda dažādi stereotipi. Atsevišķās valstīs nereti pret cilvēku tirdzniecības upuriem izturas kā pret noziedzniekiem un viņi tiek deportēti, nedomājot par upuru vai liecinieku aizsardzību. Iepriekšminētais tikai veicina dažādu mītu un aizspriedumu, kas saistīti ar cilvēku tirdzniecību, veidošanos un nostiprināšanos.

3.3. Mīti un patiesība par cilvēku tirdzniecību

Mīti galvenokārt rodas nepareizas informācijas un izpratnes trūkuma dēļ. Sabiedrību visbiežāk sasniedz pozitīvie piemēri par darbu ārzemēs. Piekrāptie un pazemotie savā pieredzē dalās reti un nelabprāt. Uzzinot par cilvēku tirdzniecības gadījumu, sabiedrības un ģimenes attieksme mēdz būt ļoti dažāda. To ietekmē gan apkārtējā sabiedrība un tajā valdošās normas, gan cilvēku personīgā izpratne par notikušo.

AMERIKĀŅU ATTIEKSME PRET CILVĒKU TIRDZNICĪBU

Šoks – viņi nespēj noticēt, ka cilvēku tirdzniecība notiek arī mūsdienās.

Neziņa – viņiem nav ne jausmas, ka cilvēku tirdzniecība ir bijusi un turpina eksistēt.

Noliegums – viņi nespēj pieņemt, ka cilvēku tirdzniecība notiek.

Pārmetums – viņi vaino naivos ārzemniekus, kuri pašu vainas dēļ nokļūst cilvēku tirdzniecības tīklā.

Bailes – cilvēki uztraucas, ka viņu meitas var tikt pakļautas riskam, ja viņas ceļo uz ārzemēm.

Ļoti noraizējušies – viņi grib palīdzēt.

Sabiedrībā ir izveidojušies vairāki **mīti par cilvēku tirdzniecību**.

- **Mīts – drauga, paziņas vai radnieka darba piedāvājums ārzemēs ir uzticams.**

Patiesība – vervētājs var būt nejaušs paziņa, draugs vai pat radnieks, kas apzināti uzrunā personu, piedāvājot darbu lauksaimniecībā vai rūpniecībā, viesmīļa, istabenes, modeles, auklītes darbu u. tml., pakļaujot personu parādu verdzības, seksuālas izmantošanas un citam riskam. Nereti upuri atzīst, ka darba piedāvājumu uzskatījuši par uzticamu tieši tādēļ, ka to piedāvājis ļoti pazīstams cilvēks.

- **Mīts – ja firma ievietoja darba piedāvājuma sludinājumu avīzē, tad tas ir legāls darbs.**

Patiesība – firmas reklāma masu medijos nenozīmē, ka firma ir legāla. Laikrakstu izdevēji nepārbauda, vai firmām, kas ievieto sludinājumus, ir tiesības nodarboties ar uzņēmējdarbību un sniegt reklāmā piedāvātos pakalpojumus. Vienā avīzē blakus var būt publicēti gan legālu, gan nelegālu firmu piedāvājumi, tādēļ ir ļoti svarīgi mācēt atšķirt un izvērtēt šos piedāvājumus.

- **Mīts – vervētāji izskatās pēc noziedzniekiem un tos var pēc ārienes atpazīt.**

Patiesība – vervētāji ir ļoti dažādi cilvēki, kas nebūt neizskatās pēc “tipiskiem noziedzniekiem”. Tieši pretēji, nereti vervētāji ir ļoti laipni, izskatīgi, ievieš uzticību, viņiem var būt ģimene un bērni. Seksa biznesa jomā vervētājs var būt arī sieviete – bijusī prostitūta.

- **Mīts – ārzemēs iespējams īsā laikā viegli nopelnīt daudz naudas.**

Patiesība – ļoti bieži cilvēki nesaņem tādu atalgojumu un ir spiesti strādāt ilgākas darba stundas, nekā iepriekš norunāts. Jebkurā gadījumā, strādājot nelegālu darbu, “darba devējs” manipulē ar cilvēkiem un izmanto iespēju lēti nodarbināt cilvēkus.

Lielā daļā sabiedrības ir iesakņojies pieņēmums, ka sievietes, kuras iesaistītas prostitūcijas biznesā, dara to labprāt un dzīvo ļoti turīgi. Patiesībā sievietes, kuras iesaistītas seksa biznesā, ļoti bieži saņem minimālu atalgojumu vai to nesaņem nemaz. Lielāko peļņas daļu iegūst vervētāji, suteneri un publisko namu īpašnieki.

- **Mīts – “darba devējs” labprāt ir gatavs segt ceļa izdevumus, iegādāties nepieciešamo pārtiku, drēbes u. tml., jo vēlas personai sākumā palīdzēt.**

Patiesība – parasti tas ir veids, kā pakļaut cilvēkus parādu verdzībai un līdz ar to padarīt atkarīgus no cilvēku tirgotājiem. Visbiežāk tas attiecas uz seksa biznesu, kur suteneri pērk sievietēm dažādas mantas, tādējādi pakļaujot viņas parādu verdzībai. Tas ir “ieguldījums īpašumā” – sievietei jābūt ļoti sakoptai, lai viņu vieglāk varētu pārdot.

- **Mīts – īslaicīgam darbam ārzemēs nav nepieciešama uzturēšanās vai darba atļauja vai to var saņemt arī pēc ierašanās mērķa valstī.**

Patiesība – darba atļauja vai darba vīza ir jāsaņem jau pirms izbraukšanas no savas valsts. Gadījums, ja persona ceļo kā tūrists un uzsāk darba attiecības pēc tam, ir uzskatāms par nelegālu darbu. Šādi persona pārkāpj valsts ieceļošanas un uzturēšanās noteikumus un var tikt administratīvi sodīta. Persona pakļauj sevi riskam, jo ir ierobežotas iespējas saņemt palīdzību.

- **Mīts – līgumu ar “darba devēju” var parakstīt pēc ierašanās mērķa valstī.**

Patiesība – darba līgumam un darba atļaujai ir jābūt personas rīcībā jau pirms izbraukšanas. Darba līgums ir nepieciešams jau vēstniecībā, kad tiek pieprasīta darba uzturēšanās atļauja (darba vīza) ārvalstī.

- **Mīts – “darba devējam” ir nepieciešama pase, lai parakstītu līgumu, noformētu darba atļauju vai tml.**

Patiesība – darba devējam (pat nelegāla darba gadījumā) pase nav nepieciešama un viņiem nav tiesību to pieprasīt. Tiesības pieprasīt pasi ir tikai valsts ierēdnim.

Cilvēkam bez personu apliecinošiem dokumentiem svešā valstī ir sarežģīti pierādīt savu personību un līdz ar to saņemt palīdzību.

- **Mīts – ja apsolītais darbs nepatiks, to būs iespējams uzteikt un atgriezties mājās jebkurā laikā.**

Patiesība – personām, kuras ar maldināšanu nonākušas parādu verdzībā un kļuvušas par cilvēku tirgotāja īpašumu, turklāt atdevušas savu pasi, tiek atņemtas jebkādas tiesības, un tās ir pilnīgi atkarīgas no cilvēku tirgotājiem.

Īpaši seksuālas izmantošanas gadījumos, kad “persona ir ienesīga”, tā tiek rūpīgi apsargāta, kas apgrūtina bēgšanu. Šīs personas kļūst par precēm, ko var izmantot un pārdot atkal un atkal.

- **Mīts – prasību nepildīšanas un nepakļaušanās gadījumā cietīs personas mājās palikušie ģimenes locekļi.**

Patiesība – daudzos seksuālas ekspluatācijas gadījumos (visbiežāk tas attiecas uz sievietēm, kuras iesaistītas prostitūcijas biznesā) personas tiek piespiestas apmierināt jebkuras, pat visnežēlīgākās, klientu vēlmes, jo jebkura pretošanās beidzas ar sutenera (vai īpašnieka) draudiem, iebiedēšanu un fizisku ietekmēšanu. Tā kā šie “darba devēji” zina personas mājās adresi, viņiem nav grūti upurim iestāstīt, ka cietīs personas vecāki vai bērni.

Cilvēku tirgotāju vara un iespējas nav bezgalīgas. Viņi var kontrolēt ieslodzītu un bezpalīdzīgu personu, taču cilvēku tirgotāji nevar kontrolēt visu pasauli, ieskaitot policiju, valsts institūcijas un nevalstiskās organizācijas, kurās iespējams vērsties pēc palīdzības.

- **Mīts – prasīt un sagaidīt palīdzību no valsts ir bezjēdzīgi.**

Patiesība – personai esot bīstamā situācijā, zvans uz savas valsts vēstniecību, policiju vai nevalstisko organizāciju nekādā gadījumā nevar padarīt situāciju sliktāku. Tieši diplomātiskās iestādes ir pirmā vieta, kur meklēt palīdzību, un tas ir viens no diplomātiskā dienesta uzdevumiem ārvalstīs – sniegt palīdzību gadījumos, kad personai, uzturoties svešā valstī, ir radušās problēmas.

Daudzās valstīs situācija pēdējo gadu laikā ir mainījusies uz labo pusi – personas, kuras cietušas cilvēku tirdzniecībā, vairs netiek uzskatītas par nelegāliem imigrantiem un nekavējoties izraidītas, bet gan atzītas par upuriem, kam nepieciešama palīdzība.

- **Mīts – palīdzības lūgšanas gadījumā visi uzzinās par notikušo.**

Patiesība – bez personas piekrišanas nekāda informācija par personu un notikušo nevar tikt izplatīta ne valsts institūcijām, ne radiem vai draugiem. Vēstniecību un konsulārā dienesta pārstāvji ar radniekiem vai draugiem sazinās pēc personas lūguma.

4. CILVĒKU TIRDZNIECĪBAS APKAROŠANAS NORMATĪVIE DOKUMENTI – PASAULĒ, EIROPAS SAVIENĪBĀ UN LATVIJĀ

4.1. Globālais konteksts

No vēsturiskās analīzes viedokļa, pirmais starptautiskais instruments cilvēku tirdzniecības novēršanai un apkarošanai 20. gadsimtā parādījās 1904. gadā, kad neliela grupa Eiropas valstu pieņēma Starptautisku līgumu par cīņu pret balto verdzeņu tirdzniecību.¹² Pēc sešiem gadiem tika pieņemta nākamā konvencija šajā jomā – Starptautiskā konvencija par cīņu pret balto verdzeņu tirdzniecību.¹³ Ir jāņem vērā fakts, ka konvencijas koncentrējās uz tā sauktajām “baltajām verdzenēm” un bija orientētas uz jautājuma risināšanu saistībā ar Eiropas valstu (it īpaši Lielbritānijas sieviešu ekspluatāciju kontinentālajā Eiropā) sieviešu ekspluatācijas novēršanu. Vēlāk sākotnējo terminu “baltā verdzība” sāka attiecināt uz visiem cilvēku tirdzniecības veidiem un aspektiem. Nākamo četrdesmit gadu laikā pasaulē tika pieņemta virkne dokumentu, kuros noteikti tādi svarīgi dalībvalstu pienākumi kā:¹⁴

- pienākums izstrādāt likumprojektus par kriminālatbildību personām, kuras nodarbojas ar sieviešu iesaistīšanu prostitūcijā un sieviešu un bērnu tirdzniecību;
- pienākums savstarpēji informēt dalībvalstis par profesionāļiem sieviešu tirgoņiem;
- pienākums apkarot šādas darbības:
  - savešana, piespiešana nodarboties ar prostitūciju vai “izvirtību”, pat ar personas piekrišanu;

¹² International Agreement for the Suppression of the White Slave Traffic. – 24 U.K.T.S. 1, 1904.

¹³ 1910 International Convention for the Suppression of the White Slave Traffic. – 20 U.K.T.S. 269.

¹⁴ 1921 International Convention for the Suppression of the Traffic in Women and Children. – 9 L.N.T.S. 415.

1933 International Convention for the Suppression of the Traffic in Women of Full Age. – 150 L.N.T.S. 431.

1949 Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and the Exploitation of the Prostitution of Others. – 96. U.N.T.S. 271.

- prostitūtas ekspluatācija no trešo personu puses, pat ar prostitūtas piekrišanu;
- publisko namu turēšana vai pārvaldīšana, kā arī apzināta publisko namu finansēšana vai piedalīšanās šo namu finansēšanā;
- nekustamā īpašuma vai tā daļas izīrēšana vai iznomāšana ar nosacījumu, ka persona zināja, ka šis nekustamais īpašums tiks izmantots prostitūcijas veicināšanai no trešo personu puses;
- šo noziedzīgo darbību veikšana vai gatavošanās tām;
- līdzdalība minētajos noziedzīgajos nodarījumos.

Kā redzams no iepriekš sniegtā uzskaitījuma, cilvēku tirdzniecības aspekti, kas ir starptautiskās sabiedrības uzmanības lokā, galvenokārt saistīti ar sieviešu un bērnu seksuālo ekspluatāciju. Tam ir zināms objektīvs izskaidrojums – arī mūsdienās speciālisti apgalvo, ka ne mazāk kā 95% no cilvēku tirdzniecībā cietušajiem ir sievietes. Taču jāatzīmē, ka sievietes tiek izmantotas ne vien prostitūcijai, bet arī citos darbos.

1948. gada Vispārējā cilvēktiesību deklarācija nav orientēta tikai uz sievietēm. Tās 3. pants nosaka, ka “katram ir tiesības uz dzīvi un personas brīvību un drošību”, 4. pants paredz, ka “neviens nedrīkst tikt turēts kalpībā vai verdzībā, vergu tirdzniecībai ir jābūt aizliegtai jebkādā tās formā”, 5. pants uzsver, ka “neviens nedrīkst būt pakļauts spīdzināšanai, nežēlīgai, nehumānai un pazemojošai darbībai vai sodam”.

Ir pagājuši 50 gadi līdz brīdim, kad valstis ne tikai reģionālajā līmenī, bet arī pasaules mērogā ir spējušas vienoties, kas ir cilvēku tirdzniecība un migrantu nelikumīga ievēšana un kādi būtu šo starptautisko noziegumu nošķiršanas kritēriji.

ANO Konvencijas pret transnacionālo organizēto noziedzību protokolos¹⁵ tika noteikti gan šo noziegumu sastāvi, gan arī metodes cīņai ar tiem.

¹⁵ ANO Ģenerālās asamblejas laikā Palermo tika pieņemti divi Konvenciju pret transnacionālo organizēto noziedzību papildinoši protokoli: 1. Protokols pret migrantu nelikumīgu ievēšanu pa zemes, jūras un gaisa ceļiem; 2. Protokols par cilvēku tirdzniecības, jo sevišķi tirdzniecības ar sievietēm un bērniem, novēršanu, apkarošanu un sodīšanu par to. Nolūkā atvieglot orientēšanos starptautiskajos tiesību instrumentos šajā rokasgrāmatā par Palermo Protokolu tiek dēvēts tikai tas, kas ir attiecināms uz cilvēku tirdzniecību.

Palermo Protokols šobrīd ir kļuvis par vienu no svarīgākajiem starptautiskajiem normatīvajiem aktiem un galvenajiem regulējošajiem dokumentiem cilvēku tirdzniecības apkarošanā un nepieciešamās rīcības definēšanā. Tas tika pieņemts 2000. gada novembrī Palermo (Itālija) ANO Ģenerālās asamblejas laikā, kur to parakstīja 80 valstis. Palermo Protokols ir stājies spēkā 2003. gada 25. decembrī.

Palermo Protokola galvenā nozīme ir:

- tas ir plaši lietots starptautisks instruments, kas vēršas pret sieviešu tirdzniecību starptautiskā līmenī un ļauj runāt par sieviešu tirdzniecību vienādos terminos ar vienādu definīciju;
- tas paredz preventīvos pasākumus, pasākumus upuru aizsardzībai un valsts un nevalstisko organizāciju sadarbībai;
- tas paredz cilvēku tirdzniecības upuriem iespēju palikt galamērķa valstī.

Palermo Protokolā sniegtā cilvēku tirdzniecības **definīcija** nosaka – cilvēku tirdzniecība ir ekspluatācijas nolūkos izdarīta cilvēku savervēšana, pārvadāšana, nodošana, slēpšana vai saņemšana, izmantojot spēku, draudus vai citu piespiešanu, aizvešanu ar varu, krāpšanu, maldināšanu vai citas viltus formas, izmantojot varas pozīcijas vai arī cilvēku neaizsargātību vai arī dodot vai saņemot maksājumus vai labumus, lai panāktu kādas tādas personas piekrišanu, kurai ir vara pār citu personu.

Nelegālie migranti, ne cilvēku tirdzniecības upuri netiek pakļauti kriminālvajāšanai saskaņā ar šo Protokolu par to, ka viņi ir bijuši šo darbību objekts, pretējā gadījumā šā tiesību akta pieņemšanas mērķi, ieskaitot cilvēktiesību aizsardzību, tiktu sagrauti jau pašā iedīglī, jo upuri tiktu pielīdzināti noziedzniekiem. Tomēr jāatzīmē, ka, ja kāds no upuriem vēlāk veiks tādas darbības kā savervēšana, pārvadāšana, nodošana, slēpšana vai saņemšana vai arī sekmēs šo darbību veikšanu, nākotnē šī persona atradīsies uz apsūdzēto sola kopā ar pārējiem noziedzniekiem un jautājums būs tikai par soda nopietnību.

Palermo Protokolā ir ietvertas šādas prasības dalībvalstīm:

- kriminalizēt cilvēku tirdzniecību un tai līdzīgās darbības, kā arī ieviest attiecīgus soda mērus;

- veicināt savu pilsoņu vai pastāvīgo iedzīvotāju atgriešanos un uzņemšanu bez liekas vai nepamatotas kavēšanās, kā arī rūpēties par viņu drošību;

- cilvēku tirdzniecības upura nosūtīšanai uz savu valsti jānotiek, pienācīgi ņemot vērā šīs personas drošību, kā arī tiesvedības stadiju, kas ir saistītas ar faktu, ka šī persona ir cilvēku tirdzniecības upuris. Vēlams, lai šī atpakaļnosūtīšana būtu brīvprātīga;

- tiesībsardzības, imigrācijas un citas attiecīgās dalībvalstu institūcijas apmainās ar informāciju nolūkā identificēt cilvēku tirdzniecības organizētājus vai upurus, kā arī tos līdzekļus un metodes, ko izmanto organizētās noziedzīgās grupas, lai īstenotu cilvēku tirdzniecību;

- dalībvalstis nodrošina vai uzlabo apmācības tiesībsardzības, imigrācijas un citām amatpersonām cilvēku tirdzniecības novēršanā, ieskaitot jautājumus par metodēm, kas izmantojamas šādas tirdzniecības novēršanā, tirgotāju kriminālvajāšanā un upuru tiesību aizsardzībā, ieskaitot upuru aizsardzību pret tirgotājiem;

- robežkontroles pastiprināšana kā nepieciešamais cilvēku tirdzniecības novēršanas un noteikšanas priekšnosacījums;

- veikt likumdošanas un citus nepieciešamos pasākumus, lai pēc iespējas novērstu komerciālo pārvadātāju transporta līdzekļu izmantošanu cilvēku tirdzniecības noziegumu veikšanai, kā arī sodīt tās neievērošanas gadījumā;

- veikt pasākumus, lai nodrošinātu izdotajiem ceļošanas vai identitātes dokumentiem tādu kvalitāti, ka tos nevarētu nelikumīgi izmantot, viegli viltot, nelikumīgi mainīt, pavairot vai izdot, kā arī to aizsargāšanu un drošību, un novērst to nelikumīgu izgatavošanu, izdošanu un lietošanu;

- dalībvalstīm jācenšas īstenot tādus pasākumus kā pētījumi, informācijas un citas plašsaziņas līdzekļu kampaņas un sociālās un ekonomiskās iniciatīvas, lai novērstu un apkarotu cilvēku tirdzniecību.

Palermo Protokols ietver arī upuru aizsardzības pasākumus, bet dalībvalstis var izdarīt atrunas attiecībā uz lielāko to daļu.

Pirms uzsākt sarunu par cilvēku tirdzniecības apkarošanu reģionālajā līmenī, jāpiebilst, ka cilvēku tirdzniecība var notikt arī valsts iekšienē, piemēram, nogādājot cilvēkus ekspluatācijas nolūkā no valsts nabadzīgajiem reģioniem uz valsts galvaspilsētu. Šāda

situācija iespējama jebkurā pasaules valstī. Tomēr, ņemot vērā izplatību un bīstamību, kādu šis fenomens ir ieguvis pasaules mērogā, valstis vēlas saskaņot apkarošanas politiku tieši starptautiskajā līmenī.

4.2. Cilvēku tirdzniecības novēršana un apkarošana Eiropas Savienībā

Kā zināms, personu pārvietošanās brīvība, kā arī brīva preču, kapitāla aprīte un pakalpojumu sniegšana ir Eiropas Kopienas izveidošanas stūrakmeņi. Tomēr kā šādas brīvības negatīvā izpausme radās noziegumi, kam piemīt transnacionālais raksturs. Tie ir:

- nelegāla narkotiku tirdzniecība un kontrabanda;
- nelegāla radioaktīvo un kodolvielu tirdzniecība un kontrabanda;
- noziegumi, kas saistīti ar nelegālās imigrācijas tīklu;
- zagto automašīnu tirdzniecība un kontrabanda;
- naudas un citu norēķinu līdzekļu viltošana;
- naudas atmazgāšana un ar to saistītās aktivitātes;
- terorisms, cilvēku tirdzniecība un bērnu pornogrāfija.

Pēc peļņas, ko gūst noziedzīgie grupējumi, nodarbojoties ar cilvēku tirdzniecību, to var ierindot pirmajā trijniekā starp minētajiem noziegumu veidiem. Turklāt cilvēku tirdzniecība sekmē nākamo noziegumu izdarīšanu, jo gūto peļņu ir nepieciešams legalizēt jeb “atmazgāt”, savukārt pārdotos bērnus var izmantot, piemēram, pornogrāfijas ražošanas vai prostitūcijas nolūkos.

Eiropas Savienības iniciatīvas cilvēku tirdzniecības novēršanai un apkarošanai var iedalīt tiesību aktos un specializētajās programmās.

4.2.1. Uz cilvēku tirdzniecības apkarošanu vērstās EP kopējās rīcības dokumenti

20. gadsimta 90. gadu vidū Eiropas Savienības Ministru padome sāka pieņemt kopējās rīcības dokumentus, kuru mērķis ir veicināt

dalībvalstu sadarbību cilvēku tirdzniecības apkarošanai. Tomēr šī ir vairāk politiska, nevis juridiska apņemšanās apkarot noziegumu, jo kopējā rīcība neietver obligātos likumdošanas saskaņošanas pasākumus. Tādējādi starp dalībvalstu krimināllikumiem joprojām varēja saglabāties atšķirības, kas sarežģī tiesībsargājošo iestāžu sadarbību, vienlaikus dodot noziedzniekiem iespēju izstrādāt cilvēku pārvadāšanas maršrutus caur to valstu teritorijām, kurās nav sodu par šādu noziegumu vai kuru sodi ir “maigāki”.

Svarīgākās kopējās rīcības, kas bija vērstas uz cilvēku tirdzniecības apkarošanu:

- Padomes 1996. gada 29. novembra Kopējā Rīcība 96/700/JHA, ar ko dibina veicinošo un apmaiņas programmu personām, kuras ir atbildīgas par cilvēku tirdzniecības un bērnu seksuālās ekspluatācijas apkarošanu (programma STOP);

- Padomes 1996. gada 16. decembra Kopējā Rīcība 96/748/JHA par Eiropola Narkotiku nodaļas mandāta paplašināšanu;

- Padomes 1998. gada 3. decembra Kopējā Rīcība 98/699/JHA par naudas atmazgāšanu, tās līdzekļu un ieņēmumu no noziedzīgajiem nodarījumiem noteikšanu, meklēšanu, “iesaldēšanu”, arestu un konfiskāciju;

- Padomes 1998. gada 21. decembra Kopējā Rīcība 98/733/JHA par dalības noziedzīgajā organizācijā padarīšanu par noziegumu Eiropas Savienības dalībvalstīs;

- Eiropas Parlamenta un Padomes 2000. gada 24. janvāra lēmums par Kopienas rīcības programmu (DAPHNE programma) 2000.–2003. g. par preventīvajiem pasākumiem vardarbības pret sievietēm, jauniešiem un bērniem izskaušanai.

ES Pamattiesību hartas, kam ir tikai politiski saistošs raksturs, 5. pantā *Verdzības un piespiedu darba aizliegums* būtībā tiek runāts par trim jēdzieniem:

- a) verdzības vai kalpības aizliegums;
- b) piespiedu vai obligātā darba aizliegums;
- c) cilvēku tirdzniecības aizliegums.

Diemžēl Harta, kura kļūs tiesiski saistoša līdz ar ES Konstitucionālā līguma pieņemšanu, nesniedz cilvēku tirdzniecības jēdziena definīciju.

Tomēr, pētot ES tiesību aktu sarakstu, uz kuriem balstījās Hartas izstrādātāji, var secināt, ka par avotu kalpoja Konvencija par Eiropas Policijas biroja izveidi (tā saucamā Eiropola Konvencija)¹⁶.

Eiropola Konvencija nosaka, ka “cilvēku tirdzniecība ir personas pakļaušana reālai un nelegālai citu personu varai, izmantojot vardarbību vai draudus vai ļaunprātīgi izmantojot dienesta stāvokli vai atkarību, īpaši, lai izmantotu prostitūcijā, seksuāli izmantotu nepilngadīgos vai veiktu seksuālu vardarbību pret nepilngadīgajiem vai lai tirgotos ar pamestiem bērniem. Šie izmantošanas veidi ietver arī bērnu pornogrāfijas materiālu ražošanu, pārdošanu vai izplatīšanu”.

4.2.2. Padomes 2002. gada 19. jūlija Ietvarlēmums par cilvēku tirdzniecības apkarošanu

Jaunākais Eiropas Savienības tiesību akts cilvēku tirdzniecības apkarošanas jomā ir Padomes 2002. gada 19. jūlija Ietvarlēmums par cilvēku tirdzniecības apkarošanu (dalībvalstīm jāievieš līdz 2004. gada 1. augustam), kura nosacījumi tiks detalizēti izklāstīti tālāk tekstā.

Lēmums noteic, ka katra dalībvalsts veic vajadzīgos pasākumus šādu darbību iekļaušanai krimināllikumos:

- personas vervēšana, pārvadāšana, nodošana, izmitināšana, vēlāka uzņemšana, tai skaitā kontroles pār šo personu maiņa vai nodošana:
  - lietojot piespiedu līdzekļus, spēku vai draudus, ieskaitot nolaupīšanu, vai
  - lietojot viltu vai krāpšanu, vai
  - ļaunprātīgi izmantojot varu vai neaizsargātības stāvokli, tā ka personai nav citas īstas un pieņemamas izvēles, kā pakļauties šai ļaunprātīgajai izmantošanai, vai
  - piedāvājot vai akceptējot maksājumus vai priekšrocības,

---

¹⁶ Council Act of 26 July 1995 drawing up the Convention on the establishment of a European Police Office (Europol Convention). – Official Journal of the European Communities C 316, 27.11.1995, p. 1., as amended by Council Decision 99/C 26/05 of 3 December 1998 supplementing the definition of the form of crime ‘traffic in human beings’ in the Annex to the Europol Convention, Official Journal of the European Communities C 26, 30.01.1999.

lai saņemtu kādas personas piekrišanu, kurai ir vara pār citu personu, ar mērķi ekspluatēt šīs personas darbu vai pakalpojumus, tai skaitā vismaz tādā veidā kā piespiedu vai obligāts darbs vai pakalpojumi, vergošana vai darbības, kas līdzīgas verdzībai vai dzimtbūšanai, vai ar mērķi ekspluatēt citas personas prostitūcijas vai citādu seksuālās izmantošanas formu nolūkos, tai skaitā pornogrāfijai.

Ja iepriekšminētās darbības attiecas uz bērnu (personu līdz 18 gadu vecumam), tās atzīstamas par cilvēku tirdzniecību un kā tādas sodāmas arī tad, ja neviens no 1. punktā minētajiem līdzekļiem nav lietots.

Ietvarlēmumu pēc tā spēka un darbības principa var salīdzināt ar direktīvu. Tas nozīmē, ka katrai dalībvalstij ir jāveic attiecīgie likumdošanas pasākumi tās mērķu un uzdevumu sasniegšanai, bet šo dalībvalstu iestādes drīkst noteikt to sasniegšanas formas un metodes. Tādējādi visām dalībvalstīm, tai skaitā arī Latvijai, līdz 2004. gada 1. augustam bija jāveic grozījumi Krimināllikumā un jānodrošina:

- **minimālo kriminālsodu saskaņošana.** Katra dalībvalsts veic pasākumus, lai nodrošinātu, ka cilvēku tirdzniecība ir sodāma ar brīvības atņemšanu ar maksimālo piespiesto termiņu ne mazāku par astoņiem gadiem;
- **juridisko personu atbildība.** Katra dalībvalsts veic pasākumus, kas ir nepieciešami, lai nodrošinātu, ka juridiskās personas var tikt atzītas par atbildīgām par cilvēku tirdzniecības noziegumiem, kuri ir izdarīti, darbojoties to vārdā vai individuāli, kā juridiska persona vai struktūrvienība, kam ir vadošais amats (pozīcija) juridiskās personas ietvaros, balstoties uz:
  - juridiskās personas pārstāvības tiesībām;
  - tiesībām pieņemt lēmumus juridiskās personas vārdā
  - vai tiesībām īstenot kontroli juridiskās personas ietvaros.

Turklāt juridiskā persona var tikt atzīta par atbildīgu gadījumos, kad uzraudzības vai kontroles trūkums no tās darbinieku puses padarīja iespējamu noziegumu izdarīšanu par labu tai juridiskajai personai, kuras pakļautībā ir šī persona. Šī atbildība nedrīkst izslēgt fizisko personu, kuras ir noziegumu izpildītāji, uzskūditāji vai līdzziņotāji, kriminālvajāšanu.

Dalībvalstij ir jānodrošina **sankciju piemērošana juridiskajām**

personām, ietverot krimināltiesiska vai nekrimināltiesiska rakstura naudassodus, kā arī citas sankcijas, tādas kā:

- tiesību uz sociālajiem pabalstiem vai valsts palīdzību atņemšana;
- tiesību veikt komercdarbību atņemšana uz laiku vai pastāvīgi (uz mūžu);
- nodošana tiesu iestāžu uzraudzībā;
- tiesas lēmums par juridiskās personas likvidāciju;
- **jurisdikcijas jautājumi.** Katra dalībvalsts veic vajadzīgos pasākumus, lai noteiktu tās jurisdikciju attiecībā uz cilvēku tirdzniecību, ja:
  - nodarījums ir pilnībā vai daļēji izdarīts šīs valsts teritorijā vai
  - likumpārkāpējs ir tās pilsonis (valstspiederīgais), vai
  - nodarījums ir izdarīts tādas juridiskas personas labā, kas reģistrēta šīs dalībvalsts teritorijā.

Dalībvalsts var nolemt, ka situācijā, ja attiecīgais nodarījums ir veikts ārpus tās teritorijas, tikai īpašos gadījumos vai apstākļos piemēros vai nepiemēros b) vai c) punktā paredzētos jurisdikcijas noteikumus. Dalībvalsts, kas saskaņā ar tās likumiem neizdod savus pilsoņus (valstspiederīgos), veic vajadzīgos pasākumus, lai noteiktu tās jurisdikciju un attiecīgos gadījumos veiktu kriminālvajāšanu attiecībā uz cilvēku tirdzniecību, ja to izdarījuši dalībvalsts pilsoņi (valstspiederīgie) ārpus tās teritorijas;

- **procesuālie jautājumi.** Dalībvalstis nodrošina to, ka izmeklēšana un kriminālvajāšana attiecībā uz cilvēku tirdzniecību nav atkarīga no nodarījumā cietušās personas paziņojuma vai sūdzības.

Bērni, kuri cietuši cilvēku tirdzniecībā, ir jāuzskata par īpaši neaizsargātiem cietušajiem saskaņā ar Padomes 2001. gada 15. marta Ietvarlēmumu 2001/220/TI par cietušo statusu kriminālprocesā, kas attiecīgi nozīmē īpašu standartu piemērošanu attiecībā uz tiem.¹⁷ Turklāt, ja cietušais ir bērns, katra dalībvalsts veic visus iespējamus pasākumus, lai nodrošinātu pienācīgu palīdzību viņa ģimenei.

¹⁷ Council Framework Decision 2001/220/JHA of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings. – Official Journal of the European Union, L 082, 22/03/2001, P. 0001–0004.

4.2.3. Eiropas Savienība un cilvēka orgānu nelikumīga izņemšana

Ņemot vērā to, ka prasība parakstīt Palermo Protokolu ietilpst topošo dalībvalstu saistībās (esošās to jau ir izdarījušas), kā arī iepriekšminēto lēmumu par cilvēku tirdzniecības apkarošanu, kas neregulē jautājumu par cilvēku orgānu izņemšanu, būtu loģiski secināt, ka šim jautājumam tiks veltīts atsevišķais Padomes lēmums.

Tomēr prakse rāda pretējo. Tam par pamatu ir vairāki iemesli.

Pirmkārt, Palermo Protokolā nav minēti cilvēku audi (āda, kauli, skrimšļi, muskuļu saites, radzenes u. c.), tajā parādās tikai vārds “orgāni”. Parasti nacionālā likumdošana detalizētāk definē un nošķir cilvēku audus un orgānus.

Otrkārt, Eiropas Padomes 1997. gada Konvencija par cilvēktiesību un cieņas aizsardzību bioloģijā un medicīnā¹⁸ nosaka vispārējo aizliegumu gūt finansiālu peļņu no kādas cilvēka ķermeņa daļas un ņemt to savā rīcībā. Turklāt orgānu un audu ņemšana no dzīvām personām transplantācijas nolūkā var tikt veikta tikai un vienīgi recipienta terapeitiskā labuma vārdā un gadījumā, ja nav pieejams atbilstošs orgāns vai audi no mirušas personas un nepastāv cita alternatīva un salīdzinoši efektīva terapeitiska metode.

Treškārt, 2003. gada aprīlī Grieķija iesniedza Ietvarlēmuma projektu par cilvēku orgānu un audu nelikumīgās tirdzniecības novēršanu un kontroli¹⁹, Grieķija aicināja izbeigt tā saucamo transplantātu tūrisma, kad ES pilsoņi var nopirkt orgānus vai audus no trešajām valstīm. Pētījumi un dalībvalstu policiju informācija liecina, ka ar to nodarbojas organizētas noziedzīgas struktūras, kurās ietilpst brokeri (personas, kuras atrod donorus un vienojas par samaksu), ārsti un specializētās medmāsas. Projekts paredzēja noteikt minimālās kriminālbildības prasības šajā jomā, līdzīgas tām, kādas ir noteiktas iepriekšminētajā lēmumā par cilvēku tirdzniecību. Turklāt tajā tika noteikts, ka jēdziens “cilvēka audi” ir attiecināms arī uz šūnām. Savukārt jēdziens “cilvēka orgāni un audi” nav

¹⁸ Eiropas Padomes 1997. gada Konvencija par cilvēktiesību un cieņas aizsardzību bioloģijā un medicīnā. – Latvijas Vēstnesis, Nr. 85, 29.03.1997.

¹⁹ Initiative of the Hellenic Republic with a view to adopting a Council Framework Decision concerning the prevention and control of trafficking in human organs and tissues. – Official Journal of the European Union C 100, 26/04/03, pp 26–29.

attiecināms uz reproduktīviem orgāniem un audiem, embriju orgāniem un audiem, asinīm un no asinīm gatavotiem preparātiem.

Kaut arī Grieķijas priekšlikums guva Eiropas Parlamenta absolūtā vairākuma atbalstu, tā pieņemšanu apgrūtina fakts, ka, neapšaubot Grieķijas priekšlikuma nepieciešamību, dažu ES valstu valdības jau ir izteikušas bažas, ka šis aizliegums var ietekmēt likumīgās transplantācijas operācijas un medicīniskā rakstura pētījumus.

Šobrīd visas ES dalībvalstis, izņemot Austriju, aizliedz orgānu un audu pirkšanu. Tomēr nekas netraucē ES pilsonim izbraukt uz trešo valsti, kurā šādi aizliegumi nepastāv, nolūkā nopirkt orgānu vai audus no dzīvā donora. Šobrīd Vācija ir vienīgā ES dalībvalsts, kas ir aizliegusi saviem pilsoņiem pirkt orgānus ārzemēs.²⁰

Ņemot vērā iepriekšminēto, var secināt, ka Ietvarlēmums par cilvēku orgānu un audu nelikumīgās tirdzniecības novēršanu un kontroli, iespējams, tuvākajā laikā netiks pieņemts.

4.2.4. Eiropas Savienības nākotnes plāni – cilvēku tirdzniecības noziegumu liecinieku aizsardzības pastiprināšana

Diemžēl Ietvarlēmuma par cilvēku tirdzniecības apkarošanu būtiskākais trūkums ir upuru aizsardzības garantiju un uz tiem vērstu pasākumu trūkums (izņemot iepriekšminētos procesuālos jautājumus). Arī praksē ir pilnīgi pierādījusies nespēja efektīvi izmeklēt cilvēku tirdzniecības lietas, ja nav saņemtas visai izsmeltošas liecības no upura vai lieciniekiem. Savukārt upuri, zinot, ka tiks izraidīti no ES dalībvalsts teritorijas pēc tiesas prāvas vai pat nesagaidot tās beigas, un būdami pārliecināti par savu neaizsargātību no transnacionālo noziedzīgo grupējumu puses, attiecīgi baidās liecināt. Šis fakts ir veicinājis Padomes direktīvas projekta par īstermiņa uzturēšanās atļauju izsniegšanu tiem cilvēku tirdzniecības vai nelikumīgās ievēšanas upuriem, kuri sadarbojas ar kompetentām tiesībsargājošajām iestādēm,²¹ izstrādi, kas jau divus gadus tiek aktīvi apspriests.

²⁰ Reuters. Euro MPs seek EU ban on buying, selling organs. – 2003.10.23, 23:47.

²¹ Proposal for a Council Directive on the short-term residence permit issued to victims of action to facilitate illegal immigration or trafficking in human beings who cooperate with the competent authorities (presented by the Commission). – 11.2.2002, COM(2002) 71 final.

Direktīvas projekts paredz īstermiņa uzturēšanās atļauju izsniegšanu trešo valstu pilsoņiem, kuri ir cilvēku tirdzniecības vai nelikumīgās ieviešanas upuri un kuri sadarbojas ar šo noziegumu izmeklētājiem. Projekts paredz 30 dienu pārdomu laiku, kurā personai ir jāizlemj, vai viņa vēlas sadarboties ar tiesībsargājošajām iestādēm. Šajā laikā personai tiek sniegta neatliekamā medicīniskā un psiholoģiskā palīdzība, tiek piešķirts mitekļis un sociālās nodrošināšanas pabalsti (ja personai nav pietiekamu līdzekļu). Pēc 30 dienām personai tiek piešķirta īstermiņa uzturēšanās atļauja uz laiku līdz sešiem mēnešiem, ko nepieciešamības gadījumā var atjaunot. Ir nosacījumi – personas klātbūtnei ir jābūt “noderīgai”, un viņai ir jāparāda “skaidri izteiktais nodoms sadarboties un ir jāpārtrauc jebkādas attiecības ar noziedzniekiem. Turklāt nedrīkst pastāvēt šaubas par to, ka upuris var apdraudēt sabiedrisko kārtību un nacionālo drošību”. Uzturēšanās atļauju īpašniekiem ir pieeja darba tirgum, arodapmācībai, izglītībai un primārai medicīniskai aprūpei.

Ja dalībvalsts vēlēšies piemērot šo direktīvu nepilngadīgajiem upuriem, tad tai ir jārikojas bērnu labākajās interesēs (piemēram, minētā 30 dienu termiņa pagarināšana), kā arī jānodrošina, lai piemērojamās procedūras atbilstu bērna vecumam un brieduma pakāpei, kā arī ir jāņem vērā atrast nepilngadīgās personas ģimenes locekļus. Vienlaikus dalībvalstīm ir tiesības padarīt uzturēšanās atļaujas spēkā esamību atkarīgu no upura dalības integrācijas un arodapmācības programmās uzņemošajā valstī vai arī palīdzības, kas tiek sniegta upurim, lai tas atgrieztos izcelsmes valstī vai trešajā valstī, kura vēlas to pieņemt. Turklāt uzturēšanās atļauja nav jāatjauno gadījumos, kad lieta ir izbeigta ar tiesas lēmumu vai arī upuris nepiedalās minētajās programmās. To var anulēt jebkurā laikā gadījumos, kad upuris ir atjaunojis savus kontaktus ar aizdomās turamajiem, pastāv draudi sabiedriskajai kārtībai vai nacionālajai drošībai, kā arī tad, ja tiesa tic, ka upura sūdzība ir kļūdaina vai nepatiesa.

Kā izriet no šīs nelielās analīzes, direktīvas projekta primārais mērķis ir apkarot cilvēku tirdzniecību vai nelikumīgu ieviešanu, nevis sniegt upuriem zināmās garantijas, neatkarīgi no viņu vēlēšanās sadarboties. Turklāt Palermo Protokolā noteiktais iedalījums, kas balstās uz principu, ka migrantu nelikumīgas ieviešanas gadījumā tiek izdarīts

noziegums pret valsti, bet cilvēku tirdzniecības gadījumā – noziegums pret personu, direktīvā neparādās. Tomēr, tas ir pirmais tiesiski saistošais instruments ES vēsturē, kas ir vērstas uz upuru uzturēšanās jautājuma risināšanu un kas nosaka minimālos standartus šajā jomā.

4.2.5. ES finansētās programmas

ES finansētās programmas ir visai nopietns instruments, lai attīstītu dalībvalstu un kandidātvalstu politiku, pieredzi un savstarpējo sadarbību cīņā pret cilvēku tirdzniecību.

Kā pirmo var minēt **programmu STOP**, kurā tiek iekļauta noziedznieku darbības analīze, lai veicinātu noziegumu un atkārtotu noziegumu izdarīšanas novēršanu, riska analīzi, kā arī profesionālo tīklu izveidošanu starp tiesībsargājošo iestāžu darbiniekiem, NVO un citām ieinteresētajām pusēm, ieskaitot informācijas un labākās prakses apmaiņu, apmācības, specializētās datu bāzes un datu ievākšanu un apstrādi par cilvēku tirdzniecību un bērnu seksuālo ekspluatāciju. Programma **STOP II** tika uzsākta 2001. gadā, bet pašlaik tā ir aizstāta ar programmu **AGIS**.

AGIS ir palīdzības programma ES dalībvalstu un kandidātvalstu juristiem praktiķiem, tiesībsardzības iestāžu darbiniekiem un palīdzības dienestu pārstāvjiem. Šīs programmas mērķis ir izveidot Eiropas mēroga sadarbības tīklus, veicināt informācijas un labākās prakses apmaiņu. Programmas budžets 2003.–2007. gadā paredzēts 65 miljoni eiro.

Savukārt **programmas DAPHNE** finansējuma saņēmēji bija NVO un brīvprātīgo organizācijas, kuru darbība vērsta uz sabiedrības izpratnes veicināšanu par vardarbību un tās upuriem ģimenēs, kopienās un sabiedrībā kopumā. Programmas budžets bija 20 miljoni eiro. Kopumā tika finansēts 261 projekts. Tika pieņemts arī lēmums, ka **DAPHNE II programmas** ietvaros 2004.–2008. gada laikā tiks īstenoti 310 projekti ar kopējo budžetu 50 miljoni eiro apmērā.

Lai gan ANO un ES ietvaros pieņemtie tiesību akti ir kļuvuši par pamatu to dalībvalstu tiesību aktu saskaņošanai, starptautiskās,

reģionālās vai divpusējās sadarbības veicināšanai, kā arī sadarbības veicināšanai cilvēku tirdzniecības novēršanas un apkarošanas jomā, kopumā vērtējot, minētajiem tiesību aktiem ir zināmi trūkumi. Tie attiecas tikai uz starptautisko cilvēku tirdzniecību, un lielākā uzmanība tiek koncentrēta uz noziedzniekiem, nevis uz upuriem. Vienīgi *Padomes direktīvas projekts par īstermiņa uzturēšanās atļauju izsniegšanu tiem cilvēku tirdzniecības vai nelikumīgās ieviešanas upuriem, kuri sadarbojas ar kompetentām tiesībsargājošajām iestādēm* paredz zināmu aizsardzību upuriem, kuri vēlas liecināt izmeklēšanas laikā. Tādējādi, no upura tiesību aizsardzības viedokļa, vislielākā loma bija un paliek tiem NVO vai specializēto valsts iestāžu darbiniekiem, kuru uzdevums ir sniegt palīdzību šai cilvēku kategorijai.

4.3. Stratēģijas cilvēku tirdzniecības apkarošanai

Starptautiskās organizācijas atbalsta sniegšanu nacionālajām valdībām politikas, stratēģiju un likumdošanas izstrādē uzskata par vienu no saviem uzdevumiem cilvēku tirdzniecības apkarošanas globālajā mērogā.

Atkarībā no tā, kā cilvēku tirdzniecība tiek klasificēta, valstu stratēģijas cilvēku tirdzniecības problēmas apkarošanai var būt ļoti dažādas. Rīcības plānos vairākumā gadījumu par prioritātēm ir atzīta sabiedrības izpratnes līmeņa paaugstināšana, speciālistu izglītošana un viņu kapacitātes paaugstināšana, kā arī multidisciplināras pieejas attīstīšana. Daudzās valstīs ir izstrādāti plāni bērnu un sieviešu tirdzniecības novēršanai, taču tie nav piesaistīti ministriju un valsts budžetiem, līdz ar to reāla pasākumu īstenošana ir apgrūtināta.

Tomēr kompleksai problēmas apkarošanai nepieciešams ļoti plašs pasākumu kopums, kas vērsts gan uz organizētas noziedzības un prostitūcijas apkarošanu, gan sabiedrības izglītošanu, gan nabadzības novēršanu.

Lai arī nereti cilvēku tirdzniecība atrodas vienas ministrijas kompetencē, tiek uzsvērtā dažādo valsts iestāžu sadarbības nepieciešamība. Jāsadarbojas tieslietu, nodarbinātības, iekšlietu, izglītības, veselības, sociālo, pat lauku attīstības un par citiem jautājumiem atbildīgajām ministrijām, piesaistot pētniekus un nevalstiskās organizācijas. Vis-

pusīgas stratēģijas izstrādei obligāts priekšnosacījums ir arī sabiedrisko organizāciju piedalīšanās. Lai cīnītos pret cilvēku tirdzniecību, nepieciešama ļoti laba iesaistīto valsts institūciju (policija, imigrācijas dienests, robežsardze, konsulārie dienesti u.c.) un nevalstisko organizāciju sadarbība gan valsts iekšienē, gan starptautiskā mērogā. Tas vēlreiz apliecina speciālistu apmācības un pieredzes apmaiņas nepieciešamību.

4.4. Cilvēku tirdzniecības apkarošanas likumdošana Latvijā

4.4.1. Likumdošanas normas

Vērtējot situāciju no juridiskās puses, ir jāatzīmē, ka kopš neatkarības atjaunošanas brīža – 1990. gada 4. maija – Latvija ir atzinusi sev par saistošiem virkni starptautisko līgumu, kas skar cilvēku tirdzniecības jautājumus. To vidū ir iepriekšminētā 1949. gada ANO Konvencija, 1979. gada 18. decembra Konvencija par jebkuras sieviešu diskriminācijas izskaušanu²² un 1989. gada 20. novembra Konvencija par bērna tiesībām²³.

Turklāt no 1998. gada Satversme ir papildināta ar VIII nodaļu *Cilvēka pamattiesības*, kuras normas ir attiecināmas uz cilvēku tirdzniecības jautājumu. Saskaņā ar Satversmes 89. pantu: “Valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar šo Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem.” Savukārt saskaņā ar Satversmes 95. pantu ir aizliegta cieņu pazemojoša izturēšanās pret jebkuru cilvēku. Satversmes 106. pants noteic, ka ikvienai personai ir tiesības brīvi izvēlēties nodarbošanos un darba vietu atbilstoši savām spējām un kvalifikācijai, taču “piespiedu darbs ir aizliegts”. Visbeidzot Satversmes 116. pants pieļauj ierobežot tiesības brīvi izvēlēties nodarbošanos, lai aizsargātu sabiedrības tikumību. Tādējādi no juridiskā viedokļa var uzskatīt, ka jau

²² The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women. – United Nations, Treaty Series, vol. 1249, p. 13.

²³ 20.11.1989. Konvencija par bērna tiesībām. – (Nav publicēta laikrakstā “Latvijas Vēstnesis”) www.likumi.lv.

Satversmes normas kopumā ietver cilvēku tirdzniecības aizliegumu, kaut gan tas nav tieši minēts tās tekstā.

Nolūkā ieviest Palermo Protokolā noteikto cilvēku tirdzniecības definīciju 2002. gada 25. aprīlī tika izdarīti grozījumi Krimināllikumā, papildinot to ar 154.¹ un 154.² pantu. Kopumā Latvijas likumu līmenī ir noteikti cilvēku tirdzniecības un ar to saistīto noziegumu sastāvi, kā arī attiecīgie sodi. Tie ir atrodamī Krimināllikuma 154.¹, 154.², 165.¹, 165.² un 301. pantā.

- Krimināllikuma 154.² pants nosaka **cilvēku tirdzniecības jēdzienu**, pēc kā vadoties attiecīgi jāizmeklē lieta. Tas definē cilvēku tirdzniecību kā ekspluatācijas nolūkā izdarītu personu savervēšanu, pārvadāšanu, nodošanu, slēpšanu vai saņemšanu, lietojot vardarbību vai draudus, vai aizvešanu ar viltu vai izmantojot personas atkarību no vainīgā vai tās bezpalīdzības stāvokli, vai arī dodot vai saņemot materiāla vai citāda rakstura labumus, lai panāktu tās personas piekrišanu tirdzniecībai, no kuras ir atkarīgs cietušais.

Nepilngadīgā vervēšana, pārvadāšana, nodošana, slēpšana vai saņemšana ekspluatācijas nolūkā atzīstama par cilvēku tirdzniecību arī tādā gadījumā, ja tā nav saistīta ar iepriekšminēto līdzekļu izmantošanu.

Ekspluatācija šā panta izpratnē ir personas iesaistīšana prostitūcijā vai cita veida seksuālā izmantošanā, piespiešana veikt darbu vai sniegt pakalpojumus, turēšana verdzībā vai citās tai līdzīgās formās (parādu verdzība, dzimtbūšana vai personas cita veida piespiedu nodošana citas personas atkarībā), turēšana kalpībā vai arī personas audu vai orgānu nelikumīga izņemšana.

- **Krimināllikuma 154.¹ pants nosaka sodus par cilvēku tirdzniecību.**

Par cilvēku tirdzniecību atkarībā no kvalificējošām pazīmēm soda:

- ar brīvības atņemšanu uz laiku no trim līdz astoņiem gadiem, konfiscējot mantu, vai bez mantas konfiskācijas;
- par tādām pašām darbībām, ja tās izdarītas attiecībā uz nepilngadīgo vai ja tās izdarījusi personu grupa pēc iepriekšējas vienošanās, soda ar brīvības atņemšanu uz laiku no pieciem līdz divpadsmit gadiem, konfiscējot mantu;
- par tādām pašām darbībām, ja tās izraisījušas smagas

sekas vai ja tās izdarītas attiecībā uz mazgadīgo, vai ja tās izdarījusi organizēta grupa, soda ar brīvības atņemšanu uz laiku no desmit līdz piecpadsmit gadiem, konfiscējot mantu.

- **Krimināllikuma 165.¹ pants nosaka sodus par personas nosūtīšanu uz ārvalsti seksuālai izmantošanai. Atkarībā no atbildību pastiprinošajiem apstākļiem var izdalīt šādus sodus:**

- par personas nosūtīšanu ar tās piekrišanu uz ārvalsti seksuālai izmantošanai soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz sešiem gadiem;
- par tādām pašām darbībām, ja tās izdarītas iedzīvošanās nolūkā vai attiecībā uz nepilngadīgo, soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz desmit gadiem, konfiscējot mantu vai bez mantas konfiskācijas;
- par šā panta pirmajā vai otrajā daļā paredzētajām darbībām, ja tās izdarījusi organizēta grupa vai ja tās izdarītas attiecībā uz mazgadīgo, soda ar brīvības atņemšanu uz laiku no astoņiem līdz piecpadsmit gadiem, konfiscējot mantu.

- **Krimināllikuma 301. pantā nav atrodams cilvēku tirdzniecības jēdziens vai līdzīgas darbības. Tomēr tas ir visai būtisks līdzeklis šī nozieguma izmeklēšanā, jo tas nosaka kriminālatbildību par piespiešanu dot nepatiesu liecību, atzinumu un tulkojumu. Atkarībā no kvalificējošām pazīmēm var piemērot šādus sodus:**

- par liecinieka, cietušā, aizdomās turētā, apsūdzētā, tiesājamā, eksperta vai tulka uzpirkšanu vai citādu nelikumīgu iespaidošanu nolūkā panākt, lai viņš dod nepatiesu liecību vai atzinumu vai izdara tulkojumu, vai atsakās no liecības vai atzinuma došanas vai tulkojuma izdarīšanas, soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz trim gadiem vai ar arestu, vai ar naudas sodu līdz simt divdesmit minimālajām mēnešalgām,
- par tādām pašām darbībām, ja tās saistītas ar vardarbību vai ar vardarbības piedraudējumu, soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz desmit gadiem.

4.4.2. Problēmas cilvēku tirdzniecības apkarošanā

Valsts policija savā praksē ir noteikusi vairākas problēmas, kas traucē cilvēku tirdzniecības lietu izmeklēšanu.

Viena no galvenajām problēmām ir cilvēku tirdzniecības upuru drošības garantēšana. Baidoties par savu un tuvinieku dzīvību un veselību, upuri, lai izvairītos no izmeklēšanas un liecību sniegšanas, bieži vien maina dzīvesvietu vai vienkārši neierodas policijā, prokuratūrā, jo:

- vervētāji, pārvedēji ir iebaidījuši vai piedraudējuši izrēķināties, tai skaitā ar cietušās personas bērniem vai citiem ģimenes locekļiem;
- cietusī persona baidās zaudēt stabilu ienākumu avotu;
- gadījumos, ja cietušās personas nopelnītā nauda ir nodota vervētājiem, lai to izmaksātu pēc atgriešanās valstī, persona baidās to zaudēt, ja liecinās pret noziedzniekiem;
- prostitūcijas gadījumā baidās, ka tuvinieki, draugi un kaimiņi uzzinās, ar ko cietusī persona nodarbojusies ārzemēs, kas ir īpaši svarīgs faktors laukos un mazpilsētās.

Ir gadījumi, kad cilvēku tirdzniecības upuri agrāk ir nodarbojušies ar prostitūciju un tāpēc nelabprāt sadarbojas ar valsts policiju. Prostitūcijas gadījumos viens no neliecināšanas iemesliem ir arī upura līdzdalība, jo bieži vien, vēloties nopelnīt vienreizēju atlīdzību vai noteiktu procentu no savervēto izpeļņas, persona pierunā kādu paziņu braukt nodarboties ar prostitūciju. Tādējādi vienlaikus tā kļūst gan par cilvēku tirdzniecības upuri, gan par vervētāju.

Pierādījumu pamatu šajās lietās parasti veido cietušo liecības, kas ļauj pretējai pusei apstrīdēt upuru teikto, tāpēc problēma ir iegūt visus nepieciešamos pierādījumus, lai apstiprinātu cietušo liecības un apgāztu aizdomās turēto liecības.

Tā kā tiesībsargājošām iestādēm nav ilgstošas prakses un nav izstrādāti metodiskie līdzekļi šādu noziegumu izmeklēšanai un atklāšanai, vienveidīgas pierādījumu vērtēšanas un vienotas izmeklēšanas prakses veidošana ir apgrūtināta.

Starptautisko tiesiskās palīdzības lūgumu izpilde norit ļoti ilgi (vismaz pusgadu un vairāk), tas apgrūtina un traucē pilnīgu, vispusīgu un objektīvu izmeklēšanu.

4.4.3. Nepieciešamās un paredzētās izmaiņas

Saskaņā ar Latvijai saistošajiem starptautiskajiem dokumentiem efektīvai cilvēku tirdzniecības apkarošanai ir nepieciešams veikt izmaiņas vairākos Latvijas normatīvajos aktos. **Nepieciešamie grozījumi un izmaiņas ir identificētas Valsts programmā cilvēku tirdzniecības novēršanai 2004.–2008. gadam. Līdz 2005. gada oktobrim ir veiktas šādas izmaiņas:**

- Krimināllikumā iestrādāts tiesiskais regulējums, ar kuru tika paredzēta iespēja arī LR iekšienē izdarītos noziegumus, kas atbilst cilvēku tirdzniecības jēdzienam, uzskatīt par cilvēku tirdzniecību (KL 154.¹ pantā). Likumprojekts *Grozījumi Krimināllikumā* Saeimā pieņemts 2004. gada 16. decembrī;

- Krimināllikumā iestrādāts tiesiskais regulējums, ar ko ārvalstniekus vai bezvalstniekus, kuriem nav pastāvīgās uzturēšanās atļaujas Latvijas Republikā un kuri izdarījuši citas valsts teritorijā noziegumus, kas vērsti pret Latvijas Republikas vai tās iedzīvotāju interesēm, var saukt pie atbildības saskaņā ar Krimināllikumu, ja tie izdarījuši smagus vai sevišķi smagus noziegumus (KL 4. (3.) pants). Likumprojekts *Grozījumi Krimināllikumā* Saeimā pieņemts 2004. gada 16. decembrī;

- Krimināllikumā iestrādāts tiesiskais regulējums, kurā par personas nosūtīšanu seksuālai izmantošanai tika paaugstināts brīvības atņemšanas laiks virs pieciem gadiem, tādējādi paredzot to kā smagu noziegumu, ar mērķi nodrošināt tiesības uz speciālo procesuālo (KL 165.¹ pantā). Likumprojekts *Grozījumi Krimināllikumā* Saeimā pieņemts 2004. gada 16. decembrī;

- veikti grozījumi Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā, iekļaujot cilvēku tirdzniecības upuru sociālo rehabilitāciju valsts nodrošināto sociālo pakalpojumu skaitā. Grozījumi Saeimā pieņemti 2004. gada 17. jūnijā;

- LR pievienojās Konvencijai par Eiropas Policijas biroja izveidi, kuras pamatā ir Līguma par Eiropas Savienību K3 pants (Eiropola Konvencija) (*Convention Based on Article K.3 of the Treaty on European Union, on the Establishment of a European Police Office (Europol Convention)*). Attiecīgais likums Saeimā pieņemts 2004. gada 7. aprīlī.

Atsevišķus Valsts programmā cilvēku tirdzniecības novēršanai 2004.–2008. gadam likumdošanas jomā noteiktos uzdevumus atbildīgās institūcijas nav izpildījušas. Latvijai vēl joprojām nepieciešams veikt šādas izmaiņas likumdošanā:

- paredzēt Krimināllikumā atbildību par publisko namu uzturēšanu, vadīšanu vai apzinātu finansēšanu un par ēku vai citu vietu (to daļas) apzinātu izīrēšanu vai iznomāšanu prostitūcijai – 2005. gads;
- izdarīt grozījumus Civillikumā, papildinot to ar jauniem morālā kaitējuma atlīdzināšanas pamatiem – 2004. gads;
- papildināt Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksu, nosakot ceļojuma aģentūrām un operatoriem atbildību par seksturisma organizēšanu un veicināšanu – 2005. gads;
- ieviest licencēšanu studentu un kultūras apmaiņas programmām – 2005. gads;
- izteikt Latvijas piekrišanu būt saistītai ar ANO Konvencijas par bērna tiesībām 43. (2) panta labojumu – 2006. gads;
- izteikt Latvijas piekrišanu būt saistītai ar Starptautiskās darba organizācijas Konvenciju par aizliegumu un nekavējošu rīcību, lai ierobežotu visnelabvēlīgākās bērnu darba formas – 2006. gads;
- izteikt Latvijas piekrišanu būt saistītai ar Eiropas Padomes Konvenciju par kompensācijām vardarbīgu noziegumu upuriem – 2006. gads;
- izteikt Latvijas piekrišanu būt saistītai ar Konvencijas par bērna tiesībām papildu protokolu par tirdzniecību ar bērniem, bērnu prostitūciju un bērnu pornogrāfiju – 2006. gads.

5. CILVĒKU TIRDZNIECĪBA LATVIJĀ

5.1. Problēmas rašanās un cēloņi

Cilvēku tirdzniecība ir nopietns cilvēktiesību pārkāpums, kas apdraud gan atsevišķus indivīdus, gan visu sabiedrību kopumā. Kā jau iepriekšējā nodaļā izklāstīts, tas ir pretrunā cilvēktiesību pamatprincipiem un arī Satversmē noteiktajām tiesībām.

Latvija, tāpat kā citas Centrālās un Austrumeiropas valstis, ar cilvēku tirdzniecības problēmu ir saskārusies uzreiz pēc pārejas perioda sākuma. Tas saistīts ar šo valstu pāreju uz tirgus ekonomiku un attiecīgi nestabilo sociālekonomisko situāciju. Latvijas ģeogrāfiskais novietojums ir izdevīgs cilvēku tirdzniecības pastāvēšanai un attīstībai. Brīva robežu šķērsošana bija ne tikai cilvēku iespēja ceļot un redzēt pasauli, vienlaikus atvērtās robežas bija iemesls cilvēku tirdzniecības attīstībai Latvijā. Iedzīvotāju sarežģītā sociālekonomiskā situācija 90. gadu sākumā tikai stiprināja apņemšanos meklēt labākus apstākļus citās valstīs (visbiežāk Rietumeiropā) un daudzos gadījumos atvieglāja cilvēku ievilināšanu šaubīgos un neuzticamos darījumos, tai skaitā cilvēku tirdzniecības tīklos.

PSRS cilvēku tirdzniecības jēdziens nebija sabiedrībai pazīstams. Ņemot vērā, ka lielākajai daļai šis noziegums asociējas galvenokārt ar sieviešu ekspluatāciju prostitūcijas vai pornogrāfijas veidā nolūkā iegūt peļņu, ir vērts atcerēties, ka PSRS prostitūcija un pornogrāfijas ražošana, izplatīšana un patērēšana bija krimināli sodāmi noziegumi.

Turklāt virkne faktoru ierobežoja arī šos noziegumu veidus. Kā galvenais iemesls jāmin ierindas pilsoņa visai niecīgās iespējas izbraukt ceļojumā uz ārzemēm, kas radīja minimālas iespējas cilvēku tirdzniecībai starptautisko tiesību instrumentu izpratnē.

Padomju ideoloģija stingri nosodīja prostitūciju un pornogrāfiju un radīja nopietnus juridiskos un praktiskos šķēršļus šo parādību izplatībai, kā arī visai negatīvās sekas (sākot ar sabiedrisku nopēlumu un beidzot ar brīvības atņemšanu) arī šo “pakalpojumu” patērētājiem. Nedrīkst aizmirst arī cenzūru, kas ierobežoja informācijas iegūšanu. Kā vienu no cenzūrai labvēlīgajiem faktoriem var minēt interneta neesamību. Viss iepriekšminētais ir veicinājis īpatnēja prostitūcijas paveida rašanos – tā saucamo “valūtas prostitūciju” jeb seksuālā rakstura pakalpojumu sniegšana ārzemniekiem par samaksu valūtā. Šis nodarījuma veids tika uzskatīts par smagāku noziegumu, jo tas ietvēra arī “nelikumīgās operācijas ar valūtu”. PSRS ekonomiskā iekārta radīja salīdzinoši labvēlīgus apstākļus gan iegūt izglītību, iesaistīties darba tirgū, gan nodrošināt līdzekļus sevis un bērnu uzturēšanai.

Padomju Savienības sabrukums, rūpnīcu slēgšana, straujais bezdarba pieaugums, valsts nodrošināto sociālo pakalpojumu likvidē-

šana ir galvenie cilvēku tirdzniecības cēloņi bijušajās Padomju Savienības republikās.²⁴ Tādēļ arī Latvijā pēc neatkarības atgūšanas kriminogēnā situācija attiecībā uz sievietu tirdzniecību ir pasliktinājusies. Pēdējo 14 gadu laikā Latvija (kā arī pārējās Centrālās un Austrumeiropas valstis) ir kļuvusi vienlaikus par cilvēku tirdzniecības upuru izcelsmes valsti, tranzīvalsti un arī uzņemošu valsti. Lai arī Latvijas sabiedrība jēdzienu "cilvēku tirdzniecība" ir sākusi lietot un atpazīt salīdzinoši nesen, dažādas valsts institūcijas un nevalstiskās organizācijas ar cilvēku tirdzniecības problēmjautājumiem ir saskārušas un strādā jau kopš 90. gadu sākuma.

Kaut arī Latvijas ekonomika ir attīstījusies un iedzīvotāju labklājības līmenis ir paaugstinājies, cilvēku tirdzniecības problēma ir turpinājusi paplašināties. Starptautisku organizāciju pētījumi liecina, ka sociālā atstumtība un ekonomiskā migrācija, meklējot labāku dzīvi turīgākās valstīs, ir galvenie cilvēku tirdzniecību veicinošie faktori.²⁵

Līdz ar Latvijas iestāšanos Eiropas Savienībā, valstij kļūstot turīgākai un iedzīvotājiem maksātspējīgākiem, Latvija, nākotnē saglabājot savu izcelsmes valsts (jeb sūtītājvalsts) un tranzītvalsts statusu, kļūs arī par mērķa valsti cilvēku tirdzniecības upuriem no nabadzīgākajām bijušajām Padomju Savienības republikām.

Blakus sociālekonomiskajiem apstākļiem un vēlmei gūt lielus ienākumus ārvalstīs viens no galvenajiem problēmas cēloņiem ir cilvēku zemais izpratnes līmenis par savām tiesībām, par ceļošanas, darba un uzturēšanās iespējām un nosacījumiem ārzemēs.

Tieši starptautisko organizāciju iniciatīvai un ieguldījumam ir svarīga loma cilvēku tirdzniecības problēmas aktualizēšanā, sabiedrības un speciālistu izglītošanā. Tāpat kā daudzās citās valstīs, arī Latvijā nevalstiskās organizācijas bija tās, kas pirmās apzinājās cilvēku tirdzniecības problēmas eksistenci, saskārās ar cilvēku tirdzniecības upuriem, meklēja iespējas sniegt palīdzību un uzsāka darbu sabiedrības un riska grupu izglītošanā.

²⁴ A. Vindels. "Cilvēku tirdzniecība". – (nav publicēts) 2003.

²⁵ "Stop trafficking in human beings: together it's possible". – Proceedings of the international conference "21st Century Slavery – The Human Rights Dimension to Trafficking in Human Beings", May 15–16, 2002.

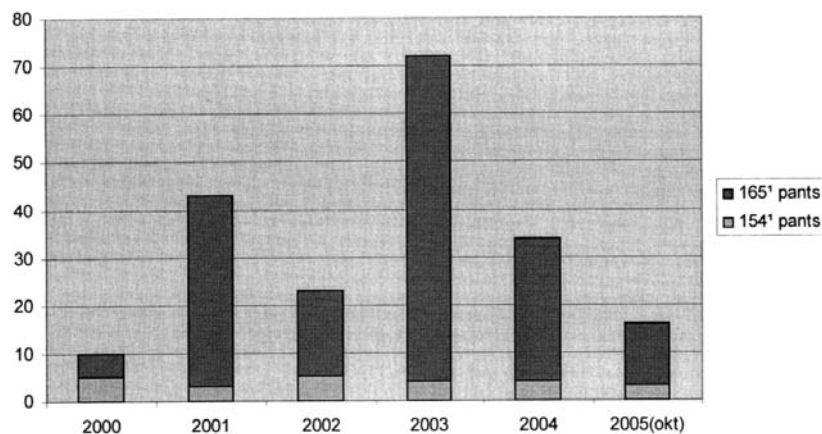
5.2. Problēmas apjoms: noziegumu statistika un upuru skaits

Latvijā līdzīgi kā citās valstīs informācija par cilvēku tirdzniecības gadījumu skaitu un veidiem ir ierobežota. Tāpat kā iespējams noteikt tikai konfiscēto, nevis ievesto un realizēto, narkotiku apjomu, cilvēku tirdzniecības slēptās darbības dēļ nav iespējams statistiski apkopot informāciju par upuriem. Tāpēc pasaules praksē tiek izmantota policijas statistika un dažādu avotu (starptautiskās un nevalstiskās organizācijas, plašsaziņas līdzekļi u. c.) aptuvenie aprēķini. (Piemēram, saskaņā ar Starptautiskās migrācijas organizācijas datiem 2001. gadā Rietumeiropā par cilvēku tirdzniecības un seksuālas ekspluatācijas upuriem kļuvušas vairāk nekā 500 000 sievietes no Centrālās un Austrumeiropas.)

Nodarbinātības valsts aģentūras speciālisti ir saskārušies ar cilvēku apkrāpšanas un izmantošanas gadījumiem lauksaimniecības un ražas novākšanas jomā, kad cilvēki bez atlīdzības vai par ļoti mazu atlīdzību tikuši nodarbināti piespiedu kārtā vai arī ir piekrituši nelegāla darba nosacījumiem un tādēļ tikuši apkrāpti un cietuši zaudējumus. Par tendencēm un problēmas apmēriem Latvijā zināmā mērā var spriest pēc Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes datiem, kas liecina par arvien augošu deportēto sievietu skaitu no citām valstīm. Lai arī visas valstis nesniedz oficiālus datus par deportētajām personām attiecīgajām Latvijas institūcijām un deportācijas iemesls var būt ļoti atšķirīgs, fiksētais deportāciju skaits turpina augt, kas liecina par to Latvijas cilvēku skaita palielināšanos, kuri ārvalstīs atrodas nelegāli vai pārkāpj šo valstu iecelšanas un uzturēšanās noteikumus. Iespējams, daļa no viņiem ir apkrāpti un kļuvuši par cilvēku tirdzniecības upuriem.

Taču visnopietnākie ir gadījumi, kad personai ir radīti ne tikai finansiāli zaudējumi, bet arī ilgstošas negatīvas sekas fiziskajai un psihiskajai veselībai. Parasti šie gadījumi ir saistīti ar cilvēku izmantošanu seksindustrijā. Saskaņā ar Valsts policijas rīcībā esošo informāciju cilvēki no Latvijas visbiežāk tiek sūtīti un pārdoti uz šādām valstīm – Lielbritāniju, Vāciju, Turciju, Portugāli, Spāniju. 2005. gadā galvenā mērķa valsts Latvijas iedzīvotājiem ir Lielbritānija. Katru mēnesi no Latvijas izbrauc ap 100 sievietes, kuras pēc tam peļņas gūšanas nolūkos tiek izmantotas prostitūcijas un pornogrāfijas jomā. Pēc iestāšanās Eiropas Savienībā šis skaits palielinās, jo Latvijas pilsoņi var legāli strādāt ES dalībvalstīs.

Reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaits

Policijas rīcībā esošā informācija liecina, ka atšķirībā no citām valstīm organizētā noziedzība Latvijā aktīvi nepiedalās cilvēku tirdzniecībā. Pārsvārā ir aizturētas ar organizēto noziedzību saistītas atsevišķas personas vai visbiežāk organizētās grupās apvienojušies vervētāji Latvijā un suteneri mērķa valstīs.

Palielinoties iedzīvotāju labklājības līmenim, Latvija ir kļuvusi par galamērķa valsti Krievijas, Baltkrievijas un Ukrainas iedzīvotājiem. Pēc Valsts policijas sniegtās informācijas, 2005. gada laikā (līdz novembrim) Latvijā ir reģistrēti trīs noziedzīgi nodarījumi pēc KL 154.¹ panta un 13 noziedzīgi nodarījumi pēc KL 165.¹ panta. Centralizēta cilvēku tirdzniecības upuru uzskaitē netiek veikta.

5.3. Sekas un nepieciešamā palīdzība

Jāatceras, ka izkļūšana no cilvēku tirdzniecības tīkla un atgriešanās savā valstī vēl nenozīmē, ka ar to cietušās personas problēmas ir beigušās. Cilvēku tirdzniecība vienmēr ir saistīta ar negatīvām sekām, tas attiecas gan uz personas psihisko un fizisko veselību, gan

negatīvu un aizspriedumainu attieksmi no sabiedrības puses, kas ievērojami apgrūtina personas iekļaušanos sociālajā un darba vidē. Tāpat kā problēmas apkarošanā, arī seku likvidēšanā nepieciešama dažādu speciālistu iesaistīšanās un sadarbība.

Pēc sabiedrisko organizāciju datiem, cilvēku tirdzniecības upuru skaits, kuri vērsas pēc palīdzības, pēdējos gados palielinās. Upuriem nepieciešama tiesiskā aizsardzība, juridiskā palīdzība, sociālā, psiholoģiskā un medicīniskā rehabilitācija, profesionālā pārkvalifikācija, palīdzība dzīvesvietas nodrošināšanā, dokumentu atjaunošanā u. tml. Atkarībā no situācijas, kādā ir nokļuvis upuris, mainās arī sekas un nepieciešamās palīdzības apjoms. Situācijā, kad persona tikusi pārdota seksuālu pakalpojumu sniegšanai, sekas ir īpaši graujošas, ilglaicīgas un grūti novēršamas.

Savukārt sniegtās palīdzības noturīgums ir atkarīgs no upura sociālajām prasmēm. Pastāv risks, ka upuris, neprotot organizēt savu dzīvi, pēc palīdzības pakalpojumu saņemšanas atkārtoti nokļūst cilvēku tirdzniecības tīklā.

Palīdzība cilvēku tirdzniecības upuriem ārpus sabiedriskajām organizācijām var tikt sniegta saskaņā ar pastāvošo likumdošanu, kas nosaka to personu loku, kuras ir tiesīgas saņemt noteiktus valsts finansētus palīdzības pakalpojumus. Ministru kabinetā 2004. gada 3. martā tika apstiprināta *Valsts programma cilvēku tirdzniecības novēršanai 2004.–2008. gadam*. Atbilstoši minētajai Valsts programmai Labklājības ministrija (LM) ir viena no atbildīgajām ministrijām Valsts programmas sadaļas *Atbalsta pakalpojumi cilvēku tirdzniecības upuriem (rehabilitācija)* īstenošanā. Šīs sadaļas mērķis – sniegtot starpinstitucionāli koordinētus sociālā atbalsta pakalpojumus, nodrošināt cilvēku tirdzniecības upuru iekļaušanos sabiedrībā.

2004. gada 17. jūnijā tika pieņemti grozījumi Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā. Tika papildināta likuma 13. panta *Valsts pienākumi sociālo pakalpojumu sniegšanā* 1. daļa ar 7. punktu, kas nosaka, ka “**valsts nodrošina cilvēku tirdzniecības upuru sociālo rehabilitāciju**”.

LM ir sagatavojusi Ministru kabineta noteikumu projektu *Kārtība, kādā cilvēku tirdzniecības upuri saņem sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, un prasības sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniedzējiem*. Minētais noteikumu projekts ir saskaņots ar visām

atbildīgajām un iesaistītajām ministrijām un institūcijām un iesniegts izskatīšanai Ministru kabinetā.

Noteikumu projekts paredz, ka pakalpojumus tiesīgas saņemt personas, kuras par cietušām ir atzītas Kriminālprocesa noteiktajā kārtībā vai kurām ir tiesībsargājošas institūcijas izsniegta izziņa, ka persona cietusi cilvēku tirdzniecībā ārvalstī. Projekts nosaka arī prasības pakalpojuma sniedzējiem un paredz gadījumus, kad iespējams pārtraukt uzsākto pakalpojumu sniegšanu.

Atbilstoši LM pieprasījumam, tika plānots ar 2006. gadu nodrošināt 50 personu sociālo rehabilitāciju. Šim nolūkam no valsts budžeta tika pieprasīti 75 tūkstoši latu. LM sociālās rehabilitācijas nodrošināšanai cilvēku tirdzniecības upuriem 2006. gadam tika piešķirts 21 tūkstotis latu, kas reāli ļaus nodrošināt 14 personu rehabilitāciju.

Svarīgi norādīt, ka atbilstoši Valsts programmai LM ir jānodrošina arī cilvēku tirdzniecības problēmas risināšanā iesaistīto speciālistu apmācība (semināri speciālistiem darbā ar cilvēku tirdzniecības upuriem) un jāveic priekšdarbi sociālās rehabilitācijas pakalpojumu nodrošināšanai cilvēku tirdzniecības upuriem (semināri sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniedzējiem).

Augstākminētā mērķa realizācijai LM 2005. gadā budžetā tika paredzēti līdzekļi šādām aktivitātēm:

- semināriem un speciālistu apmācībai darbam ar cilvēku tirdzniecības upuriem;
- speciālistu teorētiskai apmācībai (tikos informēti sociālie darbinieki, policisti, tiesu eksperti, prokurori, mediķi un skolu psihologi/sociālie pedagogi).

Multidisciplināras pieejas, pakalpojumu, rehabilitācijas iespēju un īpaši darbam ar cilvēku tirdzniecības upuriem apmācītu speciālistu trūkums ir galvenie šķēršļi upuru reintegrācijai. Dažādu projektu ietvaros realizētā speciālistu apmācība par cilvēku tirdzniecību, ievērojot gan ar to saistītos riskus, gan darbu ar cietušajiem, ir solis tuvāk problēmas seku novēršanai.

Papildu šķērslis veiksmīgai upuru atgriešanai sociālajā un profesionālajā vidē ir sabiedrības, īpaši iesaistīto speciālistu, vājā izpratne par problēmu, tās radītajām sekām un attieksme pret cietušo. Nereti pati persona tiek uzskatīta par vainīgu situācijā, kaut patiesībā šī persona ir upuris, kuram nepieciešama sapratne, iejūtība un palīdzība, nevis nosodījums.

II

CILVĒKU TIRDZniecības PREVENCIJA UN PALĪDZĪBAS SNIEGŠANA

6. CILVĒKU TIRDZniecība CILVĒKTIESĪBU ASPEKTĀ

“Sociālais darbs ir izaudzis no humānisma un demokrātijas ideāliem, un tā vērtības ir veidojušās uz vienlīdzības, cieņas un cilvēka kā vērtības izpratnes pamata. Jau vairāk nekā gadsimtu sociālā darba prakse ir fokusējusies uz cilvēku vajadzību piepildījumu un cilvēka potenciāla attīstīšanu. Cilvēktiesības un sociālais taisnīgums veido kā motivāciju, tā attaisnojumu sociālā darba eksistencei.”²⁶

Attīstības vēsturiskos aizsākumus pašreizējai izpratnei par cilvēktiesībām varam meklēt, sākot no 18. gs. Ir svarīgi apzināties, ka daudzi no cilvēktiesību pamatelementiem Rietumu kultūrā un citās sabiedrībās ir atzīti jau no antīkiem laikiem. Astoņpadsmitais gadsimts nesa cilvēktiesību konceptualizēšanu, balstoties uz individuālām tiesībām uz dzīvību un brīvību. Cilvēktiesību attīstība ir viens no stūrakmeņiem civilizācijas pilnveidošanās procesā. Apvienoto Nāciju Organizācija 1948. gada 10. decembrī pieņēma Vispārējo cilvēktiesību deklarāciju, kas nodrošinājusi stabilu demokrātiskas sabiedrības attīstību un progresu.

Kopumā cilvēktiesības var definēt kā tiesības, kas ir pēc būtības neatņemamas un bez kurām mēs kā cilvēki nespētu dzīvot. Cilvēktiesības un pamatbrīvības dod mums iespēju pilnvērtīgi attīstīties un izmantot mūsu cilvēcīgās vērtības, kvalitātes, inteliģenci, talantus un mūsu sirdsapziņu un apmierināt kā mūsu garīgās, tā arī citas vajadzības.²⁷

Cilvēktiesību un pamatbrīvības jēdziena noliegšana, neapzi-

²⁶ Human Rights and Social Work. A Manual for Schools of Social Work and the Social Work Profession. – Professional training series No.1, United Nations, New York and Geneva, 1994.

²⁷ Human Rights and Social Work. A Manual for Schools of Social Work and the Social Work Profession. – Professional training series No.1, United Nations, New York and Geneva, 1994.

nāšanās ir ne tikai individuāla un personīga traģēdija, bet arī rada augsni sociālai un politiskai spriedzei, sēj konfliktus un vardarbību starp sabiedrības grupām.²⁸

Uzsverot cilvēka kā vērtības nozīmi visā sabiedrībā kopumā, Vispārējā cilvēktiesību deklarācija sākas ar vārdiem: “Brīvības, taisnīguma un miera stabilizācija pasaulē...” Diemžēl paralēli cilvēktiesībām, pilsoniskas sabiedrības attīstībai, globalizācijas pozitīvo aspektu apzināšanai un izmantošanai notiek arī cita veida attīstība – globalizācijas negatīvo aspektu pilnveidošanās. Tāds fenomens kā cilvēku tirdzniecība ir attīstījies modernākā un organizētākā veidā. Cilvēku tirdzniecība pēc savas būtības ir dziļš cilvēka pamattiesību pārkāpums.

Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 3. pants noteic, ka “katram ir tiesības uz dzīvi un personas brīvību un drošību”, turpretī cilvēku tirdzniecība pēc būtības pārkāpj cilvēka brīvību, drošību. Sociālais darbinieks ir profesionālis, kurš strādā ar personu, kura cietusi cilvēku tirdzniecībā, neatkarīgi no upura pagātnes, maldīgi izdarītiem lēmumiem, noziedzīgas vēstures. Savā būtībā sociālais darbinieks ir cilvēktiesību realizētājs praksē, kurš izturas nediskriminējoši, uztver jebkuru cilvēku kā vērtību un aizstāv viņa pamattiesības.

4. pants paredz, ka “neviens nedrīkst tikt turēts kalpībā vai verdzībā, vergu tirdzniecībai ir jābūt aizliegtai jebkādā tās formā”. Cilvēktiesību 4. pants noliedz cilvēku tirdzniecību pēc būtības; daudzos starptautiskos dokumentos cilvēku tirdzniecība ir definēta kā verdzība un vergu tirdzniecība.

5. pants uzsver, ka “neviens nedrīkst būt pakļauts spīdzināšanai, nežēlīgai, nehumānai un pazemojošai darbībai vai sodam”. 5. pants var būt kā izsmelošāks papildinājums iepriekšminētajiem pantiem. Bieži vien kā sabiedrības, tā profesionāļu vidū izskan doma, ka sieviete, kura tikusi iesaistīta cilvēku tirdzniecībā ar mērķi nodarbināt seksa industrijā, pati pie tā vainīga, pati to vēlējusies. Balstoties uz cilvēktiesībām un sociālā darba vērtībām, kā arī cilvēku tirdzniecības skaidrojumu, cilvēks, kurš ticis maldināts par

---

²⁸ Human Rights and Social Work. A Manual for Schools of Social Work and the Social Work Profession. – Professional training series No.1, United Nations, New York and Geneva, 1994.

gaidāmajiem pienākumiem, samaksu utt. un nevar brīvprātīgi lauzt vienošanos, ir cietis cilvēku tirdzniecībā.

Balstoties uz trīs iepriekšminētajiem Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas pantiem, varam pilnībā apgalvot, ka cilvēku tirdzniecība tās pamatos ir rupjš cilvēktiesību pārkāpums.

Cilvēku tirdzniecības veicēji pret cilvēkiem izturas kā pret objektiem, precī, izmanto viltu, vardarbību, parādu verdzību, lai atņemtu upurim viņa **pamatbrīvību** un pārkāptu viņa cilvēciskās tiesības, tādas kā spēju kontrolēt pašam savu dzīvi, izvēlēties sev tīkamu un piemērotu darbu.

Cilvēku tirdzniecības cēloņus, kā arī sekas var definēt kā cilvēktiesību pārkāpumus. Cēloņi, kādēļ persona nonāk cilvēku tirgotāju rokās vai pati kļūst par vervētāju, bieži vien ir smagi sociāli un ekonomiski apstākļi, ko, dziļāk analizējot konkrēto situāciju, var traktēt kā pārkāpumus pret cilvēku. Cilvēktiesībām jābūt galvenajam argumentam cilvēku tirdzniecības preventīvajā darbā un pamatpārlicībā, strādājot ar cilvēku tirdzniecības izraisītajām sekām.

Apvienoto Nāciju Organizācijas Rekomendācijās (E/2002/68Add.1) *Pamatprincipi un vadlīnijas cilvēktiesībās un cilvēku tirdzniecībā* īpaši uzsvērta valsts atbildība cīņā pret cilvēku tirdzniecību.

Varam izdalīt trīs svarīgus punktus:

- cilvēku tirdzniecībā iesaistītās personas cilvēktiesībām ir jābūt centrālajam elementam kā preventīvajā darbā, tā arī cilvēku tirdzniecības apkarošanā, upura rehabilitācijā, aizstāvībā un konsultēšanā;
- valstīm, balstoties uz starptautisko likumdošanu, ir pienākums veikt preventīvo darbu, izmeklēt, sodīt cilvēku tirdzniecību kā noziegumu un aizsargāt, palīdzēt cilvēku tirdzniecības upurim;
- cilvēku tirdzniecības apkarošanas pasākumiem nevajadzētu pārkāpt cilvēktiesības un aizskart personas cieņu, īpaši to personu, kuras ir cietušas cilvēku tirdzniecībā, imigrantu, bēgļu un patvēruma meklētāju cilvēktiesības.²⁹

---

²⁹ Human Right Standarts for the Treatment of Trafficked Persons. – January 1999, Global Alliance Against Traffic in Women, Foundation Against Trafficking in Women, International Human Right Law Group.

Lai kompensētu nodarījumu un strādātu, ievērojot upura vajadzības, sociālajam darbiniekam jāievēro cilvēktiesību aspekts. Sociālā darbinieka pienākums ir aizstāvēt cilvēku tirdzniecības upura tiesības, cīnīties par iespēju piedāvāt efektīvu tiesisku aizsardzību, juridisku aizstāvību, nediskriminējošu terapiju, sociālo rehabilitāciju, reintegrāciju.

7. SOCIĀLĀ DARBINIEKA UN CIETUŠĀS PERSONAS TIESĪBAS KRIMINĀLPROCESĀ

Sociālajiem darbiniekiem, kuri strādā ar personām, kas cietušas cilvēku tirdzniecībā, ir jābūt informētiem par savām tiesībām, cietušo un liecinieku tiesībām kriminālprocesā, par ko iespēju robežās ir jāinformē cietušie. Sociālajiem darbiniekiem ir jābūt informētiem par iespējamām sadarbības formām un veidiem ar tiesībsardzības iestādēm. Zemāk ir apkopoti Latvijas Kriminālprocesa likuma panti, kas jebkādā veidā ir saistīti ar ekspertu, pieaicinātu ekspertu, speciālistu, psihologu, cietušo, liecinieku un viņu pārstāvju tiesībām un pienākumiem kriminālprocesā. Kā redzams no apskatāmajām kriminālprocesa normām, ir iespējamās dažādas cietušo un liecinieku interešu aizsardzības formas un mehānismi.

1. pants. Kriminālprocesa likuma mērķis

Kriminālprocesa likuma mērķis ir noteikt tādu kriminālprocesa – noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas, kriminālvajāšanas un krimināllietu iztiesāšanas – kārtību, kas nodrošina efektīvu Krimināllikuma normu piemērošanu un krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē.³⁰

2. pants. Kriminālprocesa tiesību avoti

(1) Kriminālprocesa nosaka Latvijas Republikas Satversme, starptautiskās tiesību normas un Kriminālprocesa likums.³¹

³⁰ Kriminālprocesa likuma 1. pants.– TNA, 2005.

³¹ Kriminālprocesa likuma 2. pants, 1. d. – TNA, 2005.

7. pants. Publiskā un privātā apsūdzība

(1) Ja šajā likumā nav noteikts citādi, kriminālprocesu veic sabiedrības interesēs neatkarīgi no tās personas gribas, kurai nodarīts kaitējums. Šāds kriminālprocess ir publiskās apsūdzības kriminālprocess, kurā apsūdzības funkciju valsts vārdā īsteno prokurors.

(2) Par Krimināllikuma 90., 130. pantā (Tīšs viegls miesas bojājums) (Ar vardarbību ģimenē saistītos gadījumos), 131. (Miesas bojājums aiz neuzmanības), 132. (Draudis izdarīt slepkavību), 136. (Piespiešana izdarīt abortu), 145. pantā (Sveša noslēpuma izpaušana), 159. (Izvarošana) un 160. panta pirmajā daļā (Vardarbīga dzimumtiesības apmierināšana), 168. (Nepilngadīgā neatdošana un bērna atšķiršana no mātes, tēva un aizbildņa), 169. (Adopcijas noslēpuma izpaušana), 180. (Zādzība, krāpšana, piesavināšanās nelielā apmērā), 197. pantā (Nolaidība), 200. (Dienesta noslēpumu un komercnoslēpumu saturošu ziņu neatļauta iegūšana un izpaušana) un 260. panta pirmajā daļā (Ceļu satiksmes noteikumu un transportlīdzekļu ekspluatācijas noteikumu pārkāpšana) paredzēto nodarījumu publiskās apsūdzības **kriminālprocesu uzsāk, ja saņemts pieteikums no personas, kurai nodarīts kaitējums.**

(3) Par Krimināllikuma 130. pantā (Tīšs viegls miesas bojājums) (izņemot ar vardarbību ģimenē saistītus gadījumus), 156. (Goda aizskaršana), 157. (Neslavas celšana) un 158. pantā (Goda aizskaršana un neslavas celšana masu saziņas līdzekļos) paredzēto nodarījumu tiek veikts privātās apsūdzības kriminālprocess, kurā apsūdzības funkciju īsteno cietušais.³²

11. pants. Kriminālprocesā lietojamā valoda

(1) Kriminālprocess notiek valsts valodā.

(2) Personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, cietušajam un viņa pārstāvim, lieciniekam, speciālistam, ekspertam, revidentam, kā arī citām personām, kuras procesa virzītājs iesaistījis kriminālprocesā, ja tās neprot valsts valodu, procesuālo darbību veikšanas laikā **ir tiesības lietot valodu, kuru šīs personas prot, un bez atlīdzības izmantot tulka palīdzību, kura piedalīšanos nodrošina procesa virzītājs.**

³² Kriminālprocesa likuma 7. pants. – TNA, 2005.

(3) Kriminālprocesā iesaistītajai personai, kura neprot valsts valodu, likumā paredzētajos gadījumos izsniedzot procesuālos dokumentus, nodrošina to tulkojumu personai saprotamā valodā.

(4) Procesa virzītājs var veikt atsevišķu procesuālo darbību citā valodā, pievienojot procesuālā dokumenta tulkojumu valsts valodā.³³

12. pants. Cilvēktiesību garantēšana

(1) Kriminālprocesu veic, ievērojot starptautiski atzītās cilvēktiesības un nepieļaujot neattaisnotu kriminālprocesuālo pienākumu uzlikšanu vai nesamērīgu iejaukšanos personas dzīvē.

(2) Cilvēktiesības var ierobežot tikai tajos gadījumos, kad to prasa sabiedrības drošības apsvērumi, un tikai šajā likumā noteiktajā kārtībā atbilstoši noziedzīgā nodarījuma raksturam un bīstamībai.

(3) Piemērot ar brīvības atņemšanu saistītu drošības līdzekli, pārkāpt publiski nepieejamas vietas neaizskaramību, korespondences un sakaru līdzekļu noslēpumu drīkst vienīgi ar izmeklēšanas tiesneša piekrišanu.

(4) Procesa virzītāja, īpaši pilnvarotā prokurora un izmeklēšanas tiesneša pienākums ir aizsargāt personas privātās dzīves noslēpumu un komercnoslēpumu. Ziņas par to drīkst iegūt un izmantot tikai tad, ja tas ir nepieciešams pierādāmo apstākļu noskaidrošanai.

(5) Fiziskajai personai ir tiesības pieprasīt, lai krimināllietā netiek iekļautas ziņas par šīs personas pašas vai tās saderinātā, laulātā, vecāku, vecvecāku, bērnu, mazbērnu, brāļu un māsu (turpmāk – tuvi radnieki) privāto dzīvi, komercdarbību un mantisko stāvokli, ja tas nav nepieciešams krimināltiesisko attiecību taisnīgai noregulēšanai.³⁴

13. pants. Spīdzināšanas un pazemošanas aizliegums

(1) Kriminālprocesā nevienu nedrīkst pazemot, šantažēt, spīdzināt vai draudēt ar spīdzināšanu vai vardarbību, vai arī lietot vardarbību.

(2) Ja persona pretojas atsevišķas procesuālās darbības veikšanai, kavē tās norisi vai atsakās pienācīgā kārtībā pildīt savu proce-

suālo pienākumu, tai var piemērot likumā konkrētās procesuālās darbības nodrošināšanai paredzētos piespiedu pasākumus.

(3) Lai pārvarētu personas fizisku pretošanos, procesuālās darbības veicējs vai, pēc viņa uzaicinājuma, valsts policijas darbinieki izņēmuma gadījumos var piemērot fizisku spēku, nevajadzīgi nedarot sāpes šai personai un nepazemojot to.³⁵

16. pants. Tiesības uz objektīvu kriminālprocesa norisi

(1) Amatpersonām, kuras veic kriminālprocesu, tulkiem un speciālistiem jāatsakās no piedalīšanās kriminālprocesā, ja viņi ir personiski ieinteresēti rezultātā vai pastāv apstākļi, kas procesā iesaistītajām personām pamatoti dod iemeslu uzskatīt, ka šāda ieinteresētība varētu būt.

(2) Personai, kura īsteno aizstāvību, cietušajam, cietušā pārstāvim un amatpersonai, kura ir pilnvarota veikt kriminālprocesu, bet nav procesa virzītāja, ir tiesības pieteikt noraidījumu, ja pastāv šā panta pirmajā daļā minētie apstākļi.

(3) Procesa virzītājam vai likumā noteiktajām amatpersonām pēc savas iniciatīvas vai uz noraidījuma pamata jāpārtrauc šā panta pirmajā daļā minēto personu līdzdalība procesā, ja tās pašas nav sevi atstatījušas.³⁶

19. pants. Nevainīguma prezumpcija

(1) Neviena persona netiek uzskatīta par vainīgu, kamēr tās vaina noziedzīga nodarījuma izdarīšanā netiek konstatēta šajā likumā noteiktajā kārtībā.

(2) Personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, nav jāpierāda savs nevainīgums.

(3) Visas saprātīgās šaubas par vainu, kuras nav iespējams novērst, jāvērtē par labu personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību.³⁷

22. pants. Tiesības uz kompensāciju par radīto kaitējumu

Personai, kurai ar noziedzīgu nodarījumu radīts kaitējums, ņemot

³³ Kriminālprocesa likuma 11. pants. – TNA, 2005.

³⁴ Kriminālprocesa likuma 12. pants. – TNA, 2005.

³⁵ Kriminālprocesa likuma 13. pants. – TNA, 2005.

³⁶ Kriminālprocesa likuma 16. pants. – TNA, 2005.

³⁷ Kriminālprocesa likuma 19. pants. – TNA, 2005.

vērā tās morālo aizskārums, fiziskās ciešanas un mantisko zaudējumu, tiek garantētas procesuālās iespējas morālas un materiālas kompensācijas pieprasīšanai un saņemšanai.³⁸

24. pants. Personas un mantas aizsardzība apdraudējuma gadījumā

(1) Personai, kura tiek apdraudēta sakarā ar tās kriminālprocesuālā pienākuma izpildi, ir tiesības prasīt, lai procesa virzītājs veic likumā paredzētos pasākumus šīs personas un tās mantas aizsardzībai.

(2) Procesā virzītājs, saņemot šā panta pirmajā daļā minēto informāciju, atkarībā no konkrētiem apstākļiem lemj par nepieciešamību veikt vienu vai vairākus no šādiem pasākumiem:

1) uzsākt citu kriminālprocesu apdraudējuma izmeklēšanai;

2) izvēlēties atbilstošu drošības līdzekli personai, kuras interesēs noticis apdraudējums;

3) ierosināt speciālās procesuālās aizsardzības noteikšanu personai, kura ir apdraudēta;

4) uzdot tiesībaizsardzības institūcijām veikt personas vai tās mantas aizsardzību.

(3) Ja šā panta otrajā daļā minētie pasākumi nespēj novērst reālu personas dzīvības apdraudējumu, procesa virzītājs atsakās no to pierādījumu izmantošanas, kuri ir apdraudējuma iemesls.³⁹

6. nodaļa. Cietušais un viņa pārstāvība

95. pants. Personas, kuras var būt par cietušo

(1) Cietušais kriminālprocesā var būt fiziskā vai juridiskā persona, kurai ar noziedzīgu nodarījumu radīts kaitējums, proti, morāls aizskārums, fiziskas ciešanas vai mantisks zaudējums.

(2) Par cietušo kriminālprocesā nevar būt persona, kurai morāls aizskārums nodarīts kā noteiktas sabiedrības grupas vai daļas pārstāvim.

³⁸ Kriminālprocesa likuma 22. pants. – TNA, 2005.

³⁹ Kriminālprocesa likuma 24. pants. – TNA, 2005.

(3) Ja persona noziedzīga nodarījuma rezultātā mirusi, cietušais kriminālprocesā var būt pārdzīvojušais laulātais, kāds no mirušā augšupejošiem vai lejupejošiem radniekiem, adoptētājs, pirmās pakāpes sānu līnijas radnieks.⁴⁰

96. pants. Atzīšana par cietušo

(1) Personu par cietušo atzīst procesa virzītājs vai izmeklēšanas grupas dalībnieks ar savu lēmumu, ko var uzrakstīt arī rezolūcijas veidā.

(2) Procesā virzītājs savlaicīgi informē personu par tās tiesībām tikt atzītai par cietušo kriminālprocesā.

(3) Personu par cietušo var atzīt tikai ar pašas vai tās pārstāvja rakstveida piekrišanu.⁴¹

Izmeklējot krimināllietas par cilvēku tirdzniecību un krimināllietas, kas saistītas ar organizēto noziedzību, bieži nākas saskarties ar cilvēku tirdzniecības upuru, cietušo nevēlēšanos sadarboties ar tiesībaizsardzības iestādēm. Iemesliem, kāpēc cietušais no cilvēku tirdzniecības dažādām formām nevēlas sadarboties ar tiesībaizsardzības iestādēm un pat nevēlas, lai tiktu atzīts par cietušo, bieži vien ir krimināls raksturs. Cietušie var būt pakļauti fiziskai un psiholoģiskai vardarbībai, iebiedēti, šantažēti, nostādīti situācijā, paši ir bijuši spiesti izdarīt noziedzīgus nodarījumus, piemēram, viltotu dokumentu izmantošana, nelegāla robežas šķērsošana, nelegāla atrašanās valstī, nelegāls darbs utt. Cietušos var šantažēt, ka gadījumā, ja viņi vērsīsies policijā, tad tiesībaizsardzības iestādes tiks informētas par šiem pārkāpumiem. Viņi tiek šantažēti arī ar to, ka viņu ģimenes locekļi tiks informēti, piemēram, ka cietušās personas ir nodarbojušās ar prostitūciju, ir slimas ar seksuāli transmisīvām slimībām utt.

Bez tam cietušā nevēlēšanās sadarboties ar tiesībaizsardzības iestādēm var būt saistīta arī ar dažādiem medicīniskiem un psiholoģiskiem iemesliem, piemēram, dažādām saslimšanām, psiholoģiska

⁴⁰ Kriminālprocesa likuma 95. pants. – TNA, 2005.

⁴¹ Kriminālprocesa likuma 96. pants. – TNA, 2005.

rakstura problēmām, posttraumatisko sindromu utt. Tas ir arī kauns atzīties sev un citiem par to, kas ir noticis ar šo cietušo.

Kādas var būt sekas tam, ka identificētais cilvēku tirdzniecības upuris netiek atzīts par cietušo kriminālprocesa ietvaros?

- Tiek rupji pārkāptas cilvēku tirdzniecības upura tiesības, kas paredzētas dažādos Latvijai saistošos starptautiskos tiesību aktos, Latvijas Satversmē, Latvijā spēkā esošos likumos un MK noteikumos.
- Cietušajam tiek liegta iespēja realizēt tikai cietušajam raksturīgās tiesības kriminālprocesa ietvaros, kas var ietekmēt arī viņa iespēju realizēt savas tiesības civilprocesa ietvaros.
- Cietušajam tiek liegta iespēja saņemt tikai no cilvēku tirdzniecības cietušajam pieejamo valsts garantēto palīdzību.

Šo jautājumu reglamentē Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 882, kuri tika pieņemti 2005. gada 22. novembrī "Par kārtību, kādā cilvēku tirdzniecības upuri saņem sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, un prasībām sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniedzējiem".

I. Vispārīgie jautājumi

1. Noteikumi nosaka kārtību, kādā persona, kurai ar noziedzīgu nodarījumu (cilvēku tirdzniecību) radīts kaitējums – morāls aizskārums vai fiziskas ciešanas – un kura uzskatāma par cilvēku tirdzniecības upuri (turpmāk – persona), saņem sociālās rehabilitācijas pakalpojumus par valsts budžeta līdzekļiem (turpmāk – pakalpojumi), un prasības pakalpojumu sniedzējiem.

II. Pakalpojumu saņemšana

- Lai saņemtu pakalpojumus, persona vai tās likumiskais pārstāvis vēršas tieši pie pakalpojumu sniedzēja vai Valsts policijā.
- Pakalpojumu piešķir, pamatojoties uz šādiem dokumentiem:
  - personas vai tās likumiskā pārstāvja rakstisku iesniegumu;
  - kriminālprocesa virzītāja vai izmeklēšanas grupas dalīb-

nieka lēmumu, ar kuru persona atzīta par cietušo krimināllietā (noziedzīgos nodarījumos – cilvēku tirdzniecība), vai tiesībaizsardzības institūcijas izsniegtu izziņu, ka persona cietusi cilvēku tirdzniecībā ārvalstī.

- Pakalpojumu sniedzējs ne vēlāk kā triju darbdienu laikā pārņēma pārvaldei šo noteikumu 5. punktā minētos dokumentus, kā arī informāciju par personai paredzēto pakalpojumu.⁴²

No šiem noteikumiem viennozīmīgi ir redzams, ka valsts cilvēku tirdzniecības upuri identificē par sociālās palīdzības saņēmēju tikai gadījumā, kad šis upuris ir atzīts par cietušo krimināllietā.

Savukārt "Valsts nodrošinātās palīdzības likuma" 9. pantā "Ārpustiesas juridiskā palīdzība" ir teikts, ka: valsts nodrošina juridisko palīdzību, ja (2. pants) noziedzīgā nodarījumā cietušajai personai ir nepieciešama juridiskā palīdzība savu tiesību un pienākumu noskaidrošanai, pieteikuma sastādīšanai un kompensācijas saņemšanai.⁴³

Bez tam persona, kurai nodarīts kaitējums noziedzīgā nodarījumā, bet kura nevēlas tikt atzīta par cietušo, turpmākajā kriminālprocesā piedalās liecinieka statusā, un tieši cietušā statusa iegūšanai kriminālprocesā ir svarīga nozīme cietušā pilnvērtīgai dalībai pirmstiesas un tiesvedības stadijās kriminālprocesā.

Cietušā statuss piešķir ievērojami plašākas tiesības, nekā tās ir lieciniekam. Vienas no svarīgākajām tiesībām, ko iegūst cietušais, ir tiesības uz kompensāciju par viņam radīto kaitējumu. Kompensācija ir naudas izteiksmē noteikta samaksa, ko persona, kura ar noziedzīgu nodarījumu radījusi kaitējumu, samaksā cietušajam kā gandarījumu par morālu aizskārums, fiziskām ciešanām vai mantisko zaudējumu. Šādu kompensāciju apsūdzētais maksā brīvprātīgi vai uz tiesas nolēmuma pamata. Lieciniekam nav tiesību prasīt šāda veida kompensāciju kriminālprocesa ietvaros. Tas gan

⁴² Ministru kabineta noteikumi Nr. 882 "Par kārtību, kādā cilvēku tirdzniecības upuri saņem sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, un prasībām sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniedzējiem".

⁴³ Valsts nodrošinātās palīdzības likums.

neatņem tiesības personai, kura nevēlas iegūt cietušās statusu, tiesības prasīt viņai radītā kaitējuma atlīdzināšanu Civilprocesa likumā noteiktajā kārtībā, tomēr tas prasa papildu laiku, enerģiju un materiālos ieguldījumus un var būt pat neiespējami, jo otra puse izmantos apstākli, ka cietušais nevēlējās par tādu tikt atzīts krimināllietas ietvaros.

Vēl viena būtiska atšķirība starp lieciniekiem un cietušajiem ir tā, ka cietušajam ir tiesības uz viņa likumiskā pārstāvja dalību kriminālprocesā. Lieciniekam, ja vien tā nav nepilngadīga persona, šādu tiesību nav.

Ar cilvēku tirdzniecību saistītajās lietās var būt izmeklēšanas nepieciešamība noteikt dažādas ekspertīzes cietušajam, piemēram, tiesu medicīnisko, tiesu psiholoģisko, fonoskopisko u. c. ekspertīzes.

Cietušajam ir tiesības iepazīties ar lēmumu par ekspertīzes no veikšanu pirms tā nodošanas izpildei un iesniegt pieteikumu par tā grozīšanu, ja ekspertīze tiek izdarīta pēc tā lūguma.⁴⁴ Lieciniekam šādas procesuālās tiesības nav.

Cietušajam ir tiesības pieteikt noraidījumus procesa virzītājiem; lieciniekam šādu tiesību nav.

Cietušajam ir tiesības pārsūdzēt procesuālos lēmumus pirmstiesas kriminālprocesā; lieciniekam šādu tiesību nav.

Cietušajam ir tiesības saņemt krimināllietas materiālu kopijas, iepazīties ar krimināllietas materiāliem, iepazīties ar speciālo izmeklēšanas darbību materiāliem; lieciniekam šādu tiesību nav.

Cietušajam ir tiesība personīgi piedalīties lietas iztiesāšanā, t. i., pieteikt noraidījumus tiesas sastāvam, prokuroram, ekspertam, būt klāt pie visu pierādījumu pārbaudes tiesā, izteikties par visiem tiesā apspriežamajiem jautājumiem, pieteikt lūgumus, uzstāties tiesu debatēs, saņemt spriedumu un pārsūdzēt to. Lieciniekam šādu tiesību nav.

Sociālajiem darbiniekiem un citu institūciju pārstāvjiem, strādājot ar cietušajiem, ir jāinformē cietušie par viņu tiesībām kriminālprocesā un jāmudina cietušie uz sadarbību ar tiesībaizsardzības iestādēm un cietušā pilnīgu tiesību realizāciju.

97. pants. Cietušā tiesību vispārīgie principi

(1) Cietušais, ņemot vērā viņam nodarīto morālo aizskārumu, fiziskās ciešanas un mantiskā zaudējuma apmērus, piesaka šā kaitējuma apmēru un izmanto savas procesuālās tiesības morālas un materiālas kompensācijas gūšanai.

(2) Visas šā likuma 98., 99., 100. un 101. pantā minētās tiesības cietušais var īstenot tikai tajā kriminālprocesa daļā, kura tieši attiecas uz noziedzīgu nodarījumu, ar ko viņam nodarīts kaitējums.

(3) Visās kriminālprocesa stadijās un visos tā veidos cietušajam ir tiesības piedalīties kriminālprocesā, lietojot valodu, kuru viņš prot, ja nepieciešams, bez atlīdzības izmantojot tulka palīdzību.

(4) Cietušais – fiziskā persona savas tiesības var īstenot pats vai ar pārstāvja starpniecību.

(5) Cietušā – juridiskās personas tiesības īsteno tās pārstāvis.

(6) Cietušais vai viņa pārstāvis tiesību īstenošanas nodrošināšanai var uzaicināt šā likuma 79. panta otrajā daļā minēto personu juridiskās palīdzības sniegšanai (aizstāvis).

(7) Cietušais savas tiesības īsteno brīvprātīgi un paša izraudzītajā apjomā. Tiesību neizmantošana nekavē procesa norisi.

(8) Cietušais visās procesa stadijās un visos tā veidos var izlīgt ar personu, kura radījusi viņam kaitējumu. Likumā paredzētajos gadījumos izlīgums ir pamats kriminālprocesa izbeigšanai.

(9) Bez cietušā piekrišanas nedrīkst publiskot plašsaziņas līdzekļos procesuālo darbību laikā ar foto, video vai cita veida tehniskiem līdzekļiem fiksētu viņa attēlu, ja vien tas nav nepieciešams noziedzīgā nodarījuma atklāšanai.⁴⁵

98. pants. Cietušā tiesības pirmstiesas kriminālprocesā

Cietušajam pirmstiesas kriminālprocesā ir tiesības:

1) ne vēlāk kā triju darba dienu laikā pēc pieteikuma iesniegšanas iepazīties ar kriminālprocesa reģistru un pieteikt noraidījumu tajā ierakstītajām amatpersonām;

2) neliecināt pret sevi un sev tuviem radiniekiem;

3) iesniegt pieteikumus par izmeklēšanas darbību veikšanu;

⁴⁴ Kriminālprocesa likuma 98. pants, 1. daļa, 4. p. - TNA, 2005.

⁴⁵ Kriminālprocesa likuma 97. pants. - TNA, 2005.

4) iepazīties ar lēmumu par ekspertīzes noteikšanu pirms tā nodošanas izpildei un iesniegt pieteikumu par tā grozīšanu, ja ekspertīze tiek izdarīta pēc viņa paša pieteikuma;

5) pieteikt lūgumus;

6) likumā noteiktajā kārtībā iesniegt sūdzības par kriminālprocesa veikšanai pilnvarotas amatpersonas rīcību;

7) likumā noteiktajos gadījumos, termiņos un kārtībā pārsūdzēt procesuālos lēmumus pirmstiesas kriminālprocesā;

8) pēc izmeklēšanas pabeigšanas saņemt to tiesai nododamās krimināllietas materiālu kopijas, kuri tieši attiecas uz noziedzīgu nodarījumu, ar kuru viņam nodarīts kaitējums;

9) procesa virzītāja – prokurora noteiktā saprātīgā termiņā iepazīties ar krimināllietas materiāliem un iesniegt noslēguma pieteikumus;

10) pieteikt izmeklēšanas tiesnesim lūgumu iepazīstināt viņu ar speciālo izmeklēšanas darbību materiāliem, kuri netiek pievienoti krimināllietai (pirmdokumentiem).

(2) Aptaujā un nopratināšanā cietušajam ir arī visas liecinieka tiesības un pienākumi.⁴⁶

99. pants. Cietušā tiesības pirmās instances tiesā

Pirmās instances tiesā cietušajam ir tiesības:

1) savlaicīgi uzzināt iztiesāšanas vietu un laiku;

2) pieteikt noraidījumu tiesas sastāvam, atsevišķam tiesnesim, valsts apsūdzības uzturētājam un ekspertam;

3) pašam piedalīties krimināllietas izskatīšanā;

4) izteikt savu viedokli par katru apspriežamo jautājumu;

5) piedalīties katra tiesā pārbaudāma pierādījuma tiešā un mutvārdos veiktā pārbaudē;

6) pieteikt lūgumus;

7) uzstāties tiesas debatēs;

8) iepazīties ar tiesas nolēmumu un tiesas sēdes protokolu;

9) pārsūdzēt tiesas nolēmumu likumā noteiktajā kārtībā.

100. pants. Cietušā tiesības apelācijas instances tiesā

(1) Ja pirmās instances tiesas nolēmums pārsūdzēts daļā par to

⁴⁶ Kriminālprocesa likuma 98. pants. – TNA, 2005.

noziedzīgu nodarījumu, ar kuru cietušajam nodarīts kaitējums, procesa virzītājs nosūta cietušajam saņemto apelācijas sūdzību kopijas, bet apelācijas instances tiesa paziņo par sūdzību izskatīšanas laiku, vietu un kārtību.

(2) Tiesas sēdē cietušajam ir tādas pašas tiesības kā pirmās instances tiesā, kā arī tiesības uzturēt un pamatot savu sūdzību vai to atsaukt.

(3) Cietušajam ir tiesības iepazīties ar tiesas sēdes protokolu, tiesas noteiktajā dienā saņemt apelācijas instances tiesas nolēmumu un iesniegt kasācijas sūdzību.⁴⁷

101. pants. Cietušā tiesības kasācijas instances tiesā

(1) Ja apelācijas instances tiesas nolēmums pārsūdzēts daļā par to noziedzīgu nodarījumu, ar kuru cietušajam nodarīts kaitējums, procesa virzītājs apelācijas instances tiesā nosūta cietušajam saņemto kasācijas sūdzību kopijas, bet kasācijas instances tiesa paziņo par sūdzību izskatīšanas laiku, vietu un kārtību.

(2) Ja kasācijas instances tiesā sūdzība tiek izskatīta rakstveida procesā, cietušajam ir tiesības:

1) pieteikt noraidījumu tiesas sastāvam vai atsevišķam tiesnesim;

2) iesniegt rakstveida iebildumus par citu personu sūdzībām;

3) pieteikt motivētu lūgumu par sūdzības izskatīšanu mutvārdu procesā atklātā tiesas sēdē viņa klātbūtnē.

(3) Izskatot lietu mutvārdos notiekošā procesā tiesas sēdē, cietušajam ir tiesības pieteikt noraidījumus, uzturēt vai atsaukt savu sūdzību un izteikt viedokli par citām sūdzībām, kas bijušas par pamatu viņa daļībai kasācijas instances tiesā.⁴⁸

102. pants. Cietušais privātās apsūdzības lietā

(1) Persona, kurai kaitējums radīts Krimināllikuma 130. pantā (izņemot ar vardarbību ģimenē saistītus gadījumus), 156., 157. un 158. pantā paredzēta noziedzīga nodarījuma rezultātā, iesniedz

⁴⁷ Kriminālprocesa likuma 99. pants. – TNA, 2005.

⁴⁸ Kriminālprocesa likuma 100. pants. – TNA, 2005.

sūdzību rajona (pilsētas) tiesai pēc savas dzīvesvietas un tiek atzīta par cietušo ar tiesneša lēmumu par kriminālprocesa uzsākšanu.

(2) Cietušā pienākums privātās apsūdzības lietā ir pierādīt sūdzībā izteikto apsūdzību. Šajā nolūkā cietušais piesaka tiesnesim lūgumu par personu izsaukšanu uz tiesu un par vajadzīgo materiālu pieprasīšanu, ja tam nepieciešamas valsts amatpersonas pilnvaras.

(3) Iztiesājot lietu tiesā, cietušajam ir šā likuma 99., 100. un 101. pantā noteiktās tiesības.⁴⁹

103. pants. Cietušā pienākumi

(1) Cietušajam ir pienākums ierasties kriminālprocesa veikšanai pilnvarotas amatpersonas norādītajā laikā un vietā un piedalīties izmeklēšanas darbībā.

(2) Cietušajam nav pienākuma izmantot savas procesuālās tiesības un viņu nevar aicināt vai pakļaut piespiedu atvešanai, ja viņš netiek aicināts sakarā ar nepieciešamību piedalīties izmeklēšanas darbībā.⁵⁰

104. pants. Personas, kuras var būt cietušā – fiziskās personas – pārstāvis

(1) Cietušo – pilngadīgu fizisko personu – var pārstāvēt jebkura pilngadīga un rīcībspējīga fiziskā persona uz cietušā pilnvarojuma pamata.

(2) Ja kaitējums radīts nepilngadīgai personai, cietušo pārstāv:

1) māte, tēvs vai aizbildnis;

2) viens no vecvecākiem, pilngadīgs brālis vai pilngadīga māsa, ja nepilngadīgais dzīvojis kopā ar kādu no viņiem un attiecīgais radnieks par nepilngadīgo rūpējies;

3) bērnu tiesību aizsardzības institūcijas pārstāvis;

4) tādas nevalstiskās organizācijas pārstāvis, kura veic bērnu tiesību aizsardzības funkciju.

(3) Ja kaitējums radīts personai, kura atzīta par rīcībnespējīgu, cietušo pārstāv tās aizgādnis vai kāda no šā panta otrajā daļā minētajām personām.

⁴⁹ Kriminālprocesa likuma 101. pants. – TNA, 2005.

⁵⁰ Kriminālprocesa likuma 102. pants. – TNA, 2005.

(4) Šā panta otrajā un trešajā daļā minētajos gadījumos visas cietušā tiesības pilnībā pieder viņa pārstāvim un cietušais patstāvīgi tās īstenot nevar, izņemot nepilngadīgā tiesības sniegt liecību un izteikt savu viedokli.

(5) Ja ir apgrūtināta vai citādi nav nodrošināta nepilngadīgā tiesību un interešu aizsardzība vai šā panta otrajā daļā minētie pārstāvji iesniedz motivētu lūgumu, procesa virzītājs pieņem lēmumu par advokāta kā nepilngadīgās cietušās personas pārstāvja uzaicināšanu. Šādos gadījumos advokāta darbu apmaksā Ministru kabineta noteiktajā kārtībā un no šiem mērķiem paredzētajiem valsts līdzekļiem.

Skatīt: Ministru kabineta 2005. gada 27. septembra noteikumi Nr. 727 “Noteikumi par advokāta samaksu par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sniegšanu kriminālprocesā un samaksas kārtību”.

(6) Izņēmuma gadījumā procesa virzītājs pieņem lēmumu par cietušā – pilngadīgas trūcīgas personas pārstāvja – advokāta uzaicināšanu, ja citādi nav iespējams nodrošināt personas tiesību un interešu aizsardzību.

Skatīt: Valsts nodrošinātās palīdzības likums.

(7) Nepilngadīgā vai rīcībnespējīgā cietušā pārstāvim kriminālprocesā atļauj piedalīties ar procesa virzītāja lēmumu, ko var uzrakstīt arī rezolūcijas veidā.

(8) Izlemjot jautājumu par atļauju piedalīties kriminālprocesā par nepilngadīgā vai rīcībnespējīgā cietušā pārstāvi, procesa virzītājs ievēro šā panta otrajā daļā noteikto secību un konkrēto personu iespējas un vēlēšanos patiesi aizsargāt cietušā intereses.⁵¹

106. pants. Personas, kuras nevar būt cietušā pārstāvis

(1) Cietušā pārstāvis nevar būt amatpersona, kura ierakstīta kriminālprocesa reģistrā.

(2) Cietušā pārstāvis nevar būt persona, kura tieši vai netieši ieinteresēta lietas izlemšanā par labu kaitējumam radījušajai personai.

Tāpēc jāpievērš ļoti liela uzmanība nepilngadīgo cietušo pārstāv-

⁵¹ Kriminālprocesa likuma 103. pants. – TNA, 2005.

jiem kriminālprocesā, jo ļoti bieži kriminālprocesā par pārstāvjiem tiek atzīti ģimenes locekļi. Ja nepilngadīgais ir cietis no kāda cita ģimenes locekļa noziedzīgas darbības, tad viņa likumiskais pārstāvis, kurš arī ir ģimenes loceklis, var rīkoties vainīgās personas interesēs un ietekmēt cietušo.⁵²

107. pants. Cietušās personas pārstāvja tiesības

(1) Ja cietušais savas tiesības īsteno ar pārstāvja starpniecību, pārstāvim ir visas cietušā tiesības.

(2) Piecpadsmit gadu vecumu sasnieguša nepilngadīgā cietušā pārstāvis izmanto tiesības kopā ar savu pārstāvamo.⁵³

108. pants. Juridiskās palīdzības sniegšana cietušajam

(1) Cietušais vai viņa pārstāvis savu tiesību pilnīgai realizācijai var uzaicināt advokātu juridiskās palīdzības sniegšanai.

(2) Šā panta pirmajā daļā minēto tiesību nav advokātam, kurš piedalās kā cietušā pārstāvis.

(3) Juridiskās palīdzības sniedzējam ir tiesības piedalīties visās procesuālajās darbībās, kuras notiek ar cietušā līdzdalību, un pēc cietušā lūguma pilnīgi vai daļēji izmantot viņa tiesības.⁵⁴

112. pants. Advokāts kriminālprocesā

(1) Ikvienai personai kriminālprocesā ir tiesības juridiskās palīdzības saņemšanai uzaicināt advokātu. Advokāta darba samaksu nodrošina pati persona, izņemot šajā likumā minētos gadījumus.

(2) Advokātam, kurš sniedz juridisku palīdzību personai kriminālprocesā, ir tiesības no procesa virzītāja saņemt informāciju par krimināllietas būtību, kā arī kopā ar personu piedalīties izmeklēšanas darbībās, kas notiek ar šīs personas līdzdalību, sniegt tai juridisku palīdzību, paskaidrojumus, pieteikt lūgumus un iesniegt pierādījumus.⁵⁵

⁵² Kriminālprocesa likuma 104. pants. – TNA, 2005.

⁵³ Kriminālprocesa likuma 106. pants. – TNA, 2005.

⁵⁴ Kriminālprocesa likuma 107. pants. – TNA, 2005.

⁵⁵ Kriminālprocesa likuma 108. pants. – TNA, 2005.

113. pants. Speciālists

(1) Speciālists ir persona, kura pēc kriminālprocesu veicošās amatpersonas aicinājuma sniedz tai palīdzību, izmantojot savas speciālās zināšanas vai darba iemaņas noteiktā jomā.

(2) Amatpersona, kura uzaicinājusi speciālistu, informē viņu par to, kādā procesuālajā darbībā viņš ir aicināts sniegt palīdzību, par viņa tiesībām un pienākumiem, kā arī par atbildību par apzināti nepatiesas informācijas sniegšanu.

(3) Speciālistam ir pienākums:

1) ierasties kriminālprocesu veicošās amatpersonas norādītajā laikā un vietā un piedalīties izmeklēšanas darbībā, ja ir ievērota uzaicināšanas kārtība;

2) sniegt palīdzību, izmantojot savas zināšanas un iemaņas, bet neizdarot praktiskus pētījumus, izmeklēšanas darbības veikšanā, noziedzīga nodarījuma pēdu atrašanās, faktu un apstākļu izprašanā, kā arī izmeklēšanas darbības norises un rezultātu fiksēšanā;

3) vērst izmeklēšanas darbības veicēja uzmanību uz apstākļiem, kas ir nozīmīgi apstākļu atklāšanā un izprašanā;

4) neizpauzt izmeklēšanas darbības saturu un rezultātus, ja par to neizpaušanu ir īpaši brīdināts.

(4) Speciālistam ir tiesības dokumentā, kurā tiek fiksēta izmeklēšanas darbība, izdarīt piezīmes saistībā ar viņa veiktajām darbībām vai sniegto skaidrojumu.⁵⁶

131. pants. Liecības

(1) Par pierādījumu kriminālprocesā var būt ziņas par faktiem, ko savā liecībā pratināšanas vai aptaujas laikā sniedz persona, kura likumā noteiktajā kārtībā uzaicināta sniegt ziņas (liecināt) par kriminālprocesā pierādāmajiem apstākļiem un ar tiem saistītajiem faktiem un palīgfaktiem.

(2) Liecība ir arī pirmstiesas izmeklēšanas iestādei vai tiesai adresēts personas pašas uzrakstīts un parakstīts paskaidrojums par konkrētiem faktiem vai apstākļiem.

⁵⁶ Kriminālprocesa likuma 112. pants. – TNA, 2005.

(3) Ja personai šajā likumā noteiktajos gadījumos bija tiesības atteikties sniegt liecību un persona par to bija informēta, bet šo liecību tomēr sniedza, tad šī liecība vērtējama kā pierādījums.⁵⁷

132. pants. Eksperta vai revidenta atzinums

(1) Par pierādījumu kriminālprocesā var būt eksperta vai revidenta atzinums par faktiem un apstākļiem, kuru rakstveidā sniedz konkrētajā kriminālprocesā iesaistīts eksperts vai revidents.

(2) Eksperta vai revidenta sniegtie paskaidrojumi par atzinumu vai sniegtās ziņas par faktiem vai apstākļiem ir eksperta vai revidenta liecība.⁵⁸

151. pants. Liecinieka un cietušā pratināšana

(1) Pirms pratināšanas lieciniekam un cietušajam izskaidro viņu tiesības un pienākumus un brīdina par atbildību par atteikšanos liecināt vai apzināti nepatiesas liecības došanu.

(2) Liecinieku un cietušo var pratināt par visiem apstākļiem, kuriem ir vai var būt nozīme lietā, arī par aizdomās turēto vai apsūdzēto, vai citu kriminālprocesā iesaistītu personu.⁵⁹

152. pants. Nepilngadīgā pratināšanas īpatnības

(1) Nepilngadīgā pratināšanas ilgums bez viņa piekrišanas vienā diennaktī nedrīkst pārsniegt sešas stundas, ieskaitot pārtraukumu.

(2) Nepilngadīgo, kurš nav sasniedzis 14 gadu vecumu, vai, pēc izmeklēšanas darbības veicēja ieskata, jebkuru nepilngadīgo pratina pedagoga vai tāda speciālista klātbūtnē, kas apmācīts psihologa darbam ar bērniem kriminālprocesā (turpmāk – psihologs). Vienam no nepilngadīgā likumiskajiem pārstāvjiem, pilngadīgam tuvam radniekam vai uzticības personai ir tiesības piedalīties pratināšanā, ja vien viņš pats nav persona, pret kuru uzsākts kriminālprocess, aizturētais, aizdomās turē-

⁵⁷ Kriminālprocesa likuma 113. pants. – TNA, 2005.

⁵⁸ Kriminālprocesa likuma 131. pants. – TNA, 2005.

⁵⁹ Kriminālprocesa likuma 132. pants. – TNA, 2005.

tais vai apsūdzētais un ja pret to neiebildst nepilngadīgais. Minētā persona ar izmeklēšanas darbības veicēja atļauju var uzdot jautājumus pratināmajam.

(3) Nepilngadīgo, kurš nav sasniedzis 14 gadu vecumu, nebrīdina par atbildību par atteikšanos liecināt un apzināti nepatiesas liecības došanu.

(4) Ja psihologs norāda procesa virzītājam, ka 14 gadus nenasniegušās personas psihei vai tāda nepilngadīgā psihei, kurš atzīts par cietušo no vardarbības, ko nodarījusi persona, no kuras cietušais ir materiāli vai citādi atkarīgs, vai seksuālas izmantošanas, var kaitēt atkārtota tieša pratināšana, tā izdarāma tikai ar izmeklēšanas tiesneša atļauju, bet tiesā – ar tiesas lēmumu.⁶⁰

153. pants. Nepilngadīgās personas pratināšana ar psihologa starpniecību

(1) Ja psihologs uzskata, ka 14 gadus nenasniegušās personas psihei vai tāda nepilngadīgā psihei, kurš atzīts par cietušo no vardarbības, ko nodarījusi persona, no kuras cietušais ir materiāli vai citādi atkarīgs, vai seksuālas izmantošanas, var kaitēt tieša pratināšana, to var izdarīt ar tehnisko līdzekļu un psihologa starpniecību. Ja izmeklētājs vai prokurors tam nepiekrīt, tieša pratināšana izdarāma tikai ar izmeklēšanas tiesneša atļauju, bet tiesā – ar tiesas lēmumu.

(2) Procesā virzītājs un citas viņa pieaicinātās personas atrodas citā telpā, kur tehniskie līdzekļi nodrošina to, ka var dzirdēt un redzēt pratināmo personu un psihologu. Pratināmais kopā ar psihologu atrodas telpā, kura piemērota sarunai ar nepilngadīgo un kurā tehniski nodrošināts, ka procesa virzītāja uzdotos jautājumus dzird tikai psihologs.

(3) Ja pratināmā persona nav sasniegusi 14 gadu vecumu, psihologs, ievērojot konkrētos apstākļus, nepilngadīgajam izskaidro notiekošo darbību nepieciešamību un viņa sniegtās informācijas nozīmi, noskaidro personas datus, uzdod nepilngadīgā psihei atbil-

⁶⁰ Kriminālprocesa likuma 151. pants. – TNA, 2005.

stošā formā procesa virzītāja jautājumus, ja nepieciešams – informē par pārtraukumu izmeklēšanas darbībā un tās atsākšanu.

(4) Ja pratināmā persona ir sasniegusi 14 gadu vecumu, procesa virzītājs ar psihologa starpniecību informē nepilngadīgo par veicamās izmeklēšanas darbības būtību, noskaidro viņa personas datus, izskaidro viņa tiesības un pienākumus, kā arī brīdina viņu par atbildību par savu pienākumu nepildīšanu, uzdod nepilngadīgā psihei atbilstošā formā procesa virzītāja uzdotos jautājumus; ja nepieciešams – informē par pārtraukumu izmeklēšanas darbībā un tās atsākšanu.

(5) Pratināšanas gaitu fiksē saskaņā ar šā likuma 141.–143. panta prasībām. Pratināmā nepilngadīgā persona protokolu neparaksta.⁶¹

Ceturrtā sadaļa. Speciālā procesuālā aizsardzība

17. nodaļa. Speciālā procesuālā aizsardzība

299. pants. Speciālās procesuālās aizsardzības saturs

Speciālā procesuālā aizsardzība ir cietušo, liecinieku un citu personu, kuras liecina vai liecinājušas kriminālprocesā par smagiem vai sevišķi smagiem noziegumiem, kā arī nepilngadīgo, kas liecina par Krimināllikuma 161. (Dzimumsakari, pederastija un lesbiānisms ar personu, kura nav sasniegusi sešpadsmit gadu vecumu), 162. (Pavešana netiklībā) un 174. pantā (Cietsirdība un vardarbība pret nepilngadīgo) paredzētajiem noziegumiem, un personu, kuru apdraudējums var ietekmēt minētās personas (turpmāk šajā nodaļā – apdraudētā persona), dzīvības, veselības un citu likumisko interešu aizsardzība.⁶²

300. pants. Speciālās procesuālās aizsardzības iemesls un pamats

(1) Personas dzīvības, veselības un mantas reāls apdraudē-

jums, izteikti reāli draudi vai arī ziņas, kas procesa virzītājam dod pietiekamu pamatu uzskatīt, ka apdraudējums var būt reāls sakarā ar šīs personas sniegto liecību, ir speciālās procesuālās aizsardzības iemesls.

(2) Apdraudētās personas, tās pārstāvja vai aizstāvja rakstveida iesniegums un procesa virzītāja ierosinājums ir pamats speciālās procesuālās aizsardzības noteikšanai.⁶³

301. pants. Kārtība, kādā tiek izskatīts iesniegums par speciālās procesuālās aizsardzības noteikšanu

(1) Rakstveida iesniegumu par nepieciešamību noteikt speciālo procesuālo aizsardzību iesniedz procesa virzītājam.

(2) Procesā virzītājs:

1) noskaidro, vai pastāv personas speciālās procesuālās aizsardzības iemesls;

2) pārbauda iesniedzēja personas identitāti un citus apstākļus;

3) lemj par speciālās procesuālās aizsardzības noteikšanas nepieciešamību vai saņemtā iesnieguma noraidīšanu.

(3) Ja procesa virzītājs atzīst par nepieciešamu noteikt speciālo procesuālo aizsardzību, viņš savu ierosinājumu iesniedz ģenerālprokuroram lēmuma pieņemšanai par speciālās procesuālās aizsardzības noteikšanu.

(4) Lietas iztiesāšanas laikā apdraudētā persona iesniegumu par speciālās procesuālās aizsardzības noteikšanu iesniedz tiesai, kas šo iesniegumu pārbauda pati vai uzdod to izdarīt prokuroram.⁶⁴

302. pants. Procesā virzītāja ierosinājums par speciālās procesuālās aizsardzības noteikšanu

Procesa virzītājs ierosinājumā par speciālās procesuālās aizsardzības noteikšanu norāda:

1) apdraudētās personas vārdu, uzvārdu, personas kodu (ja tā nav – dzimšanas gadu un datumu), pilsonību, dzīvesvietu un darbavietu, izglītību, ģimenes stāvokli, apgādājamais, ziņas par sodāmību;

⁶¹ Kriminālprocesa likuma 152. pants. – TNA, 2005.

⁶² Kriminālprocesa likuma 153. pants. – TNA, 2005.

⁶³ Kriminālprocesa likuma 299. pants. – TNA, 2005.

⁶⁴ Kriminālprocesa likuma 300. pants. – TNA, 2005.

- 2) iesnieguma saturu un saņemšanas datumu;
- 3) iesnieguma pārbaudes rezultātus un materiālus, kuri apstiprina nepieciešamību noteikt speciālo procesuālo aizsardzību;
- 4) secinājumu par nepieciešamību noteikt speciālo procesuālo aizsardzību, minot priekšlikumu par konkrētiem nepieciešamajiem aizsardzības pasākumiem.⁶⁵

303. pants. Personas atzīšana par speciāli procesuāli aizsargājamu

(1) **Ģenerālprokurors**, iepazīnies ar iesniegumu, procesa virzītāja ierosinājumu un krimināllietas materiāliem, kā arī, ja nepieciešams, uzklaustījis apdraudēto personu, tās pārstāvi vai aizstāvi, **pieņem lēmumu par speciālās procesuālās aizsardzības noteikšanu vai ar savu lēmumu atsaka noteikt personai speciālo procesuālo aizsardzību.**

(2) Ja persona iesniegumu par nepieciešamību noteikt tai speciālo procesuālo aizsardzību iesniegusi tiesai, lēmumu par šādas aizsardzības noteikšanu pieņem tiesa. Šādu lēmumu tiesa var pieņemt arī pēc savas iniciatīvas, ja iztiesāšanas procesā radusies nepieciešamība speciāli procesuāli aizsargāt personu un šī persona tam piekritusi.

(3) Ja nepieciešams slēpt personas identitāti, ģenerālprokurors lēmumā norāda, ka personas identitātes dati aizstājami ar pseidonīmu.

(4) Ja lēmums paredz personas identitātes slēpšanu, procesa virzītājs visus kriminālprocesā iepriekš uzrakstītos dokumentus, kuros ir fiksēti šīs personas identitātes dati, pārraksta, mainot tikai personas identitātes datus, kā to paredz lēmums. Dokumentu oriģinālus izņem no krimināllietas un glabā kopā ar lēmumu par speciālās procesuālās aizsardzības noteikšanu, un ar tiem var iepazīties tikai procesa virzītāji šajā kriminālprocesā un ģenerālprokurora īpaši pilnvarots prokurors.⁶⁶

304. pants. Lēmums par speciālās procesuālās aizsardzības noteikšanu vai atteikumu to noteikt

(1) Lēmumu par speciālās procesuālās aizsardzības noteikšanu pieņem pēc iespējas nekavējoties, bet ne vēlāk kā 10 dienu laikā.

(2) Lēmumā norāda institūciju un amatpersonu, kurai uzdota lēmuma izpilde, kā arī var norādīt piemērojamos aizsardzības pasākumus.

(3) Šā panta pirmajā daļā minēto lēmumu nepievieno krimināllietai, bet tai pievieno uzziņu par šāda lēmuma pieņemšanu.

(4) Pieņemot lēmumu par atteikšanos atzīt personu par speciāli procesuāli aizsargājamu, norāda atteikuma motivāciju.⁶⁷

305. pants. Lēmuma par speciālo procesuālo aizsardzību izpilde

(1) Pēc lēmuma pieņemšanas procesa virzītājs:

1) iepazīstina aizsargājamo personu ar pieņemto lēmumu;

2) izskaidro tiesības pārsūdzēt šo lēmumu;

3) izskaidro aizsargājamās personas tiesības un pienākumus;

4) informē aizsargājamo personu, kurai personas identitātes dati aizstāti ar pseidonīmu, par tā lietošanu procesuālajos dokumentos un par to, ka atbildība, darbojoties ar pseidonīmu, ir tādi pati, kā darbojoties ar saviem identitātes datiem. Persona par to parakstās un sniedz sava pseidonīma paraksta paraugu.

(2) Ja personas speciālo procesuālo aizsardzību nodrošina tikai ar šā likuma 308. un 309. pantā minētajiem kriminālprocesuālajiem līdzekļiem, lēmumu izpilda procesa virzītājs šajā likumā noteiktajā kārtībā.

(3) Ja personas speciālo procesuālo aizsardzību nodrošina arī ar īpašā likumā minētajiem pasākumiem, procesa virzītājs lēmumu nosūta izpildei speciālās aizsardzības iestādei un tā izpilde notiek īpašā likumā noteiktajā kārtībā.

(4) Nododot krimināllietu no viena procesa virzītāja otram, procesa virzītājs, kura lietvedībā atrodas krimināllieta, iepazīstina jauno procesa virzītāju ar lēmumu un materiāliem par speciālās procesuālās aizsardzības noteikšanu.

⁶⁵ Kriminālprocesa likuma 301. pants. – TNA, 2005.

⁶⁶ Kriminālprocesa likuma 302. pants. – TNA, 2005.

⁶⁷ Kriminālprocesa likuma 303. pants. – TNA, 2005.

(5) Lēmums par speciālās procesuālās aizsardzības noteikšanu, personas iesniegums, tā pārbaudes materiāli, procesa virzītāja ierosinājums un citi materiāli, kas attiecas uz speciālās procesuālās aizsardzības noteikšanu un īstenošanu, netiek pievienoti krimināllietai, bet tiek glabāti saskaņā ar valsts noslēpumu saturošu dokumentu glabāšanas noteikumiem.⁶⁸

306. pants. Aizstāvja un citu personu tiesības un pienākumi

Aizstāvim un citām personām, kuras piedalās kriminālprocesā un kurām sakarā ar savu procesuālo pienākumu izpildi ir zināms par speciālās procesuālās aizsardzības noteikšanu, **nav tiesību izpaust ziņas par speciāli procesuāli aizsargājamo personu un tās aizsardzības pasākumiem.**⁶⁹

307. pants. Aizsargājamās personas tiesības un pienākumi

Personai, kura atzīta par speciāli procesuāli aizsargājamu, ir īpašā likumā noteiktās aizsargājamās personas tiesības un pienākumi.⁷⁰

308. pants. Procesuālo darbību norises īpatnības pirmstiesas procesā

(1) Personu, kurai noteikta speciālā procesuālā aizsardzība, uz nopratināšanu aicina ar speciālās aizsardzības iestādes starpniecību.

(2) Fiksējot dokumentos procesuālās darbības, kurās piedalās aizsargājamā persona, kurai personas identitātes dati aizstāti ar pseidonīmu, procesa virzītājs šīs personas identitātes datu vietā norāda tikai pseidonīmu. Ja nepieciešams norādīt sūtījumu saņemšanas adresi, norāda speciālās aizsardzības iestādes adresi.

(3) Veicot procesuālās darbības, kurās piedalās vairākas personas un ir nepieciešams novērst speciāli procesuāli aizsargājamās personas identificēšanas iespēju, izmanto tādus tehniskos līdzekļus, kas neļauj identificēt šo personu. Aizsargājamai personai ir tiesības

⁶⁸ Kriminālprocesa likuma 304. pants. – TNA, 2005.

⁶⁹ Kriminālprocesa likuma 305. pants. – TNA, 2005.

⁷⁰ Kriminālprocesa likuma 306. pants. – TNA, 2005.

neatbildēt uz jautājumiem, ja atbildes var dot iespēju noteikt tās identitāti.

(4) Ar ģenerālprokurora piekrišanu kriminālprocesu pret apsūdzēto, kuram noteikta speciālā procesuālā aizsardzība, var izdalīt atsevišķā lietvedībā.

(5) Uz tiesas sēdi aicināmo personu sarakstā personai, kurai personas identitātes dati aizstāti ar pseidonīmu, ieraksta tikai tās pseidonīmu un speciālās aizsardzības iestādes adresi.⁷¹

309. pants. Iztiesāšanas īpatnības

(1) Krimināllietu, kurā persona atzīta par speciāli procesuāli aizsargājamu, **izskata slēgtā tiesas sēdē.**

(2) Ja nepieciešams, aizsargājamā persona var piedalīties tiesas sēdē, izmantojot tehniskos līdzekļus, pati atrazdamās ārpus tiesas sēžu zāles, ievērojot šā likuma 140. pantā noteikto kārtību.

(3) Personai, kurai kriminālprocesā personas identitātes dati aizstāti ar pseidonīmu, **ir tiesības tiesā neliecināt, ja pastāv pamats uzskatīt, ka apdraudēta tās drošība.** Šī persona par atteikšanos liecināt tiesā nav saucama pie kriminālatbildības. **Šādā gadījumā liecības, ko persona, kurai personas identitātes dati aizstāti ar pseidonīmu, sniegusi pirmstiesas procesā, tiesas sēdē netiek nolasītas un tās nevar izmantot kā pierādījumu lietā.**

(4) Ja persona, kurai kriminālprocesā personas identitātes dati aizstāti ar pseidonīmu, sniedz liecību tiesā, izmantojot tehniskos līdzekļus, lai nepieļautu tās identificēšanas iespēju, drīkst radīt vizuālus vai akustiskus traucējumus, nodrošinot tiesai iespēju redzēt un dzirdēt šo personu bez minētajiem traucējumiem. Aizsargājamai personai ir tiesības neatbildēt uz jautājumiem, ja atbildes var dot iespēju noteikt tās identitāti.

(5) Ja nepieciešams, tiesa var nopratināt liecinieku, kura personas identitāte tiek slēpta, atsevišķā telpā, nodrošinot sniegtās liecības dzirdamību tiesas zālē, kā arī iespēju uzdot jautājumus lieciniekam un dzirdēt atbildes.

(6) Ja tiesas sēdē tiek atklāti tādas personas identitātes dati, kurai kriminālprocesā tie aizstāti ar pseidonīmu, ģenerālprokurors ar savu

⁷¹ Kriminālprocesa likuma 307. pants. – TNA, 2005.

lēmumu uzdod speciālajai aizsardzības iestādei veikt īpašā likumā noteiktos šīs personas aizsardzības pasākumus.⁷²

310. pants. Speciālās procesuālās aizsardzības izbeigšana

(1) Personas speciālā procesuālā aizsardzība tiek izbeigta ar ģenerālprokurora vai tiesas lēmumu jebkurā kriminālprocesa brīdī, ja:

- 1) zudis aizsardzības iemesls,
- 2) persona atteikusies no aizsardzības,
- 3) persona ar savu rīcību padarījusi aizsardzību neiespējamu.

(2) Ja aizsargājamā persona atsakās no aizsardzības, tā iesniedz par to rakstveida iesniegumu procesa virzītājam, kas šo iesniegumu nodod izlemšanai šā panta pirmajā daļā minētajām personām.

(3) Lēmums par speciālās procesuālās aizsardzības izbeigšanu glabājas kopā ar citiem materiāliem, kas attiecas uz speciālo procesuālo aizsardzību.⁷³

311. pants. Aizsargājamās personas liecību neizmantošana

Ja veicamie pasākumi nevar garantēt aizsargājamās personas drošību, pēc procesa virzītāja ierosinājuma ģenerālprokurors vai tiesa, kas noteica aizsardzību, pieņem lēmumu neizmantojot šīs personas liecības kā pierādījumu krimināllietā.⁷⁴

Sestā sadaļa. Mantiskie jautājumi kriminālprocesā

26. nodaļa. Ar noziedzīgu nodarījumu radītā kaitējuma atlīdzināšana

350. pants. Kompensācija par cietušajam radīto kaitējumu

(1) Kompensācija ir naudas izteiksmē noteikta samaksa, ko persona, kura ar noziedzīgu nodarījumu radījusi kaitējumu, samaksā cietušajam kā gandarījumu par morālo aizskārumu, fiziskajām ciešanām un mantisko zaudējumu.

⁷² Kriminālprocesa likuma 307. pants. – TNA, 2005.

⁷³ Kriminālprocesa likuma 308. pants. – TNA, 2005.

⁷⁴ Kriminālprocesa likuma 309. pants. – TNA, 2005.

(2) Kompensācija ir krimināltiesisko attiecību noregulējuma elements, ko apsūdzētais samaksā brīvprātīgi vai uz tiesas nolēmuma pamata.

(3) Ja cietušais uzskata, ka ar kompensāciju nav atlīdzināts viss radītais kaitējums, viņam ir tiesības prasīt tā atlīdzināšanu Civilprocesa likumā noteiktajā kārtībā. Nosakot atlīdzības apmēru, jāņem vērā kriminālprocesā saņemtā kompensācija.

(4) Pieprasot atlīdzību civiltiesiskā kārtībā, cietušais ir atbrīvots no valsts nodevas.

(5) Tiesas nolēmums kriminālprocesā par personas vainu ir saistošs civillietu izspriešanā.⁷⁵

351. pants. Kompensācijas pieteikums

(1) Cietušajam ir tiesības iesniegt pieteikumu par radītā kaitējuma kompensāciju jebkurā kriminālprocesa stadijā līdz tiesas izmeklēšanas uzsākšanai. Pieteikumā jāpamato pieprasītās kompensācijas apmērs.

(2) Pieteikumu var iesniegt rakstveidā vai izteikt mutvārdos. Mutvārdu pieteikumu procesa virzītājs ieraksta protokolā.

(3) Pirmstiesas izmeklēšanas laikā iesniegto pieteikumu un pieprasīto kompensācijas apmēru prokurors norāda dokumentā par pirmstiesas procesa pabeigšanu.

(4) Pie kriminālatbildības saucamās personas nenoskaidrošana nav šķērslis kompensācijas pieteikuma iesniegšanai.

(5) Cietušajam ir tiesības atsaukt iesniegto kompensācijas pieteikumu jebkurā kriminālprocesa stadijā līdz brīdim, kad tiesa aiziet taisīt spriedumu. Cietušā atteikšanās no kompensācijas nevar būt par pamatu apsūdzības atcelšanai, grozīšanai vai attaisnojošam spriedumam.⁷⁶

352. pants. Kompensācijas apmērs

(1) Tiesa kompensācijas apmēru nosaka, izvērtējot cietušā pieteikumu un ņemot vērā:

⁷⁵ Kriminālprocesa likuma 310. pants. – TNA, 2005.

⁷⁶ Kriminālprocesa likuma 311. pants. – TNA, 2005.

- 1) radīto mantisko zaudējumu apmēru;
  - 2) noziedzīga nodarījuma smagumu un izdarīšanas raksturu;
  - 3) nodarītās fiziskās ciešanas, paliekošus sakropļojumus un darbspēju zudumu;
  - 4) morālā aizskārums dziļumu un publiskumu;
  - 5) psihiskas traumas.
- (2) Ja kaitējums radīts juridiskajai personai, kompensācijas apmēru ietekmē arī komercdarbībai radītās grūtības.
- (3) Tiešos zaudējumus novērtē tajās cenās, ko izmanto apsūdzības apjoma noteikšanai.
- (4) Kaitējuma nodarītājs var labprātīgi piekrist cietušā noteiktajam kompensācijas apmēram vai viņi var to noteikt, savstarpēji vienojoties. Šādu vienošanos noformē rakstveidā vai to pēc abu pušu lūguma ieraksta procesuālās darbības protokolā.⁷⁷

353. pants. Personas, kurām var uzlikt kompensācijas samaksāšanas pienākumu

- (1) Pienākumu samaksāt kompensāciju tiesa var uzlikt:
- 1) pilngadīgam apsūdzētajam, kurš atzīts par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā;
  - 2) nepilngadīgajam, kurš atzīts par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, – subsidiāri ar vecākiem vai personām, kuras viņus aizstāj;
  - 3) juridiskajai personai, ja tās lietā par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā atzīta fiziskā persona, kura šo nodarījumu izdarījusi, rīkodamās individuāli vai kā attiecīgās juridiskās personas koleģiālās institūcijas loceklis, balstoties uz tiesībām pārstāvēt juridisko personu, darboties tās uzdevumā vai pieņemt lēmumus juridiskās personas vārdā, vai īstenodama kontroli juridiskās personas ietvaros, vai būdama juridiskās personas dienestā.
- (2) Citos gadījumos kompensāciju nenosaka, bet kaitējuma atlīdzināšana notiek civiltiesiskā kārtībā.
- (3) Kārtību, kādā no cietušo kompensācijas fonda atlīdzināmi kaitējumi, un no šā fonda atlīdzināmo kaitējumu apmērus nosaka īpašs likums.⁷⁸

⁷⁷ Kriminālprocesa likuma 350. pants. – TNA, 2005.

⁷⁸ Kriminālprocesa likuma 351. pants. – TNA, 2005.

367. pants. Procesuālie izdevumi

(1) Procesuālie izdevumi ir:

1) **summas, ko izmaksā lieciniekiem, cietušajiem, ekspertiem, revidentiem, speciālistiem, tulkiem un citām procesā iesaistītajām personām, lai segtu ceļa izdevumus, kas saistīti ar ierašanos procesuālās darbības izdarīšanas vietā un atgriešanos dzīvesvietā, un maksu par naktsmītni;**

2) summas, ko izmaksā lieciniekiem un cietušajiem kā vidējo darba samaksu par laiku, kurā viņi sakarā ar piedalīšanos procesuālajā darbībā neveica savu darbu, vai ko izmeklēšanas iestādes, prokuratūra vai Tieslietu ministrija ir atlīdzinājusi minēto personu darba devējiem par izmaksāto vidējo izpeļņu;

3) **samaksa ekspertiem, revidentiem, tulkiem un speciālistiem par darbu, izņemot gadījumus, kad viņi piedalās procesā, izpildot savus dienesta pienākumus;**

4) samaksa advokātam, kad izdevumus par juridisko palīdzību sedz no valsts līdzekļiem;

5) summas, kas izlietas lietisko pierādījumu glabāšanai un pārsūtīšanai;

6) summas, kas izlietas ekspertīzes izdarīšanai;

7) citi izdevumi, kas radušies kriminālprocesā.

(2) Šā panta pirmajā daļā minētos procesuālos izdevumus sedz no valsts līdzekļiem Ministru kabineta noteiktajā apmērā un kārtībā.⁷⁹

(Ar grozījumiem, kas izdarīti ar 2005. gada 28. septembra likumu)

369. pants. Kriminālprocesa uzsākšanas iemesli

(1) Kriminālprocesa uzsākšanas iemesls ir tādu ziņu iesniegšana izmeklēšanas iestādei, prokuratūrai vai tiesai (turpmāk – par kriminālprocesa norisi atbildīgā iestāde), kuras norāda uz iespējama noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, vai šādu ziņu iegūšana par kriminālprocesa norisi atbildīgā iestādē.

(2) Šā panta pirmajā daļā minētās ziņas var iesniegt:

⁷⁹ Kriminālprocesa likuma 352. pants. – TNA, 2005.

1) noziedzīga nodarījuma rezultātā **cietusi persona – kā iesniegumu**;

2) kontrolējošās un uzraugošās iestādes – to darbību regulējošos normatīvajos aktos paredzētajā kārtībā;

3) **ārstniecības personas vai iestādes** – kā ziņojumu par traumām, slimībām vai nāves gadījumiem, kuru cēlonis varētu būt noziedzīgs nodarījums;

4) **bērnu tiesību aizsardzības institūcijas un nevalstiskās organizācijas** – kā iesniegumu par nepilngadīgo tiesību aizskārumiem, kuru cēlonis varētu būt noziedzīgs nodarījums;

5) **jebkura fiziskā vai juridiskā persona** – kā informāciju par iespējamiem noziedzīgiem nodarījumiem, no kuriem pati tieši nav cietusi;

6) jebkura persona par pašas izdarītu noziedzīgu nodarījumu – kā iesniegumu.

(3) Kriminālprocesa uzsākšanas iemesls **nevar būt anonīma informācija vai informācija, kuras iesniedzējs atsakās atklāt informācijas avotu.**

(4) Par kriminālprocesa norisi atbildīgās iestādes šā panta pirmajā daļā minētās ziņas var iegūt savas resoriskās vai kriminālprocesa darbības rezultātā šādos gadījumos:

1) tieši konstatējot noziedzīgu nodarījumu tā izdarīšanas laikā un to pārtraucot;

2) tieši konstatējot noziedzīga nodarījuma acīmredzamas sekas;

3) veicot kriminālprocesi par citu noziedzīgu nodarījumu;

4) veicot citas likumos noteiktās funkcijas – pārbaudes, operatīvo darbību utt.⁸⁰

375. pants. Iepazīšanās ar krimināllietas materiāliem

(1) Kriminālprocesa laikā krimināllietā esošie materiāli ir izmeklēšanas noslēpums, un ar tiem drīkst iepazīties amatpersonas, kuras veic kriminālprocesi, kā arī personas, kurām minētās amatpersonas attiecīgos materiālus uzrāda šajā likumā paredzētajā kārtībā.

⁸⁰ Kriminālprocesa likuma 353. pants. – TNA, 2005.

(2) Pēc kriminālprocesa pabeigšanas un galīgā nolēmuma stāšanās spēkā ar krimināllietas materiāliem drīkst iepazīties tiesu, prokuratūras un izmeklēšanas iestāžu darbinieki, personas, kuru tiesības bija aizskartas konkrētajā kriminālprocesā, kā arī personas, kuras veic zinātnisko darbību. Visi galīgie nolēmumi krimināllietās, nodrošinot ar likumiem noteiktās informācijas aizsardzību, ir pieejami publiski.

(3) Informāciju par kriminālprocesā iesaistīto personu (izņemot personu, kurai ir tiesības uz aizstāvību) dzīvesvietu un telefona vai cita sakaru līdzekļa numuru (adresi) uzglabā atsevišķā uzziņā, kas pievienota krimināllietai, un ar to var iepazīties tikai amatpersonas, kuras veic kriminālprocesi.⁸¹

396. pants. Aizliegums izpaust pirmstiesas kriminālprocesā iegūtās ziņas

(1) **Ziņas, ko ieguvusi kriminālprocesā iesaistīta persona, izmantojot savas procesuālās tiesības vai veicot savus procesuālos pienākumus, izpaužamas tikai ar procesa virzītāja atļauju un viņa noteiktajā apjomā.**

(3) Pienākums neizpaust pirmstiesas procesā iegūtās ziņas neatiecas uz informācijas apmaiņu starp aizdomās turēto vai apsūdzēto un viņa aizstāvi.⁸²

8. SOCIĀLĀ DARBINIEKA LOMA STARPPROFESIONĀĻU KOMANDĀ

Cilvēku tirdzniecības problēmas komplicētība rada nepieciešamību pēc starpdisciplināras (multidisciplināras) pieejas individuāla sociālā gadījuma risināšanā.

Palīdzības sniegšanā cilvēku tirdzniecībā cietušai personai var tikt iesaistīti dažādu profesiju speciālisti. Jāņem vērā, ka katrs profesionālis izvirza savu mērķi un uzdevumus, kā viņš savas kompetences

⁸¹ Kriminālprocesa likuma 369. pants. – TNA, 2005.

⁸² Kriminālprocesa likuma 375. pants. – TNA, 2005.

tences robežās varētu palīdzēt cietušajai personai vai virzīt krimināllietas ierosināšanu. Tieši šo mērķu un izvirzīto uzdevumu dažādība bieži vien rada grūtības starpprofesionāļu komandas darbā un sadarbībai starpprofesionāļu vidū.

Definīcija

Starpprofesionāļu komanda – sociālajā darbā dažādu profesionāļu grupa, kas darbojas kopīga mērķa sasniegšanai. Starpprofesionāļu komanda ir dažādu profesiju un organizāciju pārstāvji, kur katram loceklim ir sava profesija, atšķirīgas prasmes un orientācija, bet visi dalībnieki strādā kopā, lai atrisinātu kopīgu problēmu, sasniegtu kopīgu mērķi. Komandas dalībnieki demonstrē savas specifiskās spējas, notiek pastāvīga savstarpējā komunikācija un tiek novērtētas katra komandas dalībnieka individuālās pūles grupas kopīgā mērķa sasniegšanā. Katrs grupas loceklis ir atbildīgs par visas grupas darbu.⁸³

Definīcija

Starpdisciplinārā pieeja ir dažādu profesionāļu darbību un zinātņu integrācija sociālā darba praksē. Tā norāda uz atsevišķu akadēmisko disciplīnu robežu pārsniegšanu, apkārtējās vides sarežģītību, dažādību un daudzējādo ietekmi uz personas ikdienas dzīvi.⁸⁴

Sociālā darbinieka ilgtermiņa mērķis ir klienta psihosociālās situācijas uzlabošana un sociālās funkcionēšanas atjaunošana. Savukārt iekšlietu sistēmas darbinieku mērķis ir organizētās noziedzības apkarošana un konkrētā nozieguma atklāšana. Pamatā šie mērķi nav pretrunīgi, bet uzdevumi šo mērķu sasniegšanai var būt konfliktējoši.

Problēmas, ar ko saskaras cilvēku tirdzniecībā cietusī persona, ir ļoti dažādas, līdz ar to atšķirīgi ir nepieciešamie resursi un iespējas tos piesaistīt intervences gaitā. Profesionālim, uzsākot palīdzības

⁸³ Sociālā darba terminoloģijas vārdnīca/Dr.paed. L. Šilņevas redakcijā. – Rīga: SDSPA Attīstība, 2000, 249. lpp.

⁸⁴ Turpat.

sniegšanu cietušai personai, ir jāizvērtē, kāda palīdzība būtu nepieciešama un vai šo palīdzību cietušai personai viņš spēs nodrošināt viens pats.

Grāmatas pirmajā daļā tika analizēta cilvēku tirdzniecības problēma, ņemot vērā tās komplicētību, kas skar ļoti dažādu jomu speciālistus un ietver vairākus problēmas aspektus. Tā kā ļoti bieži cilvēku tirdzniecībā cietušai personai ir dažāda rakstura problēmas, rodas nepieciešamība veidot speciālistu komandu, kurā iekļauti vairāku profesiju pārstāvji, tai skaitā sociālais darbinieks, psihologs, jurists, medicīnas darbinieks, policists u. c. Katrs komandas loceklis ir savas nozares profesionālis un izmanto savas specifiskās profesionālās zināšanas klienta problēmu apzināšanā, specificēšanā un palīdzības sniegšanā.

Katram sociālajam gadījumam, atkarībā no intervences posma, personas sociālās vēstures, nodarītajiem finansiālajiem, fiziskajiem, psiholoģiskajiem u. c. zaudējumiem, var būt atšķirīgs problēmu raksturojošo aspektu kopums. Katrā no šiem problēmas aspektiem ir iesaistīti speciālisti ar attiecīgām profesionālām zināšanām. Savi profesionālie uzdevumi un lomas katrā no problēmas aspektiem ir arī sociālajam darbiniekam.

Lai veiksmīgāk izprastu starpprofesionāļu komandā iesaistīto speciālistu, jo īpaši sociālā darbinieka, lomu, risinot sociālo gadījumu, kas ietver cilvēku tirdzniecības faktu, ir jāņem vērā šādi problēmu raksturojoši aspekti:

- problēmas krimināltiesiskais aspekts;
- nelegālās uzturēšanās aspekts;
- cietušās personas psiholoģiskais stāvoklis;
- medicīniskais aspekts;
- starpvalstu sadarbība.

● **Problēmas krimināltiesiskais aspekts.** Cilvēku tirdzniecības kā nozieguma pret personu izmeklēšanas gaitā tiek iesaistīti vairāki profesionāļi, piemēram, policisti, robežapsardzes darbinieki, Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes un prokuratūras darbinieki, NVO pārstāvji, medicīnas un sociālie darbinieki u. c. Problēmas krimināltiesiskā aspekta kontekstā katram no iepriekšminētajiem

profesionāļiem ir savs mērķis un uzdevumi, kā arī mērķa grupa, ar kuru katrs no profesionāļiem pārsvarā strādā. Tā, piemēram, policijas darbiniekiem mērķis ir nozieguma atklāšana un mērķa grupa galvenokārt ir nozieguma veicēji. Šā mērķa sasniegšanai ir nepieciešama krimināllietas ierosināšana, liecību sniegšana, tiesu process, kur savukārt nozīmīga ir cietušās personas iesaistīšana.

Palīdzošo profesiju pārstāvju, t. sk. sociālā darbinieka, uzdevums galvenokārt ir palīdzības sniegšana cietušai personai.

Sociālā darbinieka profesionālie uzdevumi: izvērtēt klienta situāciju, apzināt klienta problēmas, izvērtēt klienta esošos un nepieciešamos resursus, nospraust īstermiņa un ilgtermiņa intervences mērķus, noteikt intervences uzdevumus atbilstoši problēmas specifikai, atbalstīt klienta lēmumu sniegt liecību par pāridarītāju, nodrošināt cietušai personai drošu dzīvesvietu, sniegt dažāda veida atbalstu personai un tās ģimenei.

Sadarbība ar citiem profesionāļiem: sociālā darbinieka sadarbība ar iekšlietu sistēmas pārstāvjiem ir balstīta uz diviem pamatprincipiem: pret personu izdarīto noziegumu atklāšana (sadarbība iekšlietu sistēmas mērķa īstenošanā) un nepieciešamās informācijas vākšana intervences plāna sastādīšanai, klienta atgriešanās izcelsmes valstī organizēšana (sadarbība sociālā darbinieka izvirzītā mērķa sasniegšanā). Sociālā darbinieka prioritāte ir klienta intereses un tiesības, tāpēc profesionāļa pienākums ir pārzināt cietušās personas tiesības un par to viņu informēt. Sociālais darbinieks iedrošina klientu iesaistīties krimināllietas ierosināšanā, tomēr šim procesam jānotiek no klienta puses brīvprātīgi, ne piespiedu kārtā, visu laiku kā prioritāti saglabājot klienta intereses un tiesības.

Sociālā darbinieka svarīgākās lomas:

- *“Advokāts”, “Aizstāvis”* – sociālais darbinieks pārstāv klienta intereses, nodrošina klienta un tiesībsargājošo institūciju pārstāvju un klienta sadarbību kriminālā nodarījuma izmeklēšanas gaitā;
- *“Starpnieks”* – gadījumā, ja klients personīgi nevēlas tikties ar iekšlietu sistēmas darbiniekiem, sociālais darbinieks uzņemas starpnieka lomu;
- *“Konsultants”* – sociālais darbinieks konsultē klientu par

tiesas procesu, tā norises gaitu, sniedz informāciju par nepieciešamajām formalitātēm tiesas procesā;

- *“Plānotājs”* – sociālais darbinieks kopā ar klientu plāno nākotnes perspektīvas, t. sk. pievērs klienta uzmanību jauna dzīves modeļa veidošanai;
- *“Eksperts”* – pārzina klienta situāciju. Gadījumā, ja klients personīgi nevar piedalīties tiesā, sociālais darbinieks nepieciešamības gadījumā pārstāv klienta intereses.

Krimināltiesiskais aspekts cilvēku tirdzniecības upuru problēmu risināšanā papildus rada augstas konfidencialitātes nepieciešamību, jo bieži vien klients izmeklēšanas laikā var tikt pakļauts noziedzīgo struktūru ietekmei vai pat piespiedu kārtā būt iesaistīts noziedzīgajā tīklā.

• **Nelegālās uzturēšanās aspekts** var radīt papildu grūtības sociālā gadījuma risināšanā, ja klients valstī uzturas nelegāli.

Nelegālas uzturēšanās gadījumā sadarbība ar iekšlietu sistēmas pārstāvjiem var būt apgrūtināta mērķu atšķirību dēļ. Tas var būt saistīts ar valstī pastāvošajiem uzturēšanās nosacījumiem, kas nereti pieprasa personas tūlītēju izraidīšanu neatkarīgi no izveidojušās situācijas iemesliem un apstākļiem, kā arī neņemot vērā personas intereses.

Sociālā darbinieka profesionālie uzdevumi: izvērtēt situāciju, apzināt klienta vajadzības un vienoties ar klientu, kāda palīdzība dotajā situācijā būtu labvēlīgāka klientam – palīdzība atgriezties valstī, no kuras viņš ticis izvests, vai palikšana mērķa valstī.

Sociālā darbinieka uzdevums ir izvērtēt klienta likumiskās iespējas palikt mērķa valstī, ja tas ir klienta interesēs, un informēt viņu par to.

Sadarbība ar citiem profesionāļiem: sociālās problēmas risināšanas procesā var būt nepieciešamība iesaistīt papildu speciālistus, piemēram, tulkus, speciālistus, kuri pārzina izcelsmes valsts likumdošanu un kultūru. Nepieciešamības gadījumā jāsadarbojas ar speciālistiem no Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes, valstu diplomātiskajām pārstāvniecībām.

Sociālā darbinieka svarīgākās lomas:

- *“Izglītotājs”* – gadījumā, ja sociālais darbinieks strādā ar klientu – cilvēku tirdzniecības upuri, kurš neatrodas savā

izcelsmes valstī, iepazīstināt cietušo personu ar viņa tiesībām, piemēram, tiesībām un iespējām saņemt nepieciešamo sociālpsiholoģisko un juridisko palīdzību;

- “*Starpnieks*” – sociālais darbinieks nepieciešamības gadījumā veic starpnieka lomu starp klientu un institūciju pārstāvjiem, jo īpaši, ja klients nesaprot vai vāji saprot konkrētās valsts valodu;
- “*Advokāts*”, “*Aizstāvis*” – pārstāv klienta intereses dažādās institūcijās, piesaista citus profesionāļus klienta interešu aizstāvībai;
- “*Plānotājs*” – ja klients nolēmis doties uz savu izcelsmes valsti, tad sociālais darbinieks palīdz plānot pasākumus, lai persona varētu droši atgriezties mājās.

● **Cietušās personas psiholoģiskais stāvoklis:** sociālā darbinieka profesionalitāte atklājas viņa spējā savas kompetences robežās noteikt cietušās personas psiholoģisko stāvokli un nepieciešamības gadījumā piesaistīt vajadzīgo speciālistu.

Sociālā darbinieka profesionālie uzdevumi: nosakot sociālo diagnozi konkrētam sociālajam gadījumam, sociālais darbinieks atbilstoši savām zināšanām (izmantojot zināšanas par krīzes intervenci, depresijas pazīmēm, pēctraumas stresa sindromu, kritērijus klienta sociālpsiholoģiskā stāvokļa izvērtēšanā) konstatē klienta psiholoģisko stāvokli. Atbilstoši iegūtajiem rezultātiem sociālais darbinieks izvirza uzdevumus darbam ar klientu un konkrētu speciālistu piesaistei.

Sadarbība ar citiem profesionāļiem: atbilstoši klienta psiholoģiskā stāvokļa izvērtējumam sociālais darbinieks papildus pieaicina speciālistus, piemēram, psihologu, psihoterapeitu, psihiatru. Visā intervences laikā sociālajam darbiniekam ir jāsadarbjas un jāveic informācijas apmaiņa ar piesaistītajiem speciālistiem.

Sociālā darbinieka svarīgākās lomas:

- “*Sociālā gadījuma vadītājs*” – veido starpprofesionāļu komandu, izvirza komandai konkrētus mērķus un uzdevumus, organizē klienta un profesionāļu sadarbību, informē komandā iesaistītos profesionāļus par sociālā gadījuma gaitu;

- “*Intervences plānotājs*” – izvēlas klienta situācijai nepieciešamos resursus, plāno intervences ilgumu, izvirza īstermiņa un ilgtermiņa uzdevumus.
- “*Socializētājs*” – lai sekmētu personas integrāciju sabiedrībā, palīdz klientam apgūt sociālās prasmes un paaugstināt sociālo kompetenci.

● **Medicīniskais aspekts** ir īpaši aktuāls darbā ar cilvēku tirdzniecības upuriem, jo upuriem diezgan bieži tiek novērotas dažāda (nereti ļoti intīma) rakstura medicīniskas problēmas.

Sociālā darbinieka profesionālie uzdevumi: nosakot intervences mērķi, vācot informāciju par sociālo gadījumu, sociālais darbinieks izvērtē nepieciešamību noteikt vispārējo veselības stāvokli un nodrošināt veselības aprūpi. Sociālā darbinieka uzdevums ir atbalstīt un motivēt klientu vērsties pie medicīnas darbinieka. Piemēram, gadījumā, ja rodas aizdomas par klienta iespējamo saslimšanu ar HIV/AIDS, seksuāli transmisīvajām slimībām (STS), hepatītu u. c. slimībām, sociālajam darbiniekam jākonsultē klients pirms analīžu iesniegšanas un pēc atbilžu rezultātu saņemšanas (atbilstoši rezultātiem). Pēc apstiprinātās diagnozes sociālais darbinieks var iesaistīties dažādu sociālo prasmju attīstīšanā, kas nodrošinātu klienta dzīves kvalitātes uzlabošanu.

Sadarbība ar citiem profesionāļiem: sadarbība ar medicīnas darbiniekiem būs nepieciešama, ja rodas aizdomas par kādu saslimšanu, īpaši HIV/AIDS, STS, traumām, dažādu atkarību izraisīto vielu lietošanu u. c. saslimšanu gadījumos.

Sadarbība ar medicīnisko personālu ir svarīga vairākos posmos:

- vispārējā veselības stāvokļa novērtēšanas laikā – sociālais darbinieks nodrošina klienta nokļūšanu pie medicīnas darbiniekiem;
- ārstēšanās laikā – nodrošina materiālu palīdzību medikamentu un veselības apdrošināšanas polises iegādei; piedāvā informāciju par valsts apmaksāto medikamentu iegādi un rehabilitācijas iespējām;
- izveseļošanās periodā – informē klientu par iespējām saņemt regulāru medicīnisko, psiholoģisko un sociālo palīdzību hronisku slimību gadījumā.

Sociālā darbinieka svarīgākās lomas:

- “*Izglītotājs*”, “*Konsultants*” – sniedz informāciju par pieejamiem pakalpojumiem, konsultē par iespējām izmantot šos pakalpojumus;
- “*Skolotājs*” – māca klientam jaunas sociālās prasmes, kas varētu noderēt turpmākajā dzīvē, īpaši, ja klientam ir diagnosticētas hroniskas saslimšanas;
- “*Koordinatori*” – koordinē dažādu speciālistu iesaistīšanos klienta veselības stāvokļa novērtēšanā un tālākas palīdzības sniegšanā.

• **Starpvalstu sadarbība.** Situācijā, kad cilvēku tirdzniecības upuris vēl ir iesaistīts piespiedu darbībā un atrodas mērķa valstī, īpaši nozīmīga ir sadarbība ar starptautiskajām organizācijām. Nereti tieši nevalstisko organizāciju sadarbībai starpvalstu līmenī ir būtiska vai pat izšķiroša loma upura nokļūšanai atpakaļ izcelsmes valstī un rehabilitācijas uzsākšanai.

Sociālā darbinieka profesionālie uzdevumi: gadījumā, ja klients vēl atrodas mērķa valstī, sociālajam darbiniekam būs jāsadarbības ar upura tuvāko sociālo tīklojumu, sagatavojot atgriešanos. Vairāki uzdevumi būs saistīti ar ģimenes locekļu sagatavošanu. Var būt nepieciešama organizatoriska darbība, praktiski gatavojot upura atgriešanos valstī.

Sadarbība ar citiem profesionāļiem: cieša sadarbība ar starptautiskām organizācijām, diplomātiskajām pārstāvniecībām būs nepieciešama gan tad, ja klients vēl atrodas meklēšanā, gan organizējot upura atgriešanos mājās, gan tad, ja upuris atrodas cilvēku tirdzniecībā Latvijā un ir jāizlemj turpmākā taktika.

Sociālā darbinieka svarīgākās lomas:

- “*Sadarbības veicinātājs*” – veido sadarbību starp institūcijām, kas iesaistītas palīdzības sniegšanā cietušanai personai; nodrošina cietušās personas sazināšanos ar tuviniekiem;
- “*Atbalstītājs*” – sniedz atbalstu cilvēku tirdzniecībā nokļuvušai personai un tās ģimenei;
- “*Izglītotājs*” – sniedz informāciju par pakalpojumiem, ko cietusī persona un tās ģimene var saņemt valstī, kurā tā pašreiz atrodas, un varēs saņemt pēc atgriešanās izcelsmes valstī.

9. SOCIĀLĀ DARBINIEKA KLIENTI, TO SOCIĀLAIS PORTRETS

9.1. Cilvēku tirdzniecībā cietusi persona

Sociālajam darbiniekam ir svarīgi apzināt to personu loku, kuri visbiežāk ir pakļauti riskam kļūt par cilvēku tirgotāju upuriem. Tas ir viens no priekšnosacījumiem, lai speciālisti varētu identificēt klienta sociālo problēmu tās sākumstadijā un sniegt palīdzību cilvēku tirdzniecībā cietušanai personai.

Riska grupu, kas varētu tikt pakļautas cilvēku tirdzniecībai, pārzināšana norādīs sociālajiem darbiniekiem arī to personu loku, kurām būtu jāpievērš papildu uzmanība un kurām sarežģītās dzīves situācijās būtu nepieciešama profesionālu palīdzība.

9.1.1. Cilvēku tirdzniecībai biežāk pakļautās riska grupas

Lai definētu iespējamam riskam pakļautās personu grupas, apskatīsim vairāku avotu un pētījumu rezultātus.

Eiropas Padomes Ministru komitejas rekomendācijā dalībvalstīm R (2000) 11 *Par cilvēku tirdzniecību seksuālas izmantošanas nolūkā* (Ministru komiteja pieņēmusi 2000. gada 19. maijā 710 ministru vietnieku sanāksmē) par tirdzniecības upuriem tiek atzītas šādas personas:

“Personas, kuras bijušas vai ir pakļautas vardarbībai, amatu pilnvaru pārsniegšanai vai iebiedēšanai, šīm parādībām esot par pamatu procesam, kurš novedis pie viņu seksuālās izmantošanas; personas, kuras piekrāpuši organizatori/tirgotāji un kuras ticējušas, ka noslēgušas izdevīgu darba līgumu, kas nav saistīts ar seksa industriju, vai līgumu par parastu darbu; personas, kuras apzinājušās organizatoru/tirgotāju patiesos nodomus un iepriekš piekritušas seksuālai izmantošanai, jo atradušās neaizsargātā situācijā.

Upuru neaizsargātības izmantošana tādējādi skaidri ietverta kā viens no tirdzniecības komponentiem. Upuru neaizsargātības situā-

cija nozīmē jebkura veida neaizsargātību – psiholoģisko, emocionālo, ģimenes, sociālo vai ekonomisko. Apkopojot tā aptver visas dramatiskās situācijas, kas var novest cilvēku tik tālu, ka viņš piekrīt seksuālai izmantošanai. Personas, kuras ļaunprātīgi izmanto šādu situāciju, rupji pārkāpj personas cilvēktiesības, aizskar cieņu un integritāti, no kurām nav iespējams pamatoti atteikties.”⁸⁵

Starptautiskā migrācijas organizācija (IOM) aprakstījusi potenciālo cilvēku tirdzniecības upuru grupas.

● **Ģimenes apgādībā esošs pusaudzis, kurš ieguvis tikai vidējo izglītību, bet neturpina mācīties.**

Sociālā situācija – ģimenē viens vai abi vecāki ir bezdarbnieki. Pusaudzim ir brāļi vai māsas. Viņam ir grūtības atrast darbu, jo trūkst pieredzes vai konkrētajā apvidū nav brīvu darba vietu. Kopējie ģimenes ienākumi ir valsts ģimenes pabalsts un pabalsts bezdarba gadījumā.

● **Ģimenes apgādībā esošs pusaudzis, kurš nesen pabeidzis vidusskolu, nokārtojis iestājpārbaudījumus un ieskaitīts studentu skaitā.**

Sociālā situācija – viņa ģimenē ir viens vecāks, kurš dotajā brīdī ir bezdarbnieks vai abi vecāki ir bez darba. Ģimenē ir jaunāki brāļi vai māsas. Kopējie ģimenes ienākumi ir valsts ģimenes pabalsts un augstskolas stipendija.

● **Precējusies persona ar vidējo vai augstāko izglītību, kuras ģimenē ir bērns (-i).**

Sociālā situācija – vīrs un sieva ir bezdarbnieki, vīrs ir alkoholiķis. Viņš veic gadījuma darbus, neslēdzot līgumus. Šie darbi var būt maz atalgoti. Pieredzes trūkums nozarē vai darba vietu trūkums reģionā personai sagādā grūtības atrast darbu. Ģimenes ienākumus veido valsts ģimenes pabalsts, vīra alga no gadījumu darbiem. Cilvēku tirdzniecības upuris ar šādu sociālās situācijas vēsturi var būt gan vīrietis, gan sieviete.

---

⁸⁵ Trafficking in human beings for the purpose of sexual exploitation: Recommendation No.R (2000) 11 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 19 May 2000 and Explanatory memorandum.

● **Vientuļā māte ar vidējo vai augstāko izglītību.**

Sociālā situācija – viņa audzina vienu, divus vai vairāk bērnu. Bērnu tēvs materiāli ģimeni neatbalsta, alimentus nemaksā. Sieviete veic gadījuma darbus bez oficiālu līgumu noslēgšanas. Viņai ir grūtības atrast darbu dažādu iemeslu dēļ. Ģimenes ienākumus veido valsts ģimenes pabalsts, gadījuma darbos iegūtā alga.

Dažos ārvalstu ziņojumos (Zviedrija, Dānija) ir minētas šādas potenciālas cilvēku tirdzniecības upuru riska grupas:

- cilvēki, kuri dzīvo ļoti nabadzīgās valstīs;
- vientuļās mātes;
- bērni, īpaši bāreņi, bezpajumtnieki un ielas bērni;
- jaunietes līdz 25 gadu vecumam;
- cilvēki, kuri dzīvo kara zonās;
- cilvēki ar zemu izglītības līmeni;
- etniskās minoritātes.

Pēc atsevišķu nevalstisko organizāciju uzskatiem kā iespējamā riska grupa ir minētas 16–17 gadu vecas pilsētās un laukos dzīvojošas jaunietes, vidusskolu absolventes bez nodarbošanās, jaunas sievietes ar nepilnu vidējo izglītību.

Apkopojot iepriekš nosauktās potenciālās riska grupas, var izdalīt galvenās **grupas, kas visbiežāk tiek pakļautas cilvēku tirdzniecībai.**

● **Cilvēki, kuri ieguvuši vidējo vai zemāko izglītību.**

Zems izglītības līmenis ir viens no riska faktoriem, kas apgrūtina piemērota, tīkama un labi apmaksāta darba atrašanu vietējā darba tirgū. Tādējādi darba piedāvājums ārzemēs, kur iegūtai izglītībai un iepriekšējai darba pieredzei netiek piešķirta īpaša nozīme, bieži vien tiek akceptēts pārsteidzīgi un neapdomīgi. Šīs riska grupas personas bieži vien ir viegli piekrāpt un apmānīt, jo personai ir ne tikai vājš vispārējo zināšanu līmenis, bet trūkst arī informācijas daudzās citās jomās, piemēram, savas valsts un tās valsts, uz kuriem persona vēlas ceļot, likumdošanā, ceļošanas dokumentu kārtošanā, droša darba piedāvājuma izvērtēšanā u. c.

● **Personas, kuras jau iepriekš cietušas no vardarbības.**

Būtiski ir pievērst uzmanību klientiem, kuri jau iepriekš ir cietuši

no vardarbības vai autoritāras attieksmes. Pētījumi rāda, ka potenciālajiem upuriem ir raksturīga vardarbības upura pagātne. Kā piemēru var minēt personas, kuras ir izvarotas jau agrāk, – sievietes tic, ka iesaistīšanās prostitūcijā ir tas, ko viņas pelnījušas.

Ja cietusī persona pēc vardarbīgas attieksmes pret sevi nav saņēmusi profesionālu palīdzību, tai nav prasmju cita dzīves modeļa veidošanā, tāpēc tā var pieņemt cilvēku tirgotāju piedāvāto darbu, kur bieži vien turpinās vardarbība pret personu.

• **Bezdarbnieki un darba meklētāji.**

Nereti cilvēku tirgotāji piedāvā tādu darbu, par ko ilgstoši ir domājuši darba meklētāji, jo īpaši – ilgstošie bezdarbnieki. Visneaizsargātākā šī grupa ir ekonomiski mazāk attīstītos Latvijas reģionos. Piedāvātais darbs un iespēja labi nopelnīt ir iepriekšminētās mērķa grupas galvenais virzītājspēks, tāpēc cilvēku tirgotājiem šos cilvēkus ir viegli piekrāpt.

Lai tikai iegūtu piedāvāto iespēju doties peļņā uz ārzemēm, darba meklētāji un bezdarbnieki nepievērš uzmanību cilvēku tirgotāju skaidri nedefinētajam darbam ārzemēs un personas darba pienākumiem, darba apstākļiem un drošībai, kā arī sociālajām garantijām.

• **Personas, kurām izglītības iegūšanai vai turpināšanai nepietiek materiālo līdzekļu.**

Ne vienmēr personu, kura pēc vidējās izglītības iegūšanas vēlas turpināt mācības augstākajā mācību iestādē, materiāli spēj atbalstīt viņas ģimene vai tuvinieki. Nav vienkārši apvienot mācības un darbu, jo katrai nodarbei ir nepieciešamas konkrētas stundas. Persona mēģina atrast piemērotu darbu, kas būtu atbalsts mācību maksas segšanai un personīgo vajadzību apmierināšanai.

Nereti jaunajam darbiniekam, kurš paralēli mācībām strādā, darba devēji maksā mācekļa algu, tas ir, alga ir zemāka nekā pastāvīgajiem darbiniekiem.

Vēlme iegūt izglītību, lai varētu konkurēt vietējā darba tirgū, centieni samaksāt maksu par mācībām, būt materiāli neatkarīgam no citiem un vēl vairāki citi faktori veicina personas izvēli, piemēram, mācību atvaļinājuma laikā vai ņemot pārtraukumu mācībās uz ilgāku laika periodu, nopelnīt pietiekami naudas, lai varētu turpināt izglītības iegūšanu.

Bieži vien personas vēlēšanos ātri nopelnīt lielu naudu un daļēji arī personas grūtības vietējā darba tirgū atrast piemērotu darbu savu vēlmju piepildīšanai izmanto cilvēku tirgotāji, kuri piedāvā labi apmaksātu darbu ārvalstīs.

• **Sievietes (pārsvarā vecumā no 18 līdz 40 gadiem).**

Sabiedrībā dzimumu līdztiesības jautājums nereti ir tikpat svešs kā cilvēku tirdzniecības jēdziens, tomēr tie savā starpā ir ļoti saistīti, ja tiek runāts par sievietes ķermeņa pārdošanu seksuālos nolūkos, sievietes iesaistīšanu pornogrāfisko materiālu veidošanā un izplatīšanā u. c. veida sievietes pazemošanu un izmantošanu. Ne agrā bērnībā, ne skolas gados par dzimumu līdztiesību nerunā nemaz vai runā ļoti maz. Sabiedrības neizglītība šajā jautājumā noved pie stereotipu veidošanās, pie atšķirīgas izpratnes par sievietes un vīrieša lomu sabiedrībā, kas nereti blakus citiem faktoriem ir iemesls cilvēku tirdzniecības pastāvēšanai.

Bieži vien sarežģītā (psiholoģiskā, emocionālā, ģimenes, sociālā vai ekonomiskā) situācija un sieviešu neprasme atrast citas alternatīvas savu vēlmju piepildīšanai veicina uzticēšanos cilvēkiem, kuri piedāvā iegūt ekonomisko patstāvību, nodrošināt ar darbu, veidot savu karjeru u. c.

Nav noslēpums, ka visvairāk seksa industrijā pieprasa tieši sievietes. Cilvēku tirgotājiem ir vienkāršāk, ja sieviete pati piekrīt iesaistīties prostitūcijā, jo tad atbildību par notikušo var uzvelt sievietei, kura it kā pati to vēlējusies.

• **Nepilngadīgi jaunieši(-tes).**

Bieži vien nepilngadīgi jaunieši, izvēloties jaunus piedzīvojumus, asas izjūtas, pārvērtē savas spējas un zināšanas, nenovērtē iespējamus riskus. Jaunieša neziņu, vēlmi atstāt mājas, lai ceļotu, u. c. apstākļus savukārt nereti izmanto negodīgi cilvēki, kuri apsola par jauno cilvēku parūpēties un nodrošināt visu vēlmju piepildīšanos.

Tomēr jāatzīmē, ka nepilngadīgās meitenes prostitūcijā biežāk nekā pieaugušās sievietes tiek iesaistītas piespiedu kārtā, strādā necilvēcīgā režīmā un ir neaizsargātas pret suteneru izrīkošanu.

Arī pasaules pieredze arvien biežāk pierāda, ka cilvēku tirdzniecības upuru vecums samazinās. Par to liecina dažādi pētījumi.

Vācijā vidējais pārdoto sieviešu vecums samazinājies no 23–25 gadiem uz 17–19 gadiem (*Migrācija Centrālajā un Austrumeiropā*. – 1999. gada pārskats, IOM). Arī Pensilvānijas universitātes ziņojumā uzsvērts, ka vairākās Amerikas pilsētās seksuāli izmantotās personas, kuras ASV ievestas no citām valstīm, ir jaunākas par 28 gadiem (*Bērnu komerciālā seksuālā ekspluatācija ASV, Kanādā un Meksikā*. – Publicēts 10. septembrī, 2001.). IOM pētījumā par cilvēku tirdzniecības upuriem Sarkanā Krusta centrā Lielbritānijā tika atklāts, ka 84% upuru ir jaunāki par 35 gadiem (IOM preses konference, 3. augusts, 2001.)

• **Bērni – bāreņi, institucionālās aprūpes iestādēs dzīvojoši bērni un pusaudži.**

Ņemot vērā to, ka Latvijā bērnu alternatīvā aprūpe ir tikai savas attīstības pirmsākumos, bērni, kuri palikuši bez vecākiem, vai bērni, kuru vecākiem ir atņemtas aizgādības vai aprūpes tiesības, lielākoties atrodas bērnu institucionālās aprūpes iestādēs.

Lai arī bērnu aprūpes institūcijās ievietotie bērni materiāli ir nodrošināti, ir vairākas prasmes, ko viņi apgūst nepilnīgi vai neapgūst nemaz, tādēļ aprūpes institūcijās augušie jauniešiem nereti novērojams sociālo prasmju trūkums, kas nepieciešamas patstāvīgai dzīves organizēšanai. Bieži vien valsts piešķirtās garantijas bērniem-bāreņiem, piemēram, apdzīvojamās platības piešķiršana, rada šiem jauniešiem apsaimniekošanas problēmas. Tāpat daudzas jaunās sociālās lomas, kas institūciju atstājušam jauniešiem ir jāpieņem, ir viņam svešas, jo tās iepriekš nav bijusi vajadzība veikt. Sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā ikviena problēma tika risināta institūcijas ietvaros, bet, izejot dzīvē, jauniešiem ir jāprot orientēties apkārtējos resursos, izvēlēties sev piemērotāko risinājumu un uzņemties atbildību. Jauniešiem jūtas nevienam nevajadzīgs, jo nereti trūkst arī personas, kurai viņš varētu savas problēmas uzticēt.

Šo sociālo prasmju trūkums ir viens no galvenajiem faktoriem, kāpēc bērni-bāreņi vai bez vecāku gādības palikušie bērni ir pakļauti cilvēku tirdzniecības riskam.

• **Bērni un pusaudži no augsta sociālā riska ģimenēm, ielu bērni.**

Bērnam vai pusaudzim, kurš dzīvojis nelabvēlīgos sociālos ap-

stākļos, ir viens vai vairāki priekšnosacījumi sociālajai problēmai: slikti ekonomiskie apstākļi, izglītības iespēju trūkums, kontakta ar tuvāko sociālo tīklojumu trūkums, nepilnvērtīgi apmierinātas vai neapmierinātas primārās vajadzības.

Riska grupā ietilpst ielu bērni, kuri ir klaiņojoši bērni; ubagojoši bērni; uz ielas strādājoši bērni; bērni, kas lielāko daļu laika pavada uz ielas, dažādās spēļu zālēs, māju pagrabos.

Riska grupā papildus var tikt izdalīti:

- bērni no nelabvēlīgām ģimenēm;
- bērni no trūcīgām ģimenēm;
- bērni, kuri neapmeklē skolu;
- bērni likumpārkāpēji;
- bērni narkomāni, alkoholiķi.

Ir virkne dažādu iemeslu, kāpēc bērns vai pusaudzis izvēlas dzīvi uz ielas, un šie cēloņi var būt par iemeslu, kāpēc ielu bērni nokļūst cilvēku tirgotāju varā. Biežāk identificētie cēloņi ir šādi:

- kontaktu trūkums ģimenē;
- depresija, psiholoģiska spriedze ģimenē;
- vardarbība un konflikti ģimenē;
- darbā aizņemti vecāki;
- vecāku alkoholisms, narkomānija;
- bērns pamests novārtā (nav paēdis, apģērbts, vientuļš, nesaprasts);
- ģimenes iziršana;
- vecāku zaudējums (nāve, ieslodzījums u. c.);
- izlikšana no dzīvojamās platības, nav pastāvīgas dzīvesvietas;
- nav citas alternatīvas brīvā laika pavadīšanai;
- sliktas sekmes;
- konflikti ar vienaudžiem un skolotājiem;
- atstumtība, izsmiešana skolā.

Par ielu bērnu var kļūt ne tikai nabadzīgo ģimeņu atvases. Krīzes centru pieredze rāda, ka nereti bērni, kuri nokļūst uz ielas, ir no labi nodrošinātām ģimenēm. Ja bērns noteiktā vecumā nevar piepildīt savas emocionālās vajadzības ar sev tuviem cilvēkiem, viņš meklē to piepildījumu ārpus mājām.

Šādā situācijā autoritāte no malas, piemēram, vervētājs, var viegli iegūt bērna vai pusaudža uzticību un piedāvāt “labākas” dzīves iespējas.

- **Bērni, kuru vecāki devušies peļņā uz ārzemēm.**

Šā brīža sociāli ekonomiskā situācija Latvijā lielu iedzīvotāju skaitu veicina meklēt labākas peļņas iespējas ārpus mūsu valsts. Bieži vien galvenais aizbraucēju mērķis ir sapelnīt naudu savu un savas ģimenes locekļu, tai skaitā bērnu, vajadzību apmierināšanai. Tomēr pētījumi rāda, ka bērnus, kuru vecāki, jo īpaši māte, dodas peļņā uz ārzemēm, biežāk piemeklē depresija, kas izpaužas kā uzvedības traucējumi, nedrošība, bīkums, grūtības mācībās, valodas raustīšana u. c. pazīmes. Skolotāji ir novērojuši, ka šādi audzēkņi iegūst psiholoģisku traumu un zaudē drošības sajūtu. Šāda veida zaudējumus viņi kompensē labākajā gadījumā ar dažādu profesionāļu palīdzību, pretējā gadījumā bērni noslēdzas sevī, sāk klaiņot un meklē kompānijas, kas var kompensēt vecāku prombūtni. Šādos gadījumos bērni nereti var zaudēt emocionālo saiti ar vecākiem, bet, satiekoties pēc ilgstošas prombūtnes, vecākus uztvert kā svešiniekus.

Materiālās vērtības, ko bērnam apsolījuši ārzemēs strādājošie vecāki, var nebūt tik svarīgas kā cilvēciskās vērtības, un tās bērni kompensē ar nesen iepazītiem cilvēkiem, kuri izmanto pusaudžu uzticību un naivumu.

- **Etniskās minoritātes.**

Galvenie riska faktori, kas veicina konkrētās personu grupas nokļūšanu vervētāju redzeslokā, ir vājās latviešu valodas zināšanas, grūtības konkurēt vietējā darba tirgū, zemais pašvērtējums, vietējās likumdošanas nepārzināšana, kā arī noteikto nacionālo grupu tradīcijas, piemēram, sievietes obligātie pienākumi mājaisaimniecībā, vīrieša kā ģimenes galvas apkalpošana u. c.

Ja vēlmju un vajadzību nodrošināšana nenotiek konkrētajā vidē, persona tās mēģina piepildīt, izmantojot citus resursus. Kā viens no tiem ir darba iespējas ārzemēs. Bieži vien tas ir nekvalificēts darbs, kuru veicot, nav skaidri definētas personas tiesības.

Nereti personas, kuras pieder šai grupai, savas problēmas mēģina risināt, apprecoties ar ārzemnieku un mainot dzīvesvietu. Diemžēl precības ne vienmēr ir noritējušas abpusēji labprātīgi, tāpēc ir grūti prognozēt personas turpmāko dzīvi ārzemēs.

Plašais iepriekšminēto riska grupu izklāsts rāda, ka ir grūti definēt šauru potenciālo upuru loku, jo pastāv vairāki cilvēku tirdzniecību ietekmējoši un veicinoši faktori (piemēram, sociālā un

ekonomiskā situācija valstī), kuriem ir pakļauts ikviens sabiedrības loceklis. Cilvēku tirdzniecības dažādās formas un mērķi nosaka to, ka cietušo personu loks var būt ļoti plašs, ietvert cilvēkus no dažādiem sabiedrības slāņiem, ar dažādu pagātņi un pieredzi.

Analizējot iepriekšminētās cilvēku tirdzniecībai pakļautās riska grupas, var secināt, ka šīs personas bieži vien atrodas dažādās krīzes situācijā (piemēram, sociālā, situācijas radītā, attīstības krīze u. c.), tādējādi ir viegli ietekmējamas un pakļaujamas nedrošiem un nelikumīgiem dzīves vai darba apstākļiem.

9.1.2. Cilvēku tirdzniecības ietekme uz upura fizisko un psihisko veselību

Sekas, ko uz personas garīgo veselību atstājusi cilvēku tirdzniecība, nav statistiski dokumentētas un novērtētas. Cilvēku tirdzniecība ietver ārkārtēju **psiholoģisku stresu**, kas var radīt **traumu, depresiju**, dažos gadījumos pat **pašnāvību**. Pārdotā persona var būt tikusi pakļauta:

- izolācijai;
- slēpšanai;
- bailēm;
- seksuālai uzmācībai;
- izvarošanai un citām vardarbības formām.

Vainīgie bieži vien lieto psiholoģiskus paņēmienus, lai “salauztu” savus upurus. Vara pār upuriem ir stiprāka gadījumos, kad kriminālās organizācijas kontrolē visu “ķēdi”, sākot ar vervēšanu, tad transportēšanu un beidzot ar ekspluatāciju. Bērnam seksuālās ekspluatācijas gadījumā sekas var saglabāties visas dzīves garumā un nopietni traucēt vai kavēt viņa fizisko, psiholoģisko un sociālo attīstību.

Visacīmredzamākās fiziskās sekas ir lielais risks saslimt ar **seksuāli transmisīvajām slimībām (STS) un HIV/AIDS**. Seksuālu pakalpojumu pircēju bailes no inficēšanās ar HIV/AIDS ir veicinājušas seksa industrijas pieprasījumu pēc jaunām meitenēm, kuras visticamāk vēl ir neskartas un nav inficētas ar HIV. Šīs jaunās meitenes tiek pakļautas sevišķam riskam. “Medicīniskie pētījumi

apstiprina, ka, jo jaunāka ir meitene, jo uzņēmīgāka viņa var būt pret HIV infekciju.”⁸⁶

Laika periodā, kamēr cilvēku tirdzniecībā pakļautās personas tiek izmantotas seksuālo pakalpojumu sniegšanai vai piespiedu darbam, viņām **netiek nodrošināta pilnvērtīga veselības aprūpe**. Sekas ir nopietnas hroniskas slimības, kas bieži vien netiek ārstētas. **Negribēta grūtniecība un ļoti riskanti aborti** arī ir plaši izplatīti, kam var būt letālas sekas.

Fiziskais un emocionālais stress parasti rada nopietnas un ilgstošas veselības problēmas. To nosaka augstā mobilitāte, nepilnvērtīgs uzturs, laika apstākļiem nepiemērots apģērbs, **alkohols, narkotikas**.⁸⁷ Piespiedu narkotikas lietošanas laikā ir iespējams inficēties ar dažādām hepatīta formām.

Ne tikai fiziska, bet arī emocionāla vardarbība var radīt ilgstošas sekas. Aizvien biežāk jaunu upuru vervēšanā iesaistās draugi vai ģimenes locekļi, kas savukārt grauj iespēju veidot atklātas un uzticamas attiecības nākotnē.⁸⁸

Pamatojoties uz iepriekšminēto, sociālā darbinieka interence un kontakta veidošana ar klientu var būt ilgstošs process.

Persona, kura cietusi cilvēku tirdzniecībā, ir pakļauta **pēctraumas stresa sindroma (PTSD)** riskam. Pēctraumas stresa sindroms var atkārtoties arī ilgāku laiku pēc traumatiskās pieredzes. Ir vairāki simptomi, kas liecina par PTSD. Šo simptomu pārzināšana palīdz sociālajam darbiniekam atpazīt pēctraumas stresa sindromu klientam, sniegt sākotnēju palīdzību un piesaistīt nepieciešamos profesionāļus.

Pēctraumas stresa simptomi:

- periodiskas atmiņas, sapņi un murgi par notikušo;

⁸⁶ Trafficking in Women and Prostitution in the Baltic States: Social and Legal Aspects. – Helsinki: IOM, 2001.

⁸⁷ Trafficking in Women and Prostitution in the Baltic States: Social and Legal Aspects. – Helsinki: IOM, 2001.

⁸⁸ Research based on case studies of victims of trafficking in human beings in 3 EU Member States, i.e. Belgium, Italy and The Netherlands. – 2001.

- pēkšņas bailes par to, ka trauma atkārtosies. Tas izpaužas halucinācijās, retrospekcijās, ilūzijās un atkārtoti pārdzīvot notikušo. Šie simptomi parādās, personai nomodā esot, arī tad, ja ir lietotas apreibinošas vielas;
- izteikts stress situācijās, kas atgādina notikušo;
- persona, kura cieš no PTSD, centīsies atvairīt un izbēgt no visa, kas var atgādināt notikušo, bet, ja tas nav iespējams, kļūs apātiska, nejūtīga;
- iespējami atmiņas traucējumi;
- ir zudusi interese par tām lietām, kas pirms negatīvās pieredzes bija nozīmīgas un svarīgas;
- cietušais norobežojas no citiem cilvēkiem, uzskata, ka nākotne nav iespējama;
- bezmiegs;
- uzbudinājums un pēkšņas dusmas;
- koncentrēšanās un uzmanības grūtības;
- nervozitāte, izteikts uzbudinājums un aizdomīgums;
- vieglāka iebiedējamība;
- fiziskas pazīmes (piemēram, trīcēšana, valodas raustīšana u. c.), ja kādi notikumi vai cilvēki atgādina pārciesto traumu.

Apkopojot iepriekš aprakstīto, var izdalīt šādas problēmas, kas ir aktuālas personai, kura tiek izmantota cilvēku tirdzniecības nolūkā vai ir tikko atbrīvota no gūsta:

- psiholoģiskā trauma;
- depresija;
- pašnāvības mēģinājums;
- seksuāli transmisīvās slimības un/vai HIV/AIDS;
- inficēšanās ar B un C hepatītu;
- neārstētas hroniskas saslimšanas;
- negribēta grūtniecība;
- nekvalitatīvi veikts aborts;
- atkarība no alkohola un narkotikām;
- materiālo līdzekļu trūkums (apģērbam, personīgo vajadzību apmierināšanai u. c.);
- drošas dzīvesvietas trūkums;

- atņemto vai pazudušo dokumentu atjaunošana u. c.

Ja sociālā darbinieka redzeslokā nonāk cilvēku tirdzniecības upuris ar iepriekšminētajām problēmām, profesionāļa pienākums ir palīdzības procesā iesaistīt arī citus profesionāļus, piemēram, medicīnas darbiniekus, psihologus un psihoterapeitus.

Tā kā cilvēku tirdzniecība kā problēma Latvijā ir atpazīta nesen, trūkst speciālistu, kuri būtu gatavi cietušajai personai sniegt profesionālu palīdzību.

Bieži vien **sabiedrības locekļu attieksme** pret upuri ir **nosodoša** un **noraidoša**, kas apgrūtina upura reintegrāciju. Tas skaidrojams ar nepietiekamu informāciju par cilvēku tirdzniecību sabiedrībā kopumā, kā arī zemo sabiedrības apziņas līmeni attiecībā uz šo problēmu.

Vēl sarežģītāk ir tad, ja tiek atklāts, ka upuris ir inficējies ar cilvēka imūndeficīta vīrusu (HIV). Cilvēku tirdzniecībā cietusī persona šajā gadījumā cieš vismaz divas reizes smagāk, jo sabiedrības attieksme gan pret HIV/AIDS slimniekiem, gan pret cilvēku tirdzniecībā cietušām personām ir aizspriedumaina un nosodoša. Daļa sabiedrības uzskata, ka persona pati ir vainojama situācijā, kādā tā ir nonākusi, tāpēc tai pašai būtu savas problēmas arī jāatrisina, neiesaistot citus sabiedrības locekļus.

Iegūtā pieredze ar darbā iekārtošanos ārzemēs, kuras laikā cilvēks kļuvis par tirdzniecības upuri, var atstāt **nelabvēlīgu ietekmi uz darba meklējumiem** savā zemē, tādējādi daudzi upuri, kuri ir atgriezušies mājās, var kļūt par atkārtotas cilvēku tirdzniecības mērķi.

Galvenās problēmas, ar kurām sastopas cietusī persona, kad tā atgriežas vai tiek atvesta atpakaļ savā valstī:

- sabiedrības negatīvā, nosodošā attieksme;
- speciālistu, kuri varētu sniegt profesionālu palīdzību, trūkums;
- ģimenes nespēja pieņemt un pārdzīvot smago notikumu;
- neveiksmīgā darba pieredze, kas apgrūtina jaunu darba attiecību veidošanu; iespējams, klients tic, ka ir atbildīgs

atmaksāt parādu saistības, un dodas atkārtoti darbā uz ārzemēm vai tiek iesaistīts citu personu vervēšanas darbā;

- jaunas profesijas vai pārkvalifikācijas nepieciešamība, bet ir grūtības to realizēt.

Sekas, kas izriet no iepriekšminētajām problēmām, skar ne tikai cietušo individu, bet arī sabiedrību pašu, jo šajā situācijā klients nesaņem atbalstu ne no savas ģimenes, ne speciālistiem, ne no sabiedrības kopumā.

Apzinot cietušās personas problēmas un vajadzības, sociālais darbinieks sniedz atbilstošu palīdzību. Par to, kāda palīdzība un kādā veidā būtu sniedzama cilvēku tirdzniecībā cietušai personai, tiks stāstīts 11.3. nodaļā.

9.2. Cilvēku tirdzniecībā cietušās personas ģimene

Arī ģimenei, kuras loceklis ir nonācis sarežģītā situācijā ārzemēs vai Latvijā (jāatgādina, ka cilvēku tirdzniecība notiek arī valsts iekšienē) un tiek izmantots prostitūcijai, piespiedu darbam vai citām prettiesiskām darbībām, ir nepieciešama palīdzība.

Nereti pēc pārciestās traumas, ko izraisījusi ģimenes locekļa nokļūšana ārkārtējā situācijā, arī pārējiem tuviniekiem ir nepieciešama dažāda veida palīdzība, ko organizē un nodrošina sociālais darbinieks, nepieciešamības gadījumā piesaistot citus profesionāļus. Darbā ar ģimeni sociālajam darbiniekam jāņem vērā atšķirīga palīdzības sniegšana cietušās personas bērniem un pieaugušajiem ģimenes locekļiem.

Ja pie sociālā darbinieka ir vērsusies ģimene, kuras loceklis ir cietis cilvēku tirdzniecībā, un ģimenes locekļiem (personas partnerim, bērniem, vecākiem vai citiem tuviniekiem) ir nepieciešams jebkāda veida atbalsts, sociālais darbinieks piedāvā tūlītēju palīdzību, kā arī nepieciešamības gadījumā veido un realizē rehabilitācijas programmas katram ģimenes loceklim atsevišķi.

Steidzami sniedzamā palīdzība:

- sazināties un informēt policiju par notikumu (ja policija

organizē cietušās personas atbrīvošanu, iespējama arī pašu ģimenes locekļu iesaistīšanās, palīdzot tuviniekam atgriezties valstī);

- sniegt emocionālu atbalstu visiem ģimenes locekļiem, īpaši – cietušās personas bērniem;
- izvērtējot situāciju, nodrošināt nepieciešamo profesionāļu (psihologa, mediķa, jurista u. c.) konsultācijas klātienē;
- gadījumā, kad nav iespējama speciālistu konsultācija klātienē, ieteikt ģimenei izmantot uzticības vai krīžu tālruņus;
- uzturēt regulārus kontaktus ar cietušās personas ģimeni un nekavējoties reaģēt uz izmaiņām notikumu gaitā.

Svarīgākie **sociālā darbinieka uzdevumi** darbā ar cietušās personas ģimeni pēc traumatiskās pieredzes:

- apzināt un izvērtēt ģimenes sociālo situāciju un, pamatojoties uz sociālo likumdošanu, sniegt nepieciešamo palīdzību;
- apzināt iemeslus, kāpēc ģimenes locekļiem bijusi nepieciešama meklēt darbu ārzemēs, un piedāvāt alternatīvas problēmas risināšanai;
- nepieciešamības gadījumā turpināt nodrošināt ģimenei psihologa, mediķa, jurista vai cita speciālista konsultācijas;
- ja cietusī persona inficējusies ar seksuāli transmisīvajām slimībām, HIV/AIDS vai ieguvusi citu slimību, kas izplatās dzimumkontakta ceļā, partneri par to var informēt tikai persona pati. Sociālais darbinieks motivē cietušo personu iesaistīties ārstniecības pasākumos un meklēt atbalstu nevalstiskajās organizācijās, kas strādā ar konkrēto mērķa grupu.

Ja iespējams, sociālajam darbiniekam vajadzētu pārrunāt ar ģimenes locekļiem arī iespējamās klienta reakcijas pēc atgriešanās mājās.

Daži būtiski ieteikumi cietušo personu ģimenes locekļiem un tuviniekiem:

- dot iespēju runāt par notikušo, bet nekādā gadījumā nespīest to darīt;
- atbalstīt upuri pieņemt lēmumus pašam/pašai;

- neuzņemties pārāk aizsargājošu funkciju, nostādot upuri nevarīgā stāvoklī;
- būt pacietīgiem, atbalstošiem un izrādīt ticību upura spējai rūpēties par sevi;
- cilvēku tirdzniecības, kuras mērķis ir bijis seksuāli pakalpojumi, upuru partneriem ir jābūt pacietīgiem, dzimumattiecību atsākšana var prasīt ilgstošu laiku;
- jāatbalsta profesionālās palīdzības pieņemšana.

9.3. Personas no cilvēku tirgotāju noziedzīgās apvienības

Sociālā darbinieka klients var būt ne tikai cietusī persona un tās ģimene, bet arī persona vai personas, kuras ir izdarījušas noziegumu.

Tas nozīmē, ka sociālajiem darbiniekiem ir jāapzinās profesionālās darbības lauki, kā arī jebkurš klients jāpieņem kā personība un jāsniedz atbalsts un palīdzība neatkarīgi no tā, kādu nodarījumu viņš ir veicis.

Sociālo darbu un palīdzības sniegšanu personām, pret kurām ir ierosināta krimināllieta, varētu veikt ieslodzījuma vietās un izmeklēšanas izolatoros strādājošie sociālie darbinieki vai pirmstiesas uzraudzības dienestu sociālie darbinieki (ja noziegumu veikusi nepilngadīga persona).

Ar 2003. gada 7. oktobri Latvijā darbu uzsāka Valsts probācijas dienests, kura izveide liecina, ka likumpārkāpējs nav uzskatāms kā zudis sabiedrībai, bet dienesta speciālistiem ir jāizmanto zināšanas, lai šo personu integrētu sabiedrībā.

Probācijas dienesta funkciju īstenošanas sistēmas ietvaros katram sabiedrības loceklim tiek dota iespēja aktīvi piedalīties drošākas sabiedrības veidošanā. Iesaistot sabiedrību tās atvēršanas procesā, ir iespējams panākt ātrāku un efektīvāku rezultātu cīņā ar noziedzību nekā tad, kad sabiedrība pasīvi vēro tiesībsargājošo institūciju cīņu ar nelikumībām.

Sociālais darbinieks ir viens no probācijas dienestā strādājošiem profesionāļiem, kura kompetencē ir organizēt sociālās uzvedības korekcijas programmu izstrādi un nodrošināt to izpildi.

Sniedzot profesionālu palīdzību likumpārkāpējiem, tiek mazinā-

ta atkārtota likumpārkāpuma iespēja, liekot likumpārkāpējam saprast, kādas sekas un ciešanas tas ir sagādājis cietušajam un apkārtējiem. Pašam likumpārkāpējam ir iespēja apzināties izdarītā likumpārkāpuma sekas un sniegt skaidrojumu par notikušo, uzklaut cietušo personu un to, kādas sekas izdarītais likumpārkāpums ir atstājis uz konkrēto cilvēku. Cietušais saņem atbildes uz jautājumiem, ko var sniegt tikai pats likumpārkāpējs. Piemēram, kādēļ likumpārkāpums tika vērstis tieši pret viņu, vai cietušais ir darījis ko tādu, kas veicināja likumpārkāpumu, vai cietušais varēja kaut ko darīt, lai izvairītos no notikušā.

Bieži vien personai, kura veikusi cilvēku tirdzniecību, ir dažādas sociālas vai psiholoģiskas problēmas, ar kurām tā nav pratusi tikt galā likumiskā ceļā. Ātra naudas nopelnīšana, iesaistoties cilvēku tirgoņu tīklā, šķitusi par vispieņemamāko variantu savu problēmu atrisināšanai.

Strādājot ar šo likumpārkāpēju, sociālā darbinieka galvenie uzdevumi ir:

- īstenot sociālā darba metodes darbā ar noziegumus izdarījušām personām un viņu ģimenēm;
- meklēt alternatīvus risinājumus noziedzīgus nodarījumus veikušo personu sociālo un psiholoģisko problēmu risināšanai;
- palīdzēt apgūt sociālās mijiedarbības modeļus un veidot sociālo kompetenci, sekmējot personas integrāciju sabiedrībā.

Citus sociālā darbinieka uzdevumus iespējams modelēt, pamatojoties uz noziegumu izdarījušās personas vajadzībām.

Uzsākot intervences procesu ar noziedzīgu nodarījumu veikušo personu, sociālajam darbiniekam pirmajā intervijā būtu jāskaidro klienta tiesības, pienākumi un tiesiskās sekas noteikto uzdevumu nepildīšanas gadījumā, jāapzina iemesli, kas pamudinājuši iesaistīties cilvēku tirgotāju tīklā, vai motīvi, kuri ietekmējuši personas iesaistīšanos krimināli sodāmā darbībā.

Gadījumā, ja noziedzīgais nodarījums ir veikts personas psiholoģisko problēmu dēļ, piemēram, nozieguma veicējs pats bērnībā ticis vardarbīgi iespaidots vai izmantots, sociālais darbinieks piesaista citus profesionāļus, kas savas kompetences ietvaros strādā ar konkrēto personu vardarbīgās pieredzes mazināšanai un cita dzīves modeļa izveidošanai.

Sociālā darbinieka mērķis, strādājot ar šiem klientiem, ir, analizē-

jot konkrēto sociālo problēmu un piesaistot vajadzīgos resursus, apmierināt klienta vajadzības un attīstīt iztrūkstošās sociālās prasmes, tādējādi palīdzot klientam izprast noziedzīgā nodarījuma sekas un nepieļaut nodarījuma atkārtošanos.

10. SOCIĀLAJAM DARBINIEKAM NEPIECIEŠAMĀS ZINĀŠANAS, PRASMES UN VĒRTĪBAS DARBĀ AR CILVĒKU TIRDZNIECĪBĀ CIETUŠĀM PERSONĀM

Lai sociālais darbinieks varētu sniegt palīdzību cilvēku tirdzniecības upuriem, viņam ir nepieciešamas gan vispārīgas, gan specifiskas sociālā darba zināšanas un prasmes.

10.1. Zināšanas

Lai sociālais darbinieks veiksmīgi varētu strādāt ar cilvēku tirdzniecības upuriem, viņam ir nepieciešamas šādas **vispārīgas sociālā darba zināšanas**:

- **zināšanas sociālajā likumdošanā** – lai upurim sniegtu palīdzību atbilstoši pastāvošajai sociālajai likumdošanai;
- **zināšanas par sociālo pakalpojumu veidiem**, to nodrošināšanas procesu un pieejamiem resursiem – informācija par sociālās palīdzības un pakalpojumu saņemšanas iespējām;
- **zināšanas par veselības aprūpes sistēmu un pieejamiem pakalpojumiem Latvijā** – specifisku saslīmšanu, STS un HIV/AIDS un psiholoģisku traumu ārstēšanas iespējas; ārstniecības iestāžu adreses un tālruni;
- **zināšanas par starpprofesionāļu komandas izveidošanu un attīstību** – cilvēku tirdzniecības problēmas sarežģītība parāda arī citu profesionāļu nepieciešamību iesaistīties problēmas risināšanā;
- **zināšanas par brīvprātīgo kustību Latvijā** – brīvprātīgie ir neatsverams sociālo darbinieku resurss. Veicot uzticētos pienākumus, brīvprātīgie iesaistās personas rehabilitācijas programmas realizēšanā;

- **zināšanas par intervēšanas pamatprincipiem un intervijas gaitu** – prasmīgi vadīta intervija veicina sadarbību starp sociālo darbinieku un klientu;
- **svešvalodu zināšanas** – ārzemju pieredze rāda, ka cilvēku tirdzniecībai ir starptautisks raksturs, kas pieļauj citu tautību cilvēku tirdzniecības upuru ierašanos arī Latvijā;
- **zināšanas par darbu ar vardarbības upuriem** – ja persona ir cietusi no vardarbīgas rīcības, tā ne vienmēr būs gatava par šo faktu runāt, tāpēc sociālajam darbiniekam jāzina pazīmes, pēc kurām var atpazīt vardarbībā cietušu personu.

Sociālajiem darbiniekiem nepieciešamas arī vairākas **specifiskas sociālā darba zināšanas:**

- **zināšanas par likumdošanu**, kas saistīta ar cilvēku tirdzniecības ierobežošanu Latvijā;
- **zināšanas par citu valstu likumdošanu** – bieži vien citu valstu pieņemtā likumdošana var ietekmēt vai saasināt konkrēto problēmu pārējās valstīs;
- **zināšanas par cilvēku tirdzniecības problemātiku** – izpratne par jēdzienu “cilvēku tirdzniecība”, tās cēloņiem un radītajām sekām;
- **zināšanas par cilvēku tirdzniecības tendencēm un veidiem** – laika gaitā, mainoties valstu likumdošanai un sabiedrības attieksmei, mainās vervēšanas metodes, cilvēku tirdzniecības maršruti u. tml.;
- **zināšanas par prostitūciju** – prostitūcijas veidi, iemesli; prostitūciju ierobežojošā likumdošana, iespējamās riska grupas;
- **zināšanas par citu valstu sociālo darbinieku profesionālo darbību** saistībā ar cilvēku tirdzniecībā cietušiem klientiem – pieredzes apmaiņa ar tām institūcijām, kurās notiek praktisks darbs ar upuriem;
- **zināšanas par riska grupām**, kas varētu tikt pakļautas cilvēku tirdzniecībai.

10.2. Prasmes

Turpinājumā tiks izdalītas tās **prasmes**, kas ir svarīgas, risinot

konkrētu sociālo gadījumu praksē, darbā ar konkrēto mērķa grupu.

• Identificēt šķēršļus, kas varētu traucēt risināt šo problēmu.

Ja sociālais darbinieks spēj saskatīt šķēršļus, kas varētu traucēt risināt sociālo problēmu, viņam ir iespēja samazināt šo šķēršļu ietekmi. Risinot sociālo problēmu ar cilvēku tirdzniecības upuriem, var izdalīt vairākus šķēršļus:

- pieredzes trūkums darbā ar klientiem, kuri cietuši cilvēku tirdzniecībā (palielinās nepareizu sociālā darba metožu izvēle sociālās problēmas risināšanā un specifikas izvērtēšanā);
- profesionāļu un starpprofesionāļu komandas trūkums, kas varētu iesaistīties darbā ar konkrēto klientu (apgrūrina profesionālas palīdzības sniegšanu cilvēku tirdzniecībā cietušai personai);
- attieksmes maiņa pret klientu, uzzinot, ka klients ir sniedzis seksuālus pakalpojumus (samazinās klienta uzticēšanās speciālistam, klients atsakās sadarboties ar konkrēto speciālistu);
- stereotipi par prostitūcijā iesaistītām personām, to dzīves modeļi (rada grūtības cilvēku tirdzniecības problēmas izpratnē, klienta problēmsituācijas apzināšanā un nepieciešamo profesionāļu piesaistē problēmas risināšanā);
- konfidencialitātes neievērošana no citu speciālistu puses (veicina no klienta iegūtās informācijas noplūdi, tādējādi palielinās risks personas drošībai);
- anonīmā dzīvokļa trūkums (nav iespējams cietušai personai nodrošināt drošu patvērumu un pasargāt no cilvēku tirdzniecības ietekmes);
- materiālo resursu trūkums (iztikai, medicīnas pakalpojumiem u. c.), tāpēc pastāv risks personai tikt atkārtoti iesaistītai cilvēku tirdzniecībā.

• **Kreativitāte, prasme izmantot jaunas, radošas pieejas esošo problēmu risināšanai.** Par cilvēku tirdzniecību kā problēmu un risinājuma nepieciešamību Latvijā sākts runāt pavisam nesen, taču klienti, kuriem ir nepieciešama palīdzība, nevar gaidīt, kamēr tiks ieviesti speciāli cilvēku tirdzniecības upuriem atbilstoši pakalpojumi

un nodrošināta to pieejamība. Tas liek sociālajam darbiniekam problēmas risināšanai izvēlēties pieejamos resursus, kā arī radoši tos pārveidot un pielāgot tieši konkrētā klienta vajadzībām.

• **Vērot un interpretēt klienta verbālo un neverbālo informāciju.** Bieži vien neverbālā informācija ir pretrunā ar to, ko pasaka klients, un otrādi, tādēļ, ņemot vērā specifisko cilvēku tirdzniecības problēmu, sociālajam darbiniekam nepārtraukti jāmacās interpretēt iegūto informāciju. Novērojumi praksē – klients bieži izvēlas slēgto pozu, adaptācijas (pielāgošanās) žestus, balss intonācija ir bikla un nedroša. Klienti mēdz stāstīt to, ko sociālais darbinieks vēlētos dzirdēt, nevis to, kā ir patiesībā.

• **Atspoguļot jūtas un pārfrazēt klienta teikto.** Empātija un iejušanās klienta situācijā ir īpaši svarīga uzticības radīšanai. Ja sociālajam darbiniekam piemīt empātija, viņš spēs precīzi un saprotami pārfrazēt klienta teikto, palīdzot viņam savādāk paskatīties uz savu situāciju. Novērojumi praksē – klients uzsver, ka neviens nespēj saprast, kādas situācijas viņam nācies pārdzīvot, un tādēļ neviens nevar “ielīst viņa ādā”.

• **Atbalstīt un iedrošināt klientu līdzdarboties savas situācijas mainīšanā.** Lai atbalstītu un iedrošinātu klientu līdzdarboties savas situācijas mainīšanā, sociālajam darbiniekam ir jāiegūst klienta uzticība. Tam reizēm ir nepieciešams ilgs laiks, tomēr bez iegūtās klienta uzticēšanās sociālajam darbiniekam nav iespējams sniegt nepieciešamo atbalstu. Novērojumi praksē – tā kā bieži vien cilvēku, kurš cietis cilvēku tirdzniecībā, ir maldinājuši draugi vai citi cilvēki, kuriem viņš bija uzticējies, cilvēku tirdzniecības upuris var neuzticēties nevienam, kas piedāvā palīdzību. Klienti vēlas sevi pasargāt un baidās runāt patiesību. Ir augstu jānovērtē klienta uzticēšanās sociālajam darbiniekam.

• **Savākt, apstrādāt, sistematizēt informāciju, lai veiktu sociālā gadījuma novērtēšanu.** Tā kā sociālie gadījumi ar cilvēku tirdzniecības upuriem ir jārisina ilgstošā laika periodā (seši mēneši līdz divi gadi, reizēm pat vēl ilgāk), regulāri jāizmanto minētā prasme. Tas mobilizē un kontrolē pašu sociālo darbinieku, lai mērķtiecīgi izmantotu gan savus, gan klienta resursus situācijas uzlabošanai. Novērojumi praksē – klienti ir samulsuši par situāciju, kurā bija nokļuvuši un kas pašreiz negatīvi dažādu problēmu veidā ietekmē viņu dzīvi, tāpēc informācijas vākšana var būt ilgstoša.

• **Attīstīt klienta resursus.** Svarīgi apzināt esošos un nepieciešamos klienta resursus un motivēt viņu tos attīstīt. Piedzīvotās krīzes ietekmē var veidoties personības regresija – nepietiekams personības briedums, kam raksturīgs daudzu sociālo pamatprasmju trūkums. Novērojumi praksē – radītā krīze ir līdz minimumam samazinājusi klienta spēju saskatīt savas iespējas, kas viņam varētu noderēt, praktiski risinot pat visparastākās dzīves situācijas. Jāiegulda darbs šo sociālo prasmju atjaunošanai.

• **Izveidot starpprofesionāļu komandu.** Sociālais darbinieks ir tikai viens no daudzajiem speciālistiem, kuram jāiesaistās cilvēku tirdzniecības novēršanā un palīdzības sniegšanā upuriem, tādēļ ir ļoti svarīgi apzināties savas profesijas darbības laukus un problēmas risināšanā sadarboties ar citiem speciālistiem. Novērojumi praksē – gadījumu risināšana rāda, ka sociālajam darbiniekam nav vienam jāuzņemas problēmas, kas saistīta ar cilvēku tirdzniecības ierobežošanu un upuru rehabilitāciju, risināšana, tāpēc mērķtiecīgi jāpiesaista citu profesiju pārstāvji. Tā kā šie gadījumi viens no otra ļoti atšķiras un katram gadījumam ir nepieciešams piesaistīt individuālus resursus, katra gadījuma risināšanai jāpieaicina dažādi profesionāļi. Tomēr ir nepieciešams viens koordinators, kurš uzņemas atbildību par vidē esošo resursu piedāvājumu un izmantošanas iespējām. Sociālais darbinieks koordinatora lomai ir ļoti piemērots, jo bieži ir pirmais speciālists, kurš sniedz palīdzību cietušai personai un kurš nereti kļūst arī par galveno uzticības personu.

• **Izmantot konfrontāciju darbā ar klientu.** Konfrontēt klientu ir iespējams tikai tad, ja viņš uzticas sociālajam darbiniekam, ja klients jūt empātisku attieksmi pret sevi. Novērojumi praksē – no konfrontēšanas būtu jāizvairās klienta emocionālo pārdzīvojumu laikā. Pēc konfrontācijas nevajag gaidīt tūlītējas izmaiņas – tā veido klienta izpratni par situāciju.

• **Attīstīt intervēšanas prasmes, prasmes mērķtiecīgi un ar izpratni klausīties klientā.** Uzmanības pievēršana, aktīvā klausīšanās, izpratne, empātija un informācijas apkopošana ir svarīgākās intervēšanas procesā lietojamās prasmes, kas attīstāmas, augot darba pieredzei. Novērojumi praksē – arī tad, ja klients ir tikšanās iniciators, viņam ir grūti uzsākt sarunu par nepatīkamām tēmām. Ja klients nespēj pats sarunu vadīt, viņam rodas sajūta, ka viņš ļaunprātīgi

izmanto sociālā darbinieka laiku. Šajā gadījumā ir ļoti svarīgi tieši sociālajam darbiniekam uzņemties iniciatīvu intervijas vadīšanā, jo sarunas veiksmīga turpināšana var iedrošināt klientu pateikt tikšanās galveno iemeslu.

• **Respektēt klienta vērtību sistēmu, lai pilnīgāk izprastu viņa pasaules uztveri.** Svarīgi ievērot principu – “sākt no tās vietas, kur atrodas klients”. Sociālā darbinieka ekspektācijas par klientu var neatbilst paša klienta cerībām attiecībā uz sevi un savu problēmu. Novērojumi praksē – sociālā darbinieka un klienta atšķirīgās ekspektācijas samazina gadījuma pozitīvu risinājumu. Ja sociālais darbinieks neizprot klienta vērtību sistēmu, ir iespējama vilšanās kā no sociālā darbinieka, tā klienta puses.

• **Prast aizstāvēt klienta tiesības, intereses.** Klienta sociālo prasmju un zināšanu trūkumu dažādās jomās var izmantot negodīgi cilvēki un pat amatpersonas, tāpēc šī sociālā darbinieka prasme varētu palīdzēt klientam atrisināt sarežģītas situācijas. Novērojumi praksē apstiprina, ka krīzes stāvoklī esošs cilvēks tiek piespiests parakstīt svarīgus dokumentus, tādējādi ierobežojot personas tiesības. Sociālajam darbiniekam šī situācijā jābūt gatavam aizstāvēt klienta intereses valsts institūcijās. Sociālā darbinieka loma pirmstiesas un tiesas laikā ir aprakstīta 7. nodaļā.

• **Noteikt palīdzības procesa nobeiguma fāzi.** Ikvienas novērtējuma fāzes beigu posmā ir iespējams runāt ar klientu par visa procesa nobeigumu, tomēr jāparedz, ka šķiršanās var izraisīt klienta regresiju. Novērojumi praksē – ja klients izteicis vēlēšanos, būtu lietderīgi ar viņu pēc akūtas palīdzības sniegšanas uzturēt regulārus kontaktus un nepieciešamības gadījumā tikties, lai klientu atbalstītu.

• **Veidot specifiskas sabiedrības izglītošanas programmas, organizēt un vadīt diskusijas par cilvēku tirdzniecības tēmu.** Ja mēs vēlamies, lai speciālisti un sabiedrība būtu informēta par cilvēku tirdzniecības jautājumiem, tad tieši tām personām, kurām ir dažāda veida pieredze šajā jautājumā, ir jāpiedalās izglītojošo programmu izstrādāšanā, diskusiju un kampaņu organizēšanā. Tikai risinot šo problēmu valstiskā līmenī, varam cerēt uz cilvēku tirdzniecības ierobežošanu un upuru profesionālu rehabilitāciju. Kā viens no speciālistiem, kurš varētu veikt izglītojošo darbu gan klientu, gan savu kolēģu – sociālo darbinieku – vidū, ir sociālais

darbinieks, kuram ir pieredze darbā ar cilvēku tirdzniecības upuriem.

10.3. Vērtības

Lai arī, apskatot sociālajam darbiniekam nepieciešamās zināšanas un prasmes, jau tika atklāta personīgo īpašību nozīme, tomēr vēlreiz jāuzsver tādas **vērtības**, kas svarīgas sociālajam darbiniekam, ja viņš vēlas strādāt ar cilvēku tirdzniecības upuriem.

Ciena pret savu klientu – klienta cienīšana un “mīlēšana” palīdzēs veidot attiecības, ceļot klienta pašapziņu, kas ir ļoti būtiska tieši cilvēku tirdzniecības upuriem.

Nenosodoša attieksme – sociālais darbinieks bieži vien ir vienīgais, kurš pieņem cilvēku tādu, kāds viņš ir, nenosoda, nevaino klientu par viņa darbību vai bezdarbību esošajā situācijā.

Morāla izturība un pacietība – šīs īpašības ir svarīgas, lai sociālais darbinieks varētu ar cilvēku tirdzniecības upuri veidot prasmīgas attiecības, jo sociālā problēma – cilvēku tirdzniecība – un tās radītās sekas būs risināmas ilgā laika periodā.

Empātija – otra cilvēka jūtu pasaules izpratne, lai varētu izprast ne tikai to, ko klients pasaka, bet arī to, ko viņš nevar vai nevēlas teikt. Ja klients jutīs šo empātisko attieksmi pret sevi, viņš brīvi ļausies dažādo emociju izpausmei. Klientam ir būtiski šīs emocijas izrādīt un iemācīties tikt ar tām galā.

Svarīgākās klienta emocijas, ar kurām jāreķinās sociālajam darbiniekam, ir šādas:

- bailes (no soda; nosodījuma; no tā, ka ļaunprātīgais izmantotājs viņu atradīs; ka apkārtējie atklās, kas ir noticis; no slimībām; murgiem; palikt vienam);
- vainas apziņa (par notikušo; par reliģijas pārkāpšanu; par nespēju apgādāt ģimeni);
- dusmas (uz sevi, ka pieļāvis šādu notikumu; uz sabiedrību, ģimeni, draugiem, kas viņu nepasargāja; par to, ka pārtrūcis līdzšinējais dzīves gājums);
- šoks (vai tas tiešām ir noticis ar mani; nespēja raudāt un izpaust emocijas);

- kauns (jūtas nefīrs, izmantots un pazemots; kauns no citiem, ja notikušais tiktu atklāts);
- ticības trūkums (par savām spējām pieņemt lēmumus; par izmaiņām nākotnē; nav ticības, ka cilvēki vēlas palīdzēt atgūties no notikušā);
- bezpalīdzība (kontroles zudums; nespēja atrast palīdzošos resursus);
- depresija (pesimisms; “nekas nevar uzlaboties”; vienaldzība);
- izslēgšana (atmiņas bloķēšana; “tas nav noticis ar mani”);
- dezorientācija (nespēja koncentrēties, nosēdēt mierīgi; grūtības pārdzīvot katru dienu; atmiņas problēmas);
- nodevība no citu puses:
  - no tiem, kuri veica vervēšanu vai iepazīstināja ar vervētājiem;
  - no Dieva vai cita ticības nesēja;
  - no valsts;
  - no ģimenes.

Konfidencialitāte – uzsākot darbu ar klientu, sociālais darbinieks informē viņu par sava darba konfidencialajām saistībām. Konfidencialitātes princips var tikt laužts gadījumā, ja informācijas neizpaušana apdraud klientu vai trešo personu. Lai arī konfidencialitāte ir jāievēro, klienta noslēpuma glabāšana nedrīkst traucēt citiem speciālistiem veikt izmeklēšanas un palīdzības procesu.

Mērķtiecība un organizētība – sociālais darbinieks pēc tikšanās ar cilvēku tirdzniecības upuri veido rehabilitācijas programmu, kura ietver konkrētus īstermiņa un ilgtermiņa mērķus, kas vērsti uz klienta situācijas uzlabošanu. Tas mobilizē un organizē gan sociālo darbinieku, gan klientu. Sociālais darbinieks, praksē izmantojot šīs īpašības, ir kā piemērs klientam, kuram bieži vien ir grūtības mērķtiecīgi organizēt savu dzīvi pēc traumatiskā gadījuma.

Godīgums un atklātība – sociālajam darbiniekam vienmēr ir jābūt godīgam pret savu klientu, jo tas vairo viņa uzticību, īpaši tāpēc, ka klientu bieži vien ir maldinājuši apkārtējie cilvēki un viņam ir zudusi ticība jebkuram cilvēkam.

Optimisms, pozitīva attieksme pret dzīvi – atbalstīt savu klientu sociālais darbinieks varēs tikai tad, ja nākotni spēs saskatīt gaišu un

cerīgu, tomēr jāatceras, ka pārlietu liels optimisms attiecībā uz klientu un klienta situāciju var radīt nepamatotas ilūzijas par visu problēmu atrisināšanu.

Drosme – cilvēku tirdzniecība ir krimināla darbība ar visām no tā izrietošām sekām, tāpēc sociālajam darbiniekam ir jāapzinās iespējamais risks, uzsākot darbu ar upuri.

Prasme distancēties no klienta problēmām – lai sociālais darbinieks varētu sniegt kvalitatīvu palīdzību, viņam uz klienta problēmām būtu jāraugās “it kā no malas”, tomēr tajā pašā laikā empātiski jāizjūt klienta reakcija uz piedāvāto alternatīvu. Tas nepieciešams arī tādēļ, lai sociālais darbinieks “nedzīvotu” klienta dzīvi, bet būtu blakus brīdī, kad klients risina savu problēmsituāciju.

Gatavība reaģēt uz dažādām neplānotām, neordinārām klienta darbībām – kamēr klients “pārbauda” sociālā darbinieka patiesos mērķus un patieso vēlmi viņam palīdzēt, viņš bieži vien rīkojas neatbilstoši situācijai. Sociālā darbinieka darbībai jābūt vērstai uz klienta rīcības izpratni, spēju izanalizēt, kāpēc klients tā rīkojas, un pēc tam ļaut viņam rīkoties savādāk.

11. SOCIĀLĀ DARBINIEKA DARBĪBAS VIRZIENI CILVĒKU TIRDZNIECĪBAS NOVĒRŠANĀ

11.1. Preventīvās informācijas sniegšana

Preventīvo darbu var veikt ikviens cilvēks, kurš strādā ar sabiedrību un marginālām grupām, jo tās ir cilvēku tirgotāju mērķauditorija.

Ļoti svarīgi preventīvā darba veikšanā iesaistīties sociālā darba speciālistiem, jo viņi visbiežāk uzsāk klientu sociālo problēmu risināšanu. Personas neprasme atrisināt savas sociālās problēmas pamudina pieņemt cilvēku tirgotāju bīstamos darba piedāvājumus.

Lai uzlabotu savu sociālo situāciju, persona nereti pieņem piedāvājumu doties darbā uz ārzemēm. Savukārt uzmanības pievēršana klienta nejaušam izteikumam par darbu ārzemēs ļaus sociālajam darbiniekam sniegt preventīvo informāciju, kas varētu pasargāt personu no nokļūšanas sarežģītās situācijās ārvalstīs.

Tāpēc sociālajiem darbiniekiem neatkarīgi no tā, kurā līmenī viņi strādā, jānodrošina pirmā informācija, kas ļautu klientam pieņemt pareizu lēmumu.

Lai to varētu nodrošināt, sociālajam darbiniekam jābūt informētam par institūcijām Latvijā, kas iesaistītas cīņā pret cilvēku tirdzniecību un veic preventīvo darbu, kā arī par tām, kuras sniedz palīdzību cilvēku tirdzniecības upuriem. Šo institūciju pārzināšana palīdzēs uzsākt starpprofesionālu un starpinstitucionālu sadarbību klienta problēmsituācijas risināšanā.

Turpinājumā tiks norādītas tās institūcijas un organizācijas, kuras iesaistījušās cīņā pret cilvēku tirdzniecību un kuras sniedz konsultācijas par problēmām, kas saistītas ar darbu ārzemēs, veic preventīvo darbu un sniedz palīdzību cilvēku tirdzniecības upuriem Latvijā.

1. Nodarbinātības valsts aģentūra (NVA), tālrunis: 8007700, 7021776, Rīga, mājaslapa: www.nva.lv

Nodarbinātības valsts aģentūra uzņēmumiem izsniedz licences, kas ļauj sniegt darbā iekārtošanās pakalpojumus. Licence nepieciešama katrai valstij atsevišķi, un tā tiek izsniegta uz noteiktu laiku.

Problēmas Latvijā rada tas, ka firmām, kas piedāvā konsultācijas par jauniešu izglītības un kultūras apmaiņas programmām, īpaša licence nav nepieciešama.

Ieteikums sociālajam darbiniekam – ja klientam rodas jautājumi, vai firma ir tiesīga iekārtot darbā ārzemēs, sociālajam darbiniekam vajadzētu sniegt informāciju par NVA, kur klients varēs pieprasīt informāciju par konkrētās firmas tiesībām nodarboties ar Latvijas pilsoņu un patstāvīgo iedzīvotāju iekārtošanu darbā ārvalstīs. Par firmām, kurām ir dota oficiāla atļauja ārzemēs iekārtot darbā Latvijas iedzīvotājus, klienti var uzzināt arī NVA mājaslapā – sadaļā *Darba meklētājiem*.

2. EURES konsultanti, tālrunis: 7210189, Jēzus baznīcas iela 11, Rīga. Mājaslapa – www.nva.lv/cures

3. Starptautiskā migrācijas organizācija (IOM), tālrunis

7503627, Rīga. IOM veic preventīvo darbu, rīkojot informatīvās kampaņas, īpaši pievēršot uzmanību skolu jauniešiem un sievietēm bezdarbniecēm; konsultē par jautājumiem, ko personai vajadzētu darīt pirms došanās darbā uz ārvalstīm un ko uzturēšanās laikā ārzemēs. IOM sniedz palīdzību cilvēku tirdzniecībā cietušām personām, individuāli veidojot rehabilitācijas programmu.

Ieteikums sociālajam darbiniekam – ja klients izlēmis doties darbā uz ārzemēm un savu nodomu uzticējies sociālajam darbiniekam, tad klienta lēmumu nevajag apstrīdēt. Taču, lai maksimāli izvairītos no iespējamām riska situācijām, sociālā darbinieka pienākums ir klientam sniegt šādus ieteikumus un, ja nepieciešams, palīdzēt sagatavoties piedāvātajam darbam ārzemēs.

Pirms došanās uz darbu ārzemēs:

- pārbaudīt darba piedāvājumu ārzemēs. Līdzās ticamiem darba sludinājumiem mēdz būt arī tādi, kuru mērķis ir neskaidrs;
- pieprasīt pēc iespējas detalizētāku darba līgumu. Līgumu noformēt tajā valodā, kuru labi pārzina;
- piezvanīt izvēlētajā valsts vēstniecībai Latvijā un noskaidrot, kas ir nepieciešams, lai ārzemnieks varētu strādāt attiecīgajā valstī;
- noskaidrot Latvijas vēstniecības adresi, tālrunus valstī, uz kuru dodas persona;
- apgūt angļu, vācu vai izvēlētajā valsts valodu elementārā līmenī;
- informēt tuviniekus par darbu ārzemēs, atstāt mājās precīzu savas uzturēšanās vietas adresi un visu informāciju par savu darba devēju;
- atstāt mājās pases kopiju un savu nesen uzņemtu fotogrāfiju, vienu pases kopiju paņemt līdzī gadījumam, ja pazūd pase vai kāds to atņem;
- nokārtot visu iespējamo apdrošināšanu, tai skaitā veselības apdrošināšanu un apdrošināšanu nelaiemes gadījumiem;
- vienoties ar tuviniekiem, kad un kā paziņot par darba gaitām ārzemēs;
- nedoties ceļā bez naudas. Paņemt līdzī vismaz tik daudz, lai pietiktu atpakaļceļam.

Uzturēšanās laikā ārzemēs:

- nekad un nekādā gadījumā neatdot nevienam savu pasi, izņemot gadījumus, kad to pieprasa valsts ierēdnis;
- ja tiek nozagta pase vai persona nokļūst sarežģītā stāvoklī, nekavējoties ziņot policijai vai Latvijas vēstniecībai attiecīgajā valstī;
- ja uzturēšanās apstākļi atšķiras no darba līgumā norādītajiem, sazināties ar aģentūru vai personu, kura iekārtoja darbā. Nekavējoties pieprasīt apstākļu uzlabošanu. Ja situācija nemainās, ir tiesības lauzt līgumu;
- darba laikā ārzemēs censties nepalikāt nevienam parādā;
- piezvanīt tuviniekiem un informēt par izmaiņām, kas saistītas ar darbu.

4. Ārlietu ministrijas Konsulārais departaments, tālrunis 7016364, palīdzības tālrunis ekstremālos apstākļos ārzemēs 9287398. Tālrunis 7016364 darbojas no plkst. 8.30 līdz 17.00, 24 stundas diennaktī darbojas konsulārais tālrunis 9287398, pa kuru var ziņot, ja ir aizdomas par vardarbību vai izmantošanu ārvalstīs.

5. Narkotiku apkarošanas biroja 2. nodaļa cīņai ar cilvēku tirdzniecību, tālrunis 7075344, Rīga. Palīdz upurim atgriezties Latvijā, veic kriminālvajāšanu pret cilvēku tirdzniecības organizētājiem.

Ieteikums sociālajam darbiniekam – vērsties policijā, ja klients nokļuvis nedrošā situācijā un ir aizdomas, ka viņš varētu būt nokļuvis cilvēku tirgotāju tīklos un tiek izmantots piespiedu darbos vai prostitūcijā.

6. NVO resursu centrs sievietēm *Marta*, tālrunis 7378539, bezmaksas tālrunis 8002012, Rīga. Sniedz informāciju par darbu ārzemēs, izmantojot “karsto telefonu”; rīko seminārus par drošu darbu gan ārzemēs, gan Rīgā, gan Latvijas novados; konsultē klātienē personas, kuras vēlas doties darbā uz ārzemēm; nodrošina palīdzību cilvēku tirdzniecības upuriem.

Ieteikums sociālajam darbiniekam – piesaistīt NVO resursus,

lai palīdzētu klientam izdarīt drošu izvēli par darbu ārzemēs, piedāvājot apmeklēt seminārus un izmantot “karsto līniju” un centra speciālistu pieredzi darbā ar cilvēku tirdzniecības upuriem, lai veiktu profesionālu upuru rehabilitāciju. Informācija iegūstama arī centra *Marta* mājaslapā www.marta.lv

7. Latvijas dzimumu problēmu centrs *Genders*, tālrunis 7315899, Rīga. Sniedz informāciju par darbu ārzemēs; palīdz atgriezties Latvijā cilvēku tirdzniecības upuriem; veic cilvēku tirdzniecības upuru reintegrāciju.

Ieteikums sociālajam darbiniekam – piesaistīt NVO resursus, lai palīdzētu klientam atgriezties Latvijā un saņemtu speciālistu palīdzību. Papildu informāciju var iegūt mājaslapā.

8. Latvijas Jaunatnes veselības centru padome, tālrunis 50 23360, Ogre. Veic preventīvo darbu ar dažāda vecuma jauniešiem, izmantojot piemērotu vizuālo informāciju.

Ieteikums sociālajam darbiniekam – sociālais darbinieks, īpaši izglītības iestāžu sociālais pedagogs, varētu piesaistīt profesionālus preventīvā darba ietvaros. Īpaša uzmanība būtu pievēršama skolu beidzējiem.

9. Krīžu centri, kas sniedz palīdzību vardarbībā cietušām personām, piemēram, krīzes centrs *Skalbes*, tālrunis 7222922, Rīga, *Talsu sieviešu un bērnu krīžu centrs*, tālrunis 3291147, Talsi.

Ieteikums sociālajam darbiniekam – personai, kura cietusi cilvēku tirdzniecībā, visbiežāk ir nepieciešama profesionāla palīdzība drošā un nenosodošā vidē, tāpēc būtu piesaistāmi profesionāļi, kuri šo palīdzību var nodrošināt.

10. Centrs pret vardarbību *Dardedze*, tālrunis 7600686, Cieceres iela 3a, Rīga. Sniedz psihosociālu palīdzību vardarbībā cietušiem bērniem.

11. LR Iekšlietu ministrija, Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde, Patvērumu meklētāju izmitināšanas centrs *Muce-*

nieki, tālrūnis 7901127, Jaunceltnes iela 2, Ropažu pag., Rīgas rajons. Nodrošina apsargātu un drošu pajumti.

11.2. Palīdzība klientam, kurš atrodas cilvēku tirdzniecības tīklos.

Iestājoties Eiropas Savienībā un mainoties situācijai Austrumeiropā, Latvija no sūtītājvalsts un tranzītvalsts ir kļuvusi arī par mērķa valsti (jeb saņēmējvalsti). Prakse liecina, ka gadījumi, kad cilvēku tirdzniecības upuris ir transportēts un pārdots Latvijā, sastopami aizvien biežāk.

Šobrīd likumdošana un profesionāli koncentrējas uz preventīvā darba veikšanu, darbu ar cietušo personu pēc atgriešanās Latvijā un tās ģimeni, kā arī krimināllietas ierosināšanu un vainīgās personas sodīšanu.

Nereti personas, kura ārzemēs nokļuvusi sarežģītā situācijā, ģimene paziņo sociālajam darbiniekam par izveidojušos situāciju. Līdz ar to sociālā darbinieka uzdevums ir informēt policiju Latvijā. Policijas darbinieku kompetencē ir sazināties ar attiecīgās valsts tiesībsargājošajām institūcijām un uzsākt cietušās personas atbrīvošanu.

Tiklīdz sociālajam darbiniekam ir informācija par cilvēku tirdzniecībā iesaistīto personu, tās atrašanās vietu, psihisko stāvokli un vajadzībām, speciālists var uzsākt palīdzību šai personai.

Personām, kuras tikušas iesaistītas piespiedu darbā, ļoti bieži ir nelegāla strādnieka, darbinieka statuss. Šis statuss sarežģī personas atrašanos mērķa valstī, jo parasti ārvalsts strādnieks nav ievērojis valstī esošo likumdošanu un nav reģistrējies, lai veiktu legālu darbu. Savukārt arī valsts tādā gadījumā nevar uzņemties personas aizstāvību un nereti situācijā, kas ir draudīga personai, tiek vainots pats cilvēks, jo viņš nav ievērojis mērķa valsts likumus attiecībā uz legālo darbu. Tādējādi gadījumos, kad šis nelegālais darbs tiek atklāts, darbiniekus neatkarīgi no tā, vai viņi darbu veikuši brīvprātīgi vai piespiedu kārtā, deportē no valsts par tās likumdošanas pārkāpumiem, bieži vien pat nesniedzot nepieciešamo palīdzību.

Sociālajam darbiniekam, kurš uzsāk intervenci ar šādu klientu, ir jābūt sagatavotam darbam ar cilvēku tirdzniecības upuri, personu,

kura visticamāk nelegāli uzturas valstī, atrodas bīstamos apstākļos, pakļauta vardarbīgām darbībām.

Pastāv vairāki palīdzības sniegšanas veidi personai, kurai nepieciešama palīdzība brīdī, kad tā ir vēl iesaistīta un cieš no cilvēku tirdzniecības ārvalstīs:

- persona pati izklūst no sarežģītās situācijas un atgriežas Latvijā, kur meklē nepieciešamo palīdzību;
- sociālais darbinieks sazinās ar cietušai personai tuvāk esošo nevalstisko organizāciju vai citu institūciju, kas sniedz palīdzību cilvēku tirdzniecībā cietušām personām, un informē par palīdzības nepieciešamību. Par rehabilitācijas procesa uzsākšanu un palīdzības gaitu informāciju sniedz ārvalstu NVO speciālisti, lai Latvijā esošais sociālais darbinieks un citi speciālisti varētu turpināt uzsākto personas rehabilitāciju;
- sadarbībā ar policijas darbiniekiem personas ģimenes locekļi paši dodas uz konkrēto valsti un pārved cietušo personu uz Latviju. Cietušās personas rehabilitācija tiek uzsākta Latvijā;
- dažos gadījumos (persona neuzticas vietējām palīdzību sniedzošām organizācijām; bailes no svešām pavadošajām personām u. c.) iespējama sociālā darbinieka došanās uz ārvalstīm, lai nodrošinātu cietušajai personai psiholoģisku atbalstu un palīdzētu atgriezties valstī. Ja sociālais darbinieks iegūst personas uzticēšanos, persona var tikt motivēta sniegt licības, lai tiesībsargājošās institūcijas varētu ierosināt krimināllietu un sodīt vainīgās personas.

Sociālā darbinieka intervencei var būt dažādi šķēršļi, kas saistīti ar valsts likumdošanu un sankcijām pret personu, kura uzturas vai strādā valsts teritorijā nelegāli. Konfidencialitātei, uz klientu centrētai pieejai jābūt vieniem no galvenajiem sociālā darbinieka pamatprincipiem intervences procesā.

Svarīgs sociālā darbinieka uzdevums ir **palīdzēt cietušajai personai atgriezties savā valstī jeb upura repatriācija.**

Lai nodrošinātu cietušās personas repatriāciju, ir jāapzina personas

vajadzības. Sociālais darbinieks var veikt klienta **asistenta pienākumus**. Tas nozīmē, ka sociālais darbinieks kopā ar klientu formē dokumentus, lai viņš varētu atgriezties mājās, organizē transportu, piesaista nepieciešamos speciālistus, kuri nodrošinātu drošu atgriešanos izcelsmes valstī, utt.

Paralēli asistējošam darbam sociālajam darbiniekam ir jārunā ar klientu par problēmām, kas var rasties, atgriežoties valstī, un jāsniedz emocionāls un psihosociāls atbalsts, kā arī jāpārlicinās, vai cietusī persona būs drošībā pēc repatriācijas.

Kopā ar klientu jānoskaidro iespējamie tuvinieki vai draugi, kuri varētu atbalstīt personu, tai atgriežoties agrākajā vidē. Būtiski noskaidrot, vai tuvinieki ir informēti par notikušo, vai klients plāno viņus informēt, vai kāds no tuviniekiem bija iesaistīts vervēšanas procesā, vai klientam bija iespējas sūtīt nopelnīto naudu tuviniekiem, padarot tos atkarīgus no sūtītajiem līdzekļiem.

Sociālajam darbiniekam jāinformē klients par pakalpojumiem, kādus iespējams saņemt izcelsmes valstī, par cietušās personas tiesībām un rehabilitācijas pakalpojumiem sociālajā vidē.

11.3. Sociālā darbinieka intervences plāns darbam ar klientu, kurš cietis cilvēku tirdzniecībā

Ir svarīgi apzināties, ka cilvēku tirdzniecībai piemīt graujošs efekts uz sabiedrību un tās attīstību kopumā, tāpēc ir jāprot identificēt personas problēmas. Turklāt palīdzība cietušajai personai jāsniedz profesionāli un tik ilgi, cik tā ir nepieciešama.

Cilvēku tirdzniecības iespaids uz upuriem ir postošs. Tās ietekmes lielums ir atkarīgs no izmantošanas galamērķiem. Cilvēku tirdzniecība personu ietekmē gan psiholoģiski, gan fiziski. Šis business raksturojas ar vardarbību, izvarošanu, sišanu, piespiedu narkotiku lietošanu, ēdiena un miega trūkumu, slēpšanu un pat slepkavošanu. Cilvēku tirdzniecības rezultāts var būt dažādas traumas, depresija un pat pašnāvība.

Liela un postoša ietekme tiek atstāta uz sievietes reproduktīvo un seksuālo veselību, sociālo un ekonomisko dzīvi, ja viņa piespiesta sniegt seksuālus pakalpojumus. Seksuālas izmantošanas sekas ir traumējošs stress, nemiers, kā arī nevēlama grūtniecība, nedrošs

aborts vai nāve. Sievietēm bieži nav arī pieejama veselības aprūpe – viņas visbiežāk ir ieslēgtas vai arī atkarīgas no sutenera vai atrodas nepārtrauktās bailēs, ka varētu tikt pārvestas no vienas vietas uz otru.

Parasti upuri tiek aizvesti tālu no pazīstamās vides. Visbiežāk – uz tām valstīm, kuru valodu neprot. Personas, kuras sniedz seksuālus pakalpojumus, strādā nelegālu darbu, atrodas piespiedu laulībās, ir stipri iebiedētas un tām sagādā grūtības attiecību veidošana, kas balstīta uz uzticību. Daudzas no cietušām sievietēm tiek tik ļoti apkaunotas, ka viņām nerodas vēlēšanās atgriezties, ja arī viņas to varētu izdarīt.

Jābrīdina, ka cilvēku tirdzniecībā cietušās personas multiplās problēmas netiks atrisinātas vienas vai dažu sesiju laikā, jo iegūtā psiholoģiskā trauma personai var likt notikušo pārdzīvot atkal un atkal, tāpēc šos klientus var saukt par **ilgtermiņa sociālā darbinieka klientiem**.

Uzsākot palīdzības procesu cilvēku tirdzniecībā cietušai personai vai personai, kura vēl ir iesaistīta cilvēku tirdzniecībā, sociālajam darbiniekam ir jāzina, kādā veidā viņš uzsāks un vadīs intervenci, kādi pakalpojumi ir pieejami sociālajā vidē, jāapzina iespējamie intervences šķēršļi.

Lai nodrošinātu kvalitatīvu palīdzību cietušajām personām, neatkarīgi no iemesla, kuru dēļ tās tiek identificētas par cilvēku tirdzniecības upuriem, sociālajam darbiniekam ir jābūt skaidrām pamatnostādņēm par vispārējo intervences plānu. Individuālie sociālie gadījumi ir ļoti atšķirīgi, tāpēc sociālajiem darbiniekiem ir iespējams tos risināt, papildinot palīdzības procesu ar konkrētam gadījumam nepieciešamām sociālā darba metodēm un darbībām.

Turpinājumā ir norādītas **galvenās vadlīnijas**, pēc kurām sociālie darbinieki var plānot savu intervenci darbā ar cilvēku tirdzniecībā cietušām personām.

11.3.1. Pirmā tikšanās ar klientu

Svarīgākie sociālā darbinieka uzdevumi:

- iepazīšanās ar klientu, viņa ģimenes locekļiem vai citiem tuviniekiem;

- problēmsituācijas apzināšana, galveno problēmu identificēšana;
- klienta vajadzību apzināšana;
- neatliekamās palīdzības sniegšana un turpmākās sadarbības nepieciešamības izvērtēšana;
- iespējamo šķēršļu identificēšana.

Veiksmīgai sociālā darbinieka un klienta sadarbībai ļoti nozīmīga ir **pirmā intervija**.

Lai sociālā darba praksē veiktu interviju ar klientu, ir nepieciešama tās profesionāla vadīšana un strukturēšana. Intervijas vadīšana nosaka sarunas gaitu un nodrošina sarunas norisi. Veiksmīga intervija nodrošina personisko nodomu īstenošanu, bieži vien arī pozitīvu tās iznākumu. Savukārt, ievērojot intervijas procesa vadīšanas gaitas nozīmīgos pamatelementus, tiek nodrošināta savstarpējo attiecību veidošanās, kas ir svarīgs aspekts ne tikai veiksmīgi noritējušas intervijas rezultātā, bet arī tādā intervijā, ko varētu nosaukt par “bezrezultatīvu”. Nodibinātās attiecības starp sociālo darbinieku un klientu intervijas laikā dod iespēju atkārtoti tikties un atsākt ne tik veiksmīgi noritējušo pirmo interviju, lai turpinātu risināt klienta problēmsituāciju un varbūt arī labot iepriekšējā intervijā pieļautās neprecizitātes.

Cilvēku tirdzniecībā cietušas personas intervēšana intervences sākuma posmā ir izplatīta sociālā darba metode, kam nepieciešama augsta profesionalitāte un izpratne par cilvēku tirdzniecības aspektu.

Turpinājumā ir sniegts ieskats, kas sociālajam darbiniekam jāņem vērā, intervējot klientu, kurš cietis cilvēku tirdzniecībā.

Intervija kā metode var tikt realizēta situācijā, kad:

- persona vēl atrodas cilvēku tirdzniecības realizētāju rokās;
- ir nonākusi palīdzošo profesiju pārstāvju redzeslokā;
- nogādāta atpakaļ izcelsmes valstī;
- ir reintegrācijas procesā.

Jāņem vērā riska faktori, intervējot klientu, kurš vēl atrodas cilvēku tirdzniecības procesā, kā arī sociālie un psiholoģiskie riski, intervējot klientu, kurš ir reintegrācijas procesā.

Faktori, kas jāņem vērā, intervējot klientu, kurš atrodas cilvēku tirgotāju tīklos:

- jūtas notverts slazdā un neredz izejas iespējas;
- strādā neformālā, nelegālā vai slēptā sektorā;
- nelegāli uzturas valstī;
- ir limitētas zināšanas par savām tiesībām un likumīgajām iespējām;
- ir pagaidu, mobilā situācijā, pārvietots no pilsētas uz pilsētu, no iestādes uz iestādi;
- iespējams, ir cietis no fiziskas, seksuālas un emocionālas vardarbības un baidās no draudiem pret sevi un savu ģimeni;
- iespējams, nav personu apliecinoši dokumenti, baidās no deportācijas;
- nesniedz patiesus faktus par vecumu, izcelsmes valsti;
- ir iesaistīts parādu situācijā, stingrā pārraudzībā, kas var ietvert organizēto noziedzību, korumpētus valsts institūciju pārstāvjus;
- saskaras ar etnisko, sociālo un dzimuma diskrimināciju;
- ir izveidojušās paš aizsardzības reakcijas, ir traumatiski simptomi, kas var izpausties kā orientācijas izmaiņas laikā, telpā un vietā, konkrētu notikumu izslēgšana no atmiņas, riska uzvedības, iespējamo risku nenovērtēšana;
- var atrasties atkarību izraisošu vielu varā.⁸⁹

Faktori, kas jāņem vērā, intervējot klientu, kurš cietis no cilvēku tirgotāju ietekmes:

- jāņem vērā visi iepriekšminētie faktori;
- turpina justies apdraudēts, novērots no cilvēku tirdzniecības realizētāja vai iesaistītās personas (bieži vien cilvēku tirgotāji un vervētāji nāk no upura primārā vai sekundārā sociālā tīklojuma);
- tic, ka atrodas parādu saistībās;
- baidās no nosodījuma, kas var tikt vērsti pret viņu vai viņa ģimeni;
- ja atrodas mērķa valstī, iespējams, ir tikai termiņa uzturēšanās atļauja un baidās no deportācijas;

⁸⁹ WHO ethical and safety recommendations for interviewing trafficked women, 2003.

- jūtas un bieži arī ir sociāli stigmatizēts savas pieredzes, darba dēļ, ja notikumi nonākuši atklātībā – arī no ģimenes un kopienas pusēs;
- ir jūtīgs pret stresu, bremzēti psiholoģiskās izdzīvošanas mehānismi;
- iespējama suicīda uzvedība.⁹⁰

Veicot interviju un konsultējot klientu, pilnībā jākoncentrējas uz konkrēto situāciju. Lietojot interviju kā metodi, sociālajam darbiniekam jāatceras, ka tā nav tikai un vienīgi jautājumu uzdošana. Liela nozīme ir prasmei **aktīvi klausīties**.

Intervijas ietvaros var uzdot kā atvērtus, tā slēgtus jautājumus. Slēgti jautājumi precizēs faktus, jo tiks atbildēts ar “jā” vai “nē”. Pēc iespējas vairāk jācenšas uzdot **atvērtus jautājumus**. Tas nodrošinās plašāku informācijas ieguvu un dos arī klientam iespēju savādāk paskatīties uz savām sajūtām un situāciju. Uz dodot atvērtus jautājumus, jāsaģatavojas uz ilgāku sarunu un iespējamu diskusiju.

No jautājuma formas **“kāpēc?”** vēlams **izvairīties**, klients to var uztvert kā kritiku un sašutumu par viņa izdarīto izvēli un uzvedību.

Pārfrazēšana – īsumā atkārtojiet dzirdēto, lai pārliecinātos, vai esat sapratis teikto pareizi. Atkārtojiet specifiskus vārdus, ko klients izmanto. Tas ļauj klientam apzināties savu patieso attieksmi pret notikušo.

Atspoguļojiet klienta teikto, tādējādi vizualizējot klienta emocijas.

Nebaidieties no **klusuma pauzēm**, tās ir nepieciešamas, lai klients varētu iedziļināties savās izjūtās un reakcijās.

Acu kontakts un **neverbālā komunikācija** ir nozīmīgi faktori, lai pilnīgāk izprastu klientu, bet ir jāņem vērā, ka klientam, kurš cietis cilvēku tirdzniecībā, īpaši nepatīkama var būt kontroles un novērošanas klātbūtne.

Kontrolējiet savas emocijas, neizrādiet savu neizpratni un nosodījumu par klienta pieņemtajiem lēmumiem, uzticību vervētā-

jiem, bailēm par draudiem utt. **Reaģējiet** uz klienta **idejām** un teikto, bet **nevis uz viņu** pašu.

Sociālajam darbiniekam, kurš strādā ar cilvēku tirdzniecībā cietušām personām, jāapzinās savi aizspriedumi un stereotipi, jo tie var traucēt, sniedzot adekvātu palīdzību.

Intervijai ar klientu vēlams notikt klienta **dzimtajā valodā**. Iestāšanās ES Latvijai ir devusi arī mērķa valsts statusu, tāpēc laikus jādomā par uzticamu tulku tīkla izveidi, kuri var tikt pieaicināti gadījumā, kad jāintervē konkrētas valsts pilsonis. Tulki pirms darba uzsākšanas jāizglīto un jāapmāca, kā intervēt klientu, kurš cietis cilvēku tirdzniecībā.

Uzsākot darbu ar personu, kura cietusi cilvēku tirdzniecībā, ir svarīgi uzsvērt, ka sociālais darbinieks **neuzskata** upuri **par līdzvainīgu** notikušajā. Sociālā darbinieka pienākums ir motivēt klientu ierosināt krimināllietu.

Veicot klienta intervēšanu, sociālajam darbiniekam jāpatur prātā iespēja, ka:

- vervētāji ir bijuši tuvi cilvēki, kuriem upuris uzticējies, tāpēc var sagaidīt pretestību jebkurai piedāvātajai palīdzībai, kontrolei, ieteikumiem;
- vēloties sevi aizsargāt un baidoties no draudiem, klients nestāsta visu patiesību vai stāsta tikai daļu no notikušā;
- klients var kautrēties par saviem neveiksmīgajiem mēģinājumiem sevi aizstāvēt;
- persona var kautrēties par saviem nākotnes plāniem; par to, ka vispār vēl plāno nākotni;
- persona var būt cietusi no vardarbības ģimenē pirms iesaistīšanas cilvēku tirdzniecībā;
- klients var būt atkarīgs vai mīlēt kādu no iepriekšējiem “darba” devējiem, suteneriem, klientiem vai piespiedu laulātā;
- klients, iespējams, regulāri lieto atkarību izraisošas vielas;
- klients stāsta to, ko vēlaties dzirdēt.

Profesionālā sociālā darba pamatā ir specifiska izturēšanās un uzticēšanās sistēma, to veido un vada sociālā darbinieka un klienta savstarpējo attiecību ētiskie principi.

⁹⁰ WHO ethical and safety recommendations for interviewing trafficked women, 2003.

Sociālais darbinieks salīdzinājumā ar klientu, skatoties no varas pozīcijas, vienmēr atrodas asimetriskās attiecībās. Attiecību veidošanās procesā starp klientu un sociālo darbinieku svarīgi ir izvairīties no vispārināšanas, kā arī nevajadzētu lolot ilūzijas, ka sadarbība vienmēr veidosies pozitīva.

Praksē ir sastopami gadījumi, kad ģimenes loceklis nevēlas, lai par viņa nokļūšanu prostitūcijā vai citās nelikumīgās darbībās uzzinātu ģimene un tuvinieki, tāpēc klienta lēmums sociālajam darbiniekam ir jārespektē.

Klienta vēlmei notikušo slēpt ir vairāki iemesli:

- ierosinātā krimināllieta nenodrošina konfidencialitāti, īpaši, ja persona dzīvo lauku rajonā vai nelielā apdzīvotā vietā;
- persona baidās, ka cilvēku tirdzniecības fakta publiskošanas dēļ cietīs pārējie ģimenes locekļi, bet jo īpaši – personas bērni (bērna apsmiešana skolā; izstumšana no kolektīva; pedagogu kolektīva attieksmes maiņa u. c. faktori);
- persona uztraucas par ģimenes locekļu drošību, īpaši gadījumos, ja persona ir tikusi iebiedēta un tai jau agrāk draudēts, ka nepakļaušanās vai citā gadījumā cietīs ģimene;
- var mainīties ģimenes locekļu attieksme pret personu, kura cietusi cilvēku tirdzniecībā (ģimenes locekļi pārrauj attiecības ar personu; vaino pašu personu notikušajā; atsakās sniegt jebkāda veida palīdzību; izrāda pārlieku lielu gādību un rūpes; tiek ierosināts atņemt aizgādības tiesības pār personas apgādībā esošiem bērniem u. c. faktori);
- personai var būt grūtības atrast darbu vietējā darba tirgū, kas palielina iespēju ģimenes nokļūšanu maznodrošinātās vai nelabvēlīgās ģimenes statusā.

11.3.2. Rehabilitācijas plāna izveidošana

Pirmās intervijas laikā iegūtā informācija ir pamats klienta sociālajai vēsturei. Šis dokuments tiks papildināts kārtējās tikšanās vai sesijas laikā. Turpinot tikties ar klientu un slēdzot mutisku vai rakstisku vienošanos par turpmāko sadarbību, tiek izvirzīti īstermiņa un ilgtermiņa mērķi. Lai

realizētu šos mērķus, ir jāapzina, kādi resursi būs nepieciešami, kuri speciālisti piesaistāmi un kura klienta problēma risināma pirmā.

Jāatceras, ka rehabilitācijas plānošanai jānotiek kopīgi ar cietušo personu, ņemot vērā personas **vajadzības**.

• **Fiziskās vajadzības.**

Primārā vajadzība ir **droša pajumte vai patversme**.

Ir priekšnosacījumi, kuriem vajadzētu sekot, veidojot vai piedāvājot patversmi cilvēku tirdzniecības upuriem:

- patversmei jābūt anonīmai (sabiedrības acīs), slepenai, lai izvairītos no apdraudošām situācijām;
- patversmē jāatrodas darbiniekiem 24 stundas diennaktī;
- patversmei jābūt paredzētai nelielam cilvēku skaitam (tas palīdzētu novērst arī apkārtējo uzmanību);
- klienti jāiesaista patversmes lēmumu pieņemšanā, ikdienas darbu veikšanā (lai izvairītos no identiskas situācijas, kādu upuris tikko piedzīvojis, esot cilvēku tirgotāju rokās).

Ja cietusī persona atrodas mērķa valstī, tad:

- patversmē jābūt pieejamai informācijai par klientu izcelsmes valstīm;
- īpaša uzmanība jāpievērš ēdienkartei, jāņem vērā, ka klienti nāk no dažādām etniskām un reliģiskām grupām, kur var būt citādi ēšanas paradumi.

• **Medicīniskā palīdzība.**

Rehabilitācijas procesā būtisks faktors ir **klienta veselība**.

Ir jānodrošina medicīniskā palīdzība neatkarīgi no tā, vai cietusī persona atrodas izcelsmes vai mērķa valstī. Īpaša uzmanība jāpievērš iespējamām psihiskām problēmām, atkarībām, seksuāli transmisīvajām u. c. hroniskām slimībām, kā arī inficēšanās iespējamībai ar HIV/AIDS.

Sievietes, kuras ir sniegušas seksuālus pakalpojumus, neizmantojot aizsarglīdzekļus, ir pakļautas negribētas grūtniecības draudiem. Nereti šādas grūtniecības ir tikušas pārtrauktas, neizmantojot kvalificētu medicīnas speciālistu palīdzību, kas radījis problēmas sievietes veselībai.

Gadījumā, ja persona nav pakļāvusies tirgotāju noteikumiem, ir izmantoti stipras iedarbības medikamenti vai atkarību veicinošās

vielas, kas ietekmējušas personas veselību. Tādos gadījumos medicīniskā palīdzība ir jāsniedz ilgstoši un sociālajam darbiniekam ir jāizvērtē aprūpes institūcijas nepieciešamība.

Ja cietusī persona atrodas mērķa valstī, ir jārēķinās, ka var rasties grūtības nodrošināt medicīnisko aprūpi šai specifiskajai klientu grupai. Kā iemesls tam ir nelegālā imigranta statuss un materiālo līdzekļu trūkums. Arī medicīnas darbinieki var atteikties apkalpot nelegālus imigrantus. Neskatoties uz grūtībām, ir jāmēģina nodrošināt medicīnisko aprūpi un veidot starpprofesionālu komandu ar vajadzīgajiem speciālistiem.

• **Psihoemocionālās vajadzības.**

Lai apmierinātu personas psihoemocionālās vajadzības, sociālajam darbiniekam jāprot atpazīt psiholoģiskās reakcijas, kas norāda uz šāda veida palīdzības nepieciešamību.

Var tikt izdalītas vairākas vienojošas psiholoģiskās reakcijas cilvēku tirdzniecības upuriem, kam sociālais darbinieks pievērš uzmanību un ko izrunā ar klientu intervences procesā vai palīdzības sniegšanai piesaista citu profesionāli:

- bailes saistītas ar iespējamo izraidīšanu no valsts (Svarīgi atcerēties, ka klients visdrīzāk tiks definēts kā nelegālais imigrants, iespējams, bez dokumentiem. Sociālais darbinieks tādā gadījumā var tikt nostādīts pretrunīgā situācijās – no vienas puses, klients kā prioritāte un, no otras puses, problēmas tiesiskais aspekts);
- informācijas trūkums par likumdošanu mērķa valstī (cilvēku tirdzniecības upuri ne tikai nelegāli uzturas valstī, bet bieži tiek piespiedu kārtā iesaistīti virknē citu nelikumīgu darbību);
- bailes pazaudēt bērnus;
- atbalsta trūkums no ģimenes, tuviniekiem un draugiem;
- valodas zināšanu trūkums;
- bailes apkaunot ģimeni;
- informācijas trūkums par palīdzības un atbalsta iespējām mērķa valstī.

Cietušās personas, kura nogādāta atpakaļ vai atgriezies izcelsmes valstī, emocionālās vajadzības:

- iepriekš nosauktās vajadzības;
- situācijas nepieņemšana;
- problēmas nodibināt kontaktu ar svešiem cilvēkiem, fobija pret konkrēta dzimuma, tautības personām;
- grūtības veidot personīgas attiecības ar pretējā dzimuma vai sava dzimuma pārstāvi, ja tas bijis agresors cilvēku tirdzniecības procesā;
- bailes no ģimenes un tuvākā sociālā tīklojuma reakcijas, uzzinot patiesību par notikušo;
- sociālā pašizolācija;
- grūtības veidot jaunas darba attiecības, noticēt savām spējām;
- bailes sastapt vervēšanā iesaistītās personas (īpaši mazās kopienās);
- bailes no parādu saistībām;
- vēlme izbēgt no iespējamās stereotipizācijas sabiedrībā;
- atkārtota sociālo prasmju apgūšana, spēja uzņemties atbildību par savu rīcību un drosme pieņemt lēmumus.

• **Dokumentu atjaunošana.**

Personai, atgriežoties no ārzemēm, var būt atņemti vai nozaudēti personību apliecinājoši dokumenti, tāpēc tie ir jāatjauno.

Ir gadījumi, kad rehabilitācijas sākumposmā personai, kura pēc ilgāka laika ir atgriezies valstī, ir grūti orientēties ģeogrāfiskajā apvidū. Šādā situācijā jāpiesaista sociālais rehabilitētājs vai kāds cits brīvprātīgais darbinieks, kurš palīdz personai atrast nepieciešamo institūciju un nokārtot vajadzīgos dokumentus.

• **Valodas prasme.**

Nereti tieši latviešu valodas nezināšana ir bijusi par iemeslu, kāpēc persona pieņēmusi lēmumu doties ārpus Latvijas.

Lai turpmāk nodrošinātu personai iespēju integrēties vietējā darba tirgū, ir jāskaidro nepieciešamība apgūt latviešu valodu un jāpie-dāvā latviešu valodas apmācības iespējas.

Sociālā darbinieka svarīgākais uzdevums ir personas motivēšana uzsākt valodas apguvi, parādot tās priekšrocības, kas radīsies klientam, apgūstot attiecīgo latviešu valodas līmeni.

• **Nodarbinātība.**

Rehabilitācijas programmā ir jāparedz personas iesaistīšanās nodarbinātību veicinošos pasākumos ar mērķi atrast piemērotu darbu.

Ja personai ir problemātiski atrast darbu, tai ir jāiesaka reģistrēties Nodarbinātības valsts aģentūrā (NVA), iegūstot darba meklētāja vai bezdarbnieka statusu. Pēc iepriekš minētā statusa iegūšanas nodarbinātības aģenti personai var piedāvāt gan darba meklētāju kluba nodarbības, gan valsts apmaksātos profesionālās kvalifikācijas iegūšanas vai celšanas kursus, gan latviešu valodas kursus vai citus pakalpojumus.

Kursu laikā NVA ir iespējams nodrošināt personu ar dzīvesvietu, kas uz laiku atrisina arī apmešanās problēmas.

• **Izglītības iegūšana.**

Ja personai ir zems izglītības līmenis, kopīgi ar klientu jāapsver izglītības iegūšanas iespējas. Galvenais sociālā darbinieka sadarbības partneris šajā gadījumā ir attiecīgā rajona izglītības institūcijas.

• **Materiālo līdzekļu trūkums.**

Bieži vien persona, kura cietusi cilvēku tirdzniecībā, par savu darbu ārzemēs nav saņēmusi algu vai iztikas līdzekļi ir bijuši minimāli, tāpēc sociālajam darbiniekam jāpārlicinās, vai personai ir pietiekami materiālie līdzekļi savu personīgo vajadzību apmierināšanai. Nepieciešamības gadījumā persona jāinformē par sociālās palīdzības iespējām vai jāiesaista NVO, kas var nodrošināt klientam nepieciešamo palīdzību.

Jāņem vērā, ka lielākā daļa cietušo personu nevēlas atgriezties savā dzimtajā pusē un paliek lielākajās Latvijas pilsētās, tāpēc sociālajam darbiniekam, kurš uzsācis cietušās personas rehabilitāciju, jārēķinās ar grūtībām, kas var rasties, organizējot sociālās palīdzības saņemšanu.

11.3.3. Rehabilitācijas gaita

Par sesiju biežumu, vietu un ilgumu sociālais darbinieks un klients vienojas intervences sākuma posmā.

Tikšanās biežums var mainīties, ņemot vērā, piemēram, cietušās personas veselības stāvokli, attālumu, kas jāveic, lai nokļūtu tikšanās vietā, u. c. faktoros.

Ņemot vērā personas sociālpsiholoģisko un veselības stāvokli, tieši rehabilitācijas sākumposmā ir iespējama biežāka tikšanās ar klientu, kas palīdzēs klientam pārvarēt notikuma radīto krīzi un sniegs nepieciešamo atbalstu. Tieši no klienta vajadzībām būs atkarīgs gan sesiju raksturs, gan palīdzības sniegšanas plānošana un nodrošināšana.

Svarīgi ar klientu vienoties par tikšanās vietu, kas var mainīties. Sesijas var notikt gan klienta izvēlētajā vietā, gan institūcijā. Tomēr jāņem vērā, ka cietušajam var rasties grūtības nākt uz institūciju.

Atkarībā no gadījuma sarežģītības, posma, kurā atrodas cilvēku tirdzniecībā iesaistītā persona, sesijas var notikt no divām reizēm nedēļā līdz vienai reizei mēnesī (ārkārtas situācijā, dodot klientam iespēju kontaktēties ar sociālo darbinieku telefoniski).

11.3.4. Rehabilitācijas programmas noslēgums

Intervences noslēguma posms sociālajam darbiniekam kopīgi ar klientu jāplāno savlaikus. Sociālā darba klientiem, kuri cietuši cilvēku tirdzniecībā, raksturīga atkarības veidošanās no autoritātēm, grūtības patstāvīgi pieņemt lēmumus. Iepriekš minētais apgrūtina sociālā darbinieka uzdevumus, kas saistīti ar klienta neatkarīgu sociālo prasmju attīstīšanu. Noslēguma posmā klientam var būt tendence idealizēt sociālo darbinieku un intervences nobeigumu uztvert kā personīgu nodevību.

Klienta atkarība var izpausties, piemēram, tādās darbībās kā ikviena lēmuma pieņemšanā lūgt sociālā darbinieka padomu, bez ierunām pakļauties visiem sociālā darbinieka ieteikumiem, regresijā, pēkšņās bailēs no nākotnes utt.

Noslēdzot intervenci, sociālajam darbiniekam būtiski kopīgi ar klientu izanalizēt rezultātus un sasniegumus, tādējādi stiprinot klienta pārliecību par savām spējām. Sociālajam darbiniekam atkārtoti jāpārlicinās, vai klienta pašvērtējums ir audzis salīdzinājumā ar intervences uzsākšanas brīdi.

Lai intervences noslēgums veidotos veiksmīgs, būtiski visos rehabilitācijas posmos veikt novērtēšanu un, balstoties uz tās analīzi, pieņemt turpmākos lēmumus, tai skaitā arī piemērotāko brīdi noslēguma fāzes uzsākšanai.

11.3.5. Pēcrehabilitācijas periods

Jāņem vērā, ka cilvēku tirdzniecībā cietušas personas rehabilitācija ir ilgstošs process. Tā kā cilvēku tirdzniecības gadījumi ir ārkārtīgi smagi un traumējoši, vidēji palīdzība šādam klientam ilgst no sešiem mēnešiem līdz diviem gadiem.

Šajā laika periodā personai tiek nodrošinātas primārās vajadzības, droša dzīvesvieta, iespēja uzlabot savu fizisko un psihisko veselības stāvokli, saņemt sociālo palīdzību, iegūt jaunu profesiju vai pārkvalificēties. Personai tiek nodrošināta palīdzība dokumentu atjaunošanā, un viņa tiek motivēta iesaistīties vietējā darba tirgū.

Rehabilitācijas ilgums un pozitīvs sociālā gadījuma risinājums lielākoties ir atkarīgs no pašas personas spējas pieņemt situāciju, mērķtiecīgi izmantot piedāvāto palīdzību un vēlmi reintegrēties sabiedrībā. Sociālais darbinieks rehabilitācijas posmā ar dažādu resursu palīdzību tikai palīdz personai realizēt savas vēlmes un nodrošina sociālpsiholoģisko atbalstu.

Nereti persona cilvēku tirdzniecības fakta dēļ ir zaudējusi savu ģimeni, draugus un citas atbalstošās personas, tāpēc sociālajam darbiniekam uz laiku ir jāklūst par šo uzticības personu. Tomēr jāņem vērā klienta pieķeršanās profesionālim un iespējamā regresija. Lai tas nenotiktu, sociālajam darbiniekam pēcrehabilitācijas posmā ir "jānovelk" stingras robežas starp sevi un klientu un jāvienojas, kādos gadījumos klients var sazināties ar sociālo darbinieku.

Pēcrehabilitācijas periodā sociālpsiholoģisko vai cita veida atbalstu var nodrošināt, piemēram, telefoniski. Var piedāvāt klientam iesaistīties dažādu terapeitisko grupu darbā.

Darbu ar cilvēku tirdzniecības upuriem var veikt individuāli vai grupā. Lai ar upuri strādātu grupā, svarīgi apzināties, ka upurim ar nesenu pieredzi noteikti nepieciešama individuāla terapija pirms iesaistīšanas grupā. Grupu darbs ieteicams pēc individuālā gadījuma

risināšanas noslēguma kā atbalsta turpinājums. Darbs grupā var būt kā papildu elements individuālajai terapijai personām, kuras cietušas no tiem pašiem vervētājiem, nodarbinātas līdzīgos apstākļos, tajā paši valstī vai ir citi vienojoši elementi. Vienas grupas tikšanās reizei nevajadzētu pārsniegt divas stundas.

Pēcrehabilitācijas posmam šo gadījumu risināšanā nav mazsvarīga loma, jo apkārtējā sabiedrība vēl neizprot problēmu un tas apgrūtina personas reintegrāciju, tāpēc ir svarīgi šo atbalstu klientam nodrošināt arī pēcrehabilitācijas posmā.

III

STARPTAUTISKĀS MIGRĀCIJAS ORGANIZĀCIJAS LOMA CILVĒKU TIRDZNICĪBAS NOVĒRŠANĀ

Starptautiskā migrācijas organizācija (IOM) ir starpvalstu valdību struktūra, kas ietver vairāk nekā 140 dalībvalstis un novērotājvalstis un kam ir aptuveni 200 biroju visā pasaulē. Baltijas valstu IOM biroju darbība tiek koordinēta IOM Baltijas un Ziemeļvalstu reģionālajā birojā Helsinkos. IOM, kas nodibināta 1951. gadā, seko principam, ka humāna un sakārtota migrācija sniedz priekšrocības migrantiem un sabiedrībai. Kā vadošā starptautiskā organizācija migrācijas jautājumos IOM sadarbībā ar tās partneriem darbojas starptautiskajā sabiedrībā, lai sniegtu palīdzību migrācijas procesu tehniskās pārraudzības augošajās problēmās, veicinātu sabiedrības izpratni par migrāciju, ar migrācijas palīdzību veicinātu sociālo un ekonomisko uzplaukumu, aizstāvētu migrantu cilvēcisko cieņu un labklājību. IOM darbojas septiņās pakalpojumu jomās. Tās ir palīdzība migrantiem atgriešanās procesā, cilvēku tirdzniecības apkarošana, veselība saistībā ar migrāciju, pārvietošanās, informācijas kampaņas, darba migrācija un tehniskā sadarbība migrācijas jautājumos.

Cilvēku tirdzniecības novēršana, iespējams, ir plašākā aktivitāšu joma cilvēku tirdzniecības apkarošanā. Tā ietver konsultācijas, dažādu speciālistu apmācības, riska grupu izglītošanu, viņu sociāli ekonomiskā stāvokļa uzlabošanu un citas aktivitātes.

IOM darbība cilvēku tirdzniecības apkarošanā

Viena no galvenajām tēmām, kam IOM visā pasaulē pastiprināti pievērš uzmanību, ir cilvēku tirdzniecība. IOM uzsāka darbu cilvēku tirdzniecības novēršanā Baltijas valstīs 2000. gadā. IOM darbībā ietilpst:

- informācijas kampaņas;
- konsultatīvu pakalpojumu nodrošināšana;
- kvalitatīvu un kvantitatīvu cilvēku tirdzniecības pētījumu vadīšana;

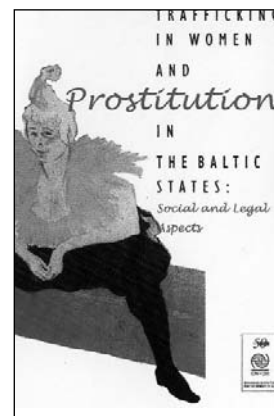
- drošas un cilvēka cieņu neaizskarošas atgriešanās un kvalitatīvas rehabilitācijas palīdzības nodrošināšana cilvēku tirdzniecības upuriem;
- valdības centienu atbalstīšana tiesību sistēmas un tehniskās kapacitātes uzlabošanā cīņai pret cilvēku tirdzniecību.

Viena no plašākajām IOM aktivitātēm Baltijas valstīs bija sabiedrības informēšanas kampaņa *Sieviešu tirdzniecības novēršana Baltijas valstīs*, kas notika Latvijā, Lietuvā un Igaunijā no 2001. līdz 2003. gadam.

Sagatavošanās cilvēku tirdzniecības novēršanas aktivitātēm

Pirms sabiedrības informēšanas kampaņas uzsākšanas visās Baltijas valstīs tika veikts pētījums – IOM ievadprojekts *Izpēte, informācija un likumdošana par sieviešu tirdzniecību Baltijas valstīs*. Pētījumā tika ietverta likumdošana attiecībā uz cilvēku tirdzniecību, prostitūcijas/sieviešu tirdzniecības sociālie aspekti un sabiedrības izpratne par šo problēmu.

Tiesību aktu un sociālo aspektu izpētes rezultāti tika publicēti grāmatā *Trafficking in Women and Prostitution in the Baltic States (Sieviešu tirdzniecība un prostitūcija Baltijas valstīs)*.

Sabiedrības informēšanas kampaņa veidota, balstoties uz iepriekšminētā pētījuma rezultātiem. Izpētot prostitūcijas un sieviešu tirdzniecības sociālos aspektus, kļuva iespējams identificēt galvenās riska grupas – 13–30 gadus vecas meitenes un sievietes, īpaši tās, kuras nāk no nelabvēlīgām ģimenēm, kurām ir jāpievērš vislielākā uzmanība cilvēku tirdzniecības novēršanas aktivitātēs. Pētījumi noteica arī galvenos iemeslus, kādēļ sievietes kļūst par cilvēku tirdzniecības upuriem. Informācijas trūkums par šo problēmu tika norādīts kā viens no pamatfaktoriem, kas veicina šā fenomena attīstību.

Sabiedrības viedokļa pētījums palīdzēja noteikt, kāda veida informācijas par šo problēmu tieši trūkst un kāda cilvēku pārlicība ir jāmaina. Pirmām kārtām, pētījumos atklājās, ka sabiedrība kopumā ir vāji informēta par drošiem veidiem, kā meklēt darbu ārzemēs. Tika konstatēts, ka vairākumā gadījumu cilvēki, kuri dodas strādāt uz ārzemēm, paļaujas uz draugu rekomendācijām, paziņu un radnieku sniegto informāciju. Tajā pašā laikā cilvēku tirdzniecības upuru liecības pauž, ka cilvēki ļoti bieži nokļūst sarežģītās situācijās, kad viņi pieņem piedāvājumu strādāt ārzemēs tieši no pazīstamiem cilvēkiem.

Ingrīda (25 gadi): “Reiz kāds mans paziņa stāstīja par savu draugu, viņa ģimeni un māju Spānijā. Ģimene meklēja mājkalpotāju. Es tobrīd biju bez darba, un manam dēlam bija problēmas ar veselību. Man ļoti vajadzēja naudu. Šis darba piedāvājums šķita laba izeja no grūtās situācijas. Mans paziņa apgalvoja, ka gadījumā, ja man kaut kas nepatiks, es varēšu nekavējoties atgriezties mājās. Es viņu jau labu laiku pazinu, tādēļ uzticējos un piekritu. Patiesībā es pat biju viņam ārkārtīgi pateicīga. Mani iepazīstināja ar vīrieti, kuram vajadzēja pavadīt mani uz Spāniju. Viņš paņēma manu pasi un samaksāja par braucienu. Kad nokļuvām Spānijā, viss izrādījās meli: mani aizveda uz kādu netīru bordeli un jau pirmajā dienā piespieda strādāt par prostitūtu. Kad es atteicos, mani stipri piekāva. Mana dzīve bija kļuvusi par īstu ellī.”

Pētījums parādīja, ka 2% Latvijas un Lietuvas iedzīvotāju un nedaudz mazāk Igaunijā, kuri nevar atrast darbu savās valstīs, ir gatavi pieņemt jebkuru darba piedāvājumu ārzemēs. Cilvēkiem trūkst informācijas arī par gadījumiem, kā palīdzēt tiem, kuri ārzemēs ir nonākuši sarežģītā situācijā. No aptauju rezultātiem varēja secināt, ka situācijās, kad kāds radnieks vai draugs ir nokļūvis tirgotāju rokās, ļoti daudzi Baltijas valstu iedzīvotāji nezinātu, kā rīkoties, kur vērsties pēc palīdzības.

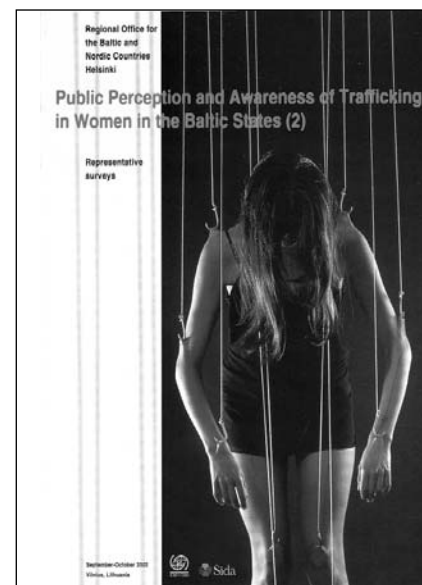
Sabiedrības informēšanas kampaņa

Sabiedrības informēšanas kampaņa, kuras mērķis bija novērst sievietes tirdzniecību Baltijas valstīs, sākās 2001. gadā.

Vienlaikus kampaņas mērķis bija palielināt sabiedrības (īpaši iespējamo upuru) un attiecīgo amatpersonu, kā arī Baltijas valstu NVO informētību un interesi par problēmām, kas saistītas ar sievietes tirdzniecību. Kampaņa tika veidota ar mērķi plaši izplatīt pētījumu rezultātus un īpašu, praktisku informāciju/padomus iespējamiem cilvēku tirdzniecības upuriem.

Kampaņas ietvaros veiktās aktivitātes Baltijas valstīs

Sociālā reklāma

Sabiedrības informēšanas kampaņas koncepcijas un galvenā tēla izstrāde, kas tika izmantots visās kampaņas reklāmās un drukātajos informatīvajos materiālos.

Publikācijas

Kampaņas ietvaros tika nodrukāti informatīvi materiāli (brošūras, kurās iekļauti mīti un realitāte par sievietes tirdzniecību, noderīgas kontaktadrese galamērķa valstīs, Baltijas valstu vēst-

niecības ārzemēs, policijas/neatliekamās medicīniskās palīdzības ārzemēs koordinātas; skrejlapas: padomi, ko darīt un nedarīt, kā uzvesties pirms izbraukšanas no valsts un atrodies ārzemēs; noderīgas kontaktadrese.

Konsultācijas

- Telefoniskas konsultācijas tika nodrošinātas personām, kuras plāno strādāt ārzemēs, cilvēku tirdzniecības upuriem, pazudušo cilvēku radniekiem.

Izglītība

- Izglītojošu dokumentālo filmu veidošana par sieviešu tirdzniecību Baltijas valstīs.
- Pret cilvēku tirdzniecību vērstas lekcijas vidusskolās.

Tīklveida darbība

- Studiju, semināru un tikšanos organizēšana ar mērķi stiprināt savstarpējo sadarbību starp valstiskām un nevalstiskām organizācijām, kas nodarbojas ar šo problēmu risināšanu;
- Apmaiņas braucieni Baltijas valstu amatpersonām, kuras risina ar cilvēku tirdzniecību saistītas problēmas, uz tām valstīm, kas ir Baltijas valstu cilvēku ceļošanas mērķa valstis.

Citas izglītojošas aktivitātes

- **Palīdzība cilvēku tirdzniecībā cietušajām personām**

Sieviešu tirdzniecības upuriem tika sniegta medicīniskā, psiholoģiskā, juridiskā palīdzība, nodrošināta droša dzīvesvieta, valodas apmācības un cita veida kursi:

- Latvijā – 17 sievietēm;
- Lietuvā – 42 sievietēm;
- Igaunijā – 1 sievietei.

▪ **Mājaslapas internetā: www.focus-on-trafficking.org; www.nelegalsdarbs.lv.** Sabiedrības aptaujā tika noskaidrots, ka 25% jauniešu Latvijā, 15% – Lietuvā un 32% – Igaunijā uzskata, ka internets ir uzticams un pieņemams informēšanas veids par darbu ārzemēs. Viens no informatīvo kampaņu mērķiem ir informēt jauniešus par to, kas var ar viņiem atgadīties situācijās, kad internetā atrasti darba piedāvājumi netiek pienācīgi pārbaudīti. Tā kā diezgan daudzi apšaubāmi darba piedāvājumi tiek izsludināti internetā, tika izveidotas mājaslapas par cilvēku tirdzniecības problēmām Baltijas valstīs. Mājaslapas ir paredzētas gan potenciālajiem cilvēku tirdzniecības upuriem, gan speciālistiem, kuri nodarbojas ar šīs problēmas apkarošanu.

Lekcijas par cilvēku tirdzniecību un drošu darbu ārzemēs dažādām mērķa grupām – skolēniem, studentiem, skolotājiem, valsts institūciju un nevalstisko organizāciju pārstāvjiem.

IOM Baltijas valstīs turpina realizēt preventīvās aktivitātes šajā jomā, informējot un apmācot jauniešus, dažādus speciālistus (sociālos darbiniekus, tiesībsargājošo institūciju pārstāvjus, skolotājus), sniedz konsultācijas riska grupām, kā arī veic cita veida izglītojošās aktivitātes.

NOBEIGUMS

Risinot ar cilvēku tirdzniecību saistītos sociālos jautājumus, sociālajam darbiniekam jābūt izpratnei par cilvēku tirdzniecību pasaules, Eiropas un Latvijas kontekstā, jāapzina iespējamās lomas katra gadījuma risināšanā, jāizmanto dažādas zināšanas, prasmes un sociālā darba metodes, lai nodrošinātu klientam kvalitatīvus pakalpojumus un palīdzētu atgriezties sabiedrībā.

Lai arī ne vienmēr katrs risinātais sociālais gadījums būs veiksmīgs, sociālajam darbiniekam palīdzība jāsniedz maksimāli kvalitatīvi, mēģinot samazināt sabiedrībā esošo stereotipu un aizspriedumu nozīmi savā darbā.

Tā kā konkrētie gadījumi ir emocionāli smagi, ikvienam profesionālim, kurš sniedz palīdzību cilvēku tirdzniecībā cietušām personām, būtu jānodrošina sev supervīzija, lai pēc iespējas samazinātu “izdegšanu” savā profesijā.

Autoru kolektīvs cer, ka rokasgrāmatā sniegtās teorētiskās un praktiskās zināšanas palīdzēs sociālajiem darbiniekiem uzsākt profesionālu un kvalitatīvu darbu, nodrošinot vispusīgu palīdzību cilvēku tirdzniecībā cietušām personām.

PIELIKUMI

SOCIĀLIE GADĪJUMI

Cilvēku tirdzniecības gadījumi

Upuri, kuriem sniegta palīdzība

(Upuru vārdi ir mainīti.)

1. situācija

Daiva (22 gadus veca) dzīvoja kopā ar savu dēlu un māti mazā Lietuvas ciematā. Viņu ģimenes finansiālā situācija bija ļoti smaga. Daiva pelnīja naudu iztikai, strādājot gadījuma darbos, piemēram, pārdeva tirgū preces vai palīdzēja kaimiņiem. Daivas māsa jau kādu laiku strādāja Beļģijā. Vienu dienu viņa piezvanīja Daivai un piedāvāja darbu Beļģijā par istabeni viesnīcā (vēlāk atklājās, ka viņu piespieda zvanīt). Beļģijā Daivu satika viņas māsa un kāds albāņu vīrietis, uz kura dzīvokli Daiva tika nogādāta tūlīt pēc atbraukšanas. Izrādījās, ka piedāvātais darbs ir prostitūcija. Daivai kopā ar viņas māsu lika strādāt uz ielas Francijā. Albāņi viņas ļoti stingri kontrolēja un atņēma visu nopelnīto naudu. Sievietes saņēma tikai nelielu naudu pārtikas iegādei. Pēc kāda laika Daivas mātai izdevās aizbēgt no albāņiem, paņemot līdzīgu lielu naudas summu. Tirgotāji sāka draudēt Daivai un pieprasīja sniegt informāciju par viņas māsu (viņai šādas informācijas nebija, jo Daiva un viņas māsa tika turētas dažādos dzīvokļos). Situācija kļuva neizturama, viņai sākās nervu lēkmes, histērija, un viņa pārgrieza sev vēnas. Viens no albāņiem, kurš dzīvoklī apsargāja Daivu, nobijās un izsauca neatliekamo medicīnisko palīdzību. Ātrās palīdzības mašīnā Daivu aizveda uz slimnīcu, un slimnīcas darbinieki informēja policiju par šo gadījumu. Daiva liecināja policijai, un tirgotāji tika arestēti. Pēc slimnīcas Daivu nosūtīja uz Beļģijas NVO *Payoke*, kur viņa pavadīja vienu mēnesi. Kad tika sagatavots viņas izceļošanas dokuments (viņai nebija pases), Daivu ar Starptautiskās migrācijas organizācijas (IOM) Briseles biroja palīdzību nogādāja no Beļģijas mājās. Viļņā viņu sagaidīja IOM Viļņas biroja darbinieki un piedāvāja iesaistīties rehabilitācijas programmā. Sākumā viņa nebija ieinteresēta tajā

piedalīties, tomēr vēlāk Daiva sazinājās ar IOM un vērsās pēc palīdzības. Daivai tika piedāvāta apmešanās vieta, medicīniskā, psiholoģiskā palīdzība, sociālais atbalsts, kā arī profesionālā apmācība un palīdzība darba meklējumos.

2. situācija

Liene (22 gadus veca) pieņēma drauga piedāvājumu strādāt ārzemēs par fotomodeli un devās uz Turciju. Ierodoties Ankarā, viņu ievietoja viesnīcā, kur dzīvoja citas meitenes, galvenokārt no Lietuvas un Krievijas. Liene paskaidroja, ka viņai būs jāstrādā par izklaidētāju vienā no īpašnieka bāriem, lai atpelnītu parādu par viņas brauciena izdevumiem no Viļņas uz Ankaru, viesnīcu utt. Dienas laikā meitenei nebija atļauts iziet ārā, viņai visu laiku bija jāpaliek viesnīcā. Viesnīcā bija vīrietis (sargs), kuram bija pateikts uzmanīt meiteni, un, ja viņa iet ārā viena pati, nekavējoties ziņot īpašniekam. Tas nozīmēja, ka meitene saņems sodu. Vakarā visas meitenes veda uz bāru. Pirmajās naktīs Lienei lika izklaidēt klientus un dejojot uz skatuves. Aprunājoties ar citām meitenēm bārā un viesnīcā, Liene noskaidroja, ka viņām jau nav pases un viņas visas strādā par prostitūtām. Liene saprata, ka, strādājot par izklaidētāju, viņai neizdosies atmaksāt parādus un ar laiku viņu piespiedīs strādāt par prostitūtu. Baidoties no draudošās situācijas, kurā jau atradās citas meitenes (dokumentu atņemšana, prostitūcija), viņa sāka zvanīt savam draugam Lietuvā un lūdza palīdzību. Liene gribēja aizbēgt, bet baidījās iziet no viesnīcas, turklāt viņai nebija naudas braucienam atpakaļ uz Lietuvu. Drīz piezvanīja Lienes draugs no Lietuvas un pateica, ka viņš ir griezies IOM Viļņas birojā pēc palīdzības, un IOM Viļņā sadarbībā ar IOM Ankarā noorganizēja Lienei drošu patvēruma vietu Ankarā, ja viņai izdodas aizbēgt. Vispirms Liene ļoti baidījās atstāt viesnīcu, bet pēc telefoniskas sarunas ar IOM darbinieku viņa nolēma mēģināt bēgt. Lienei bēgšana izdevās veiksmīgi, un viņa devās uz IOM norādīto vietu. Šķīta, ka neviens viņai nesekoja, un Liene jutās droši jaunajā vietā. Nākamās dienas rītā pēc viņas ieradās IOM Ankaras biroja pārstāvis kopā ar personu no Lietuvas vēstniecības Turcijā un vietējo policistu. Tajā pašā dienā viņa ar IOM Ankaras, Prāgas un Viļņas biroju palīdzību atgriezās mājās.

Pēc dažām konsultācijām Liene nolēma meklēt darbu Viļņā, jo viņai bija laba izglītība (bakalaura grāds). Pēckonsultāciju periodā ar Lieni tika uzturēti periodiski kontakti.

3. situācija

Saule kopā ar vēl vienu kaimiņu meiteni nokļuva cilvēku tirdzniecībā 22 gadu vecumā. Viņu aizveda uz Vācijas bāru, kas piederēja kādam vācu vīrietim. Tur viņa satika apmēram desmit sievietes, galvenokārt krievu tautības, kuras nelegāli strādāja par prostitutām. Pēc nedēļas pretošanās Saule arī sāka saņemt klientus. Kā Saule izteicās, viņa nebija “populāra”. Seksuālās verdzības gada laikā viņas suteneris pārdeva Sauli uz Holandi darbam dažādos bāros. Pēc trīs mēnešiem Saule satika klientu, kuram izdevās viņu atbrīvot no bāra un kurš apmaksāja viņas biļeti atpakaļ uz Lietuvu. Pēc atgriešanās mājās Saule vērsās NVO *Caritas Lietuva*, kas ir IOM Viļņas biroja partnerorganizācija palīdzības sniegšanā cilvēku tirdzniecības upuriem. NVO sazinājās ar IOM. Sadarbībā ar NVO Saulei tika nodrošināta droša dzīvesvieta, medicīniskā palīdzība, psiholoģiskās konsultācijas, juridiskā palīdzība un profesionālās apmācības.

4. situācija

Valērija (21 gadu veca) vasaras laikā strādāja Lietuvas pludmalē par sezonas strādnieci. Tur viņa satika jaunu vīrieti, kurš viņai piedāvāja labu darbu Spānijā. Vīrietis teica, ka Valērijai būs jāstrādā bārā par oficianti un viņa nopelnīs daudz vairāk nekā Lietuvā. Valērija nebija dzirdējusi sliktus stāstus par darbu Spānijā, tāpēc viņa pieņēma šo piedāvājumu. Vīrietis sazinājās ar šoferi, kuram bija jānogādā meitene ar mašīnu uz Spāniju. Kad viņi šķērsoja Lietuvas robežu, Valērijai pateica, ka viņi nebrauks uz Spāniju, bet gan uz Vāciju, kur viņa dabūs darbu. Vācijā šoferis apstājās kādā pilsētā pie tirdzniecības centra un aizgāja satīties ar kādu turku vīrieti. Kad šoferis atgriezās mašīnā, viņš pateica Valērijai, ka viņa ir pārdota par 1500 eiro un viņai šī nauda būs jāatstrādā. Viņš arī pārliecināja Valēriju, ka tas viņai neprasīs vairāk nekā nedēļu un vēlāk viņa varēs strādāt sev. Turku

vīrietis aizveda viņu uz publisko namu, kur viņai bija jāstrādā par prostitutu. Valērija nebija “populāra” un, tā kā šajās dienās nestrādāja duša, viņai izdevās izvairīties no prostitūcijas, bet viņai bija jāpelna nauda ar konsumāciju. Pēc piecām dienām Valērijai radās izdevība bēgt pa logu, un viņa to nekavējoties izdarīja. Viņa skrēja uz policiju un tur izstāstīja savu stāstu. Policijā viņu nosūtīja uz Vācijas NVO, un divus mēnešus viņa uzturējās šīs organizācijas nodrošinātajā patvēruma vietā. Šajā laikā Valērija liecināja policijā. Vēlāk IOM Bonnas birojs palīdzēja viņai atgriezties Lietuvā. Valēriju satika IOM Viļņas biroja darbinieki un piedāvāja iesaistīties reintegrācijas programmā. Valērijai tika piedāvāta droša dzīvesvieta, medicīniskā un psiholoģiskā palīdzība, ko meitene arī izmantoja. IOM Viļņas biroja partnerorganizācija *Pazudušo cilvēku ģimeņu atbalsta centrs* joprojām uztur kontaktus ar Valēriju un seko viņas centieniem reintegrēties.

5. situācija

Bērnība Lanai pagāja mazā Latvijas pilsētiņā. Ģimenē lielāka uzmanība veltīta brālim, kurš ir dažus gadus vecāks par Lanu. Viņš ir ieguvis labu izglītību, cienīts gan mājās, gan apkārtnē sabiedrībā. Savukārt Lana nav vēlējusi mācīties, tāpēc vesta pie ārsta. Pēc mediķu noteiktās diagnozes māte Lanu vairs nespieda mācīties, tāpēc meitene ieguva izziņu par nepabeigtu pamatizglītību. Māte tajā laikā nodarbojās ar tūrisma organizēšanu gan Latvijā, gan ārvalstīs, tāpēc Lana strādāja kopā ar māti. Jauniete labi pārvalda spāņu valodu.

Lanas brālis nu jau astoņus gadus dzīvo Austrālijā, bet māte turp aizbraukusi pirms aptuveni sešiem gadiem, atstājot Lanu Latvijā vienu. Jaunietes tēvs miris pirms vairākiem gadiem. Meitene ļoti mīlējusi savu tēvu.

Māte Latvijā nedomā atgriezties, jo Austrālijā ir atradusi darbu tūrisma jomā. Meitu savu iespēju robežās viņa atbalsta materiāli. Naudu sūta tad, kad tā ir nepieciešama, taču, kā izrādās, Lana diezgan bieži zvina mātei un lūdz naudu, jo pati nestrādā un sevi materiāli nevar nodrošināt. Lana pašreiz ir 22 gadus veca. Viņai ir bijusi vēlēšanās doties pie mātes, taču izbraukšanas dokumenti uz Austrāliju nav apstiprināti.

Pēc mātes aizbraukšanas no Latvijas Lana periodiski strādājusi

tikai Īrijā, uz kurienu viņa braukusi vairākkārt, vispirms, strādājot par guvernanti, vēlāk par apkalpotāju kādā bārā. Braukt darbā uz ārzemēm Lanu pamudinājusi bijusi draudzene Kristīne.

Latvijā nekādu algotu darbu jauniete nav veikusi, jo nav varējusi atrast profesiju, ko vēlētos apgūt.

Pēdējā laikā viņa dzīvojusi kopā ar Paulu, bet pirms pēdējās aizbraukšanas darbā uz Īriju abi jaunieši sastrīdējušies.

Brauciens organizēts ar starpnieka palīdzību uz kādu bāru Īrijā. Lana jau iepriekšējā reizē bija braukusi uz šo bāru strādāt par oficianti, tāpēc piedāvājumam piekritusi uzreiz. Braucienam bijis jāpagatavojas divu dienu laikā. Īrijā viņa nokļuvusi ar autobusu un sagaidītājs viņu aizvedis uz bāru. Starpnieks esot minējis, ka pašreiz minētajā bārā neesot brīva oficiantes vieta, uz to viņai būšot nedaudz jāpagaida. Pa to laiku Lana, ja vēlēšoties, varēšot sniegt seksuālus pakalpojumus.

Dažas dienas viņa dzīvojusi bārā, bet tad atbraukuši nezināmas tautības vīrieši un ar varu aizveduši viņu uz citu vietu. Tur Lanai ticis kaut kas injicēts un visu, kas noticis, viņa neatceras. Kādā apskaidrības brīdī Lanai tika atļauts piezvanīt uz Latviju.

Lana zināja, ka ir pārrāvusi attiecības ar Paulu, tomēr, nokļūstot dzīvībai bīstamā situācijā ārzemēs, viņa zvana draugam un par to informē. Pauls sazinās ar vairākām institūcijām un aktīvi pats iesaistās meitenes izpirkšanā no gūsta.

Satiekot Lanu Īrijā, Pauls ievēro, ka meitenei ir psihiski traucējumi un viņa ir smagi slima, tāpēc lūdz Īrijas amatpersonas sniegt viņai medicīnisku palīdzību. Pēc mēneša abi jaunieši atgriežas Latvijā.

Kaut gan pēc atgriešanās Latvijā Lanai tiek uzsākts ļoti nopietns ārstēšanās kurss, viņa neredz vairs jēgu turpināt dzīvot, jo nav neviena, kam varētu uzticēties, nav neviena, kuram varētu pastāstīt par notikušo Īrijā. Arī veselības stāvoklis ir slikts un jālieto ļoti daudz medikamentu. Bieži vien ir grūtības sevi apzināties telpā un laikā. Viņa visu laiku sev pārmet, ka citiem ar šo notikumu nodarījusi pāri un nevēlas nekādu tiesas procesu, jo zinājusi, uz kurienu dodas un to, ka viņai būs jāsniedz seksuāli pakalpojumi.

6. situācija

Pēc vīra nāves Maija (35 gadi) viena pati uztur savas meitas Annu (4 gadi) un Līgu (13 gadi). Maija ar meitām dzīvo Rīgā labiekārtotā trīsistabu dzīvoklī. Lai gan pēc vīra nāves zudusi gan materiālā labklājība, gan ticība dzīvei, Maija nevēlas mainīt dzīvesvietu. Dzīvoklis tika remontēts kopējiem spēkiem un saistās ar daudzām atmiņām. Maija saka: “Mājas ir svarīgas meitenēm! Tajās vēl ir daļa no Jāņa!”

Maijai ir augstākā izglītība. Pirms Annas nākšanas pasaulē Maija strādāja kādā prestižā Rīgas skolā par matemātikas skolotāju. Pēc Annas piedzimšanas ģimene nolēma, ka Maijai nav vērts atsākt darbu. Jaunībā straujā dzīves un darba ritma dēļ pietiekami cieta Līga. Ar Annu viss būs savādāk, arī Līgai ir vecums, kad mamma sapratne kļūst atkal svarīga.

Pēc Jāņa nāves biznesa draugi novērsās, atstājot tikai maksājamo kredītu. Maijas draudzenes palīdzēja, kā varēja. Viena no bērnības draudzenēm palīdzēja iekārtoties mazā dāvanu veikaliņā Rīgas centrā. Darbs un apgādnieka zaudējuma pensija palīdzēja nodrošināt pamatvajadzības. Taču ierastais dzīves līmenis kritās. Visvairāk līdzekļu aizgāja dzīvokļa uzturēšanā.

Maija nebija slinka, un pēc daudzām pārrunām ar draudzenēm nonāca pie secinājuma, ka vienīgais glābiņš ir darbs ārzemēs – sapelnīt naudu kredīta dzēšanai un dzīvokļa nomaksai. Tas visu atrisinātu. Maijas mamma uzņemtos pieskatīt meitenes.

Viens no preču piegādātājiem Juris vienmēr atrada laiku papļāpāt ar Maiju viņas tumšajā veikaliņā, kur pircēji iegriezās reti. Jaunais vīrietis labi saprata Maiju, arī viņš bija palicis viens pats ar dēlu un cīnījās pa dzīvi.

Kādu dienu Juris izstāstīja, ka viņam esot sens draugs, kurš jau desmit gadus dzīvo Vācijā. Draugam esot labs darbs, ģimene, bet dēls esot padevies slinks, šogad draudot izslēgšana no skolas slikto atzīmju dēļ matemātikā. Tagad viņi intensīvi meklējot kādu, kas pieskatītu dēlu un mācītu viņam matemātiku. Alga būšot laba, mašīna, ar ko braukt, un sestdiena, svētdiena brīva. Vienīgi jābrauc jau nākamnedēļ, citādi viņi varot paņemt kādu citu. Biļeti apmaksās Jura draugs un par citām formalitātēm nav ko uztraukties, viss tiks nokārtots.

Pēdējā brīdī Maija sāka šaubīties – bija žēl atstāt meitenes. Bet iespēja nopelnīt, atrisināt problēmas, jo īpaši ar savām zināšanām matemātikā un skolotājas pieredzi, šķita vilinoša.

Vācijā lidostā viņu sagaidīja nerunīgs vīrietis un teicās aizvest pie Jura drauga. Palūdza pasi, jo tā esot nepieciešama veselības apdrošināšanai. Mašīnā Maija aizsnaudās, pēdējās nedēļas sagatavošanās darbi un stress darīja savu, labi, ka tagad viņa ir galā.

Maija pamodās no suņu rejām, ap mašīnu lēkāja un nikni rēja trīs lieli suņi. Villa, ko varēja redzēt pa logu, bija iespaidīga. Jura draugs teica, ka šīs būs viņas jaunās mājas un saimnieks ir jāklausa, citādi savas meitenes viņai vairs neredzēt. Maija gandrīz vai iesmējās, bet sevī nodomāja, ka īpaši mīlīga šī vieta neizskatās. Mājās nekas neliecināja, ka te dzīvotu bērni vai sieviete.

Vīrietis, kuram piederēja māja, viņai vāciski paskaidroja, ka ir viņas jaunais saimnieks. Maijas uzdevums būs turēt māju kārtībā. Tīrība jāuztur regulāri, grīdas jāvasko katru dienu, saimnieka ēdienu aiztikt nedrīkst. Par pārtiku atbild turku izcelsmes sieviete, ar kuru Maijai sazināties aizliegts. Katru sestdienu un svētdienu viņai savs saimnieks būs jāapmierina arī seksuāli. Ja mājās būs viesības, viņa tiks ieslēgta pagrabā. Sūdzēties nav vērts – visi apkalpotāji runā tikai turku valodā. Ja viņa mēģinās bēgt, atstrādāt nepadarīto vajadzēs viņas meitai.

Par piedzīvoto Maija runā nelabprāt. Saimniekam patika Maiju spīdzināt par “slikti padarītu” darbu. Piespiedu sekta laikā nekādi aizsarglīdzekļi netika izmantoti.

Maija ir priecīga, ka pēc četriem mēnešiem viņai izdevās izbēgt un ir pateicīga turku sievietei, kura palīdzēja viņai to paveikt.

Par ceļu mājup Maija klusē. Viņa priecājas, redzot savas meitas, bet nevēlas, lai viņas jebkad uzzinātu, kas noticis.

Gaidītās naudas vietā Maija ir ieguvusi smagas veselības problēmas (tai skaitā sifilisu) un nevēlamu grūtniecību trešajā mēnesī.

7. situācija

Lai nodrošinātu ģimeni, Intas vecāki bieži strādāja garas darba stundas. Retas bija tās reizes, kad visa ģimene vakariņotu kopā. Inta

redzēja, ka māte un tēvs visādi centās materiāli nodrošināt meiteni un apmierināt viņas vajadzības, bieži vien atstājot savas vēlmes nepiepildītas. Inta mīlēja savus vecākus.

Meitenei patika “čatot” internetā, jo tajā varēja sazināties ar skolas draugiem, iegūt jaunāko informāciju par mīļāko rokgrupu un iepazīties ar citiem interneta lietotājiem. Jau labu brīdi viņa sarakstījās ar Kaivu, līdz beidzot abas nolēma iepazīties klātienē.

Tikšanās tika norunāta pie *Origo* centra. Pirmajā reizē meitenes atklāja daudzas kopīgas intereses un nolēma turpināt sarakstīties un pēc iespējas arī tikties. Intai patika, ka Kaiva prata klausīties un uzklaut. Tā kā Kaiva bija nedaudz vecāka, viņa deva Intai padomus, kā rīkoties dažādās situācijās. Kaivai regulāri bija kabatas nauda, kas tika tērēta kopīgiem kafejnīcu apmeklējumiem.

Kādu dienu Kaiva Intai pastāstīja, ka pirms gada “čatojot” esot iepazinusies ar zviedru puisi Jari, kura draugs arī vēloties iepazīties ar kādu latviešu meiteni. Intai bija labas angļu valodas zināšanas un sarakste ar Polu grūtības neradīja. Pols bija daudz vecāks par Intu, taču sarakstīšanās bija interesanta. Jau vairākus gadus jaunais Intas draugs bija bāra īpašnieks Stokholmā.

Pēc mēneša Kaiva paziņoja, ka vēloties apciemot savu draugu, un uzaicināja Intu doties līdz uz Zviedriju.

Inta vecākiem paziņoja, ka dosies pie drauga ciemos uz piecām dienām. Nekādi izdevumi par ceļu uz Stokholmu nebūšot jāmaksā, jo ceļu solījies apmaksāt Pols. Uz jautājumu, vai Pols ir nopircis arī biļeti atpakaļceļam, Inta vecākiem atbildēja: “Ja man viņš nepatiks, došos projām ar pirmo prāmi, bet, ja patiksim viens otram, tad mājās būšu pēc piecām dienām.” Intai bija 18 gadi, un vecāku pilnvara ceļošanai uz ārvalstīm nebija nepieciešama.

Ceļojums uz prāmja bija jautrs, un ceļš uz Zviedriju pagāja nemanot.

No rīta prāmis piestāja Stokholmā, bet priecīgās tikšanās vietā nāca sarūgtinājums, jo Pols savā vietā bija atsūtījis kādu svešu vīrieti, kas teicās aizvest Intu pie Pola. Viņam esot bijušas steidzamas biznesa darīšanas, tādēļ nav varējis sagaidīt meiteni pats.

Kaiva satikās ar savu draugu un, novēlējusi Intai veiksmīgu dienu, ātri pazuda viesnīcu virzienā.

Kādu brīdi braukuši, Inta ar savu pavadoni nonāca pie bāra, kur

strādājot Pols. Intu sagaidīja angļiski runājoša sieviete, kura teica, lai jaunieta viņai seko līdzī. Intai ierādīja istabiņu bāra otrajā stāvā. Svešā sieviete teica, ka Inta varot atpūsties pēc garā ceļa, bet vakarā viņai paredzētas vairākas tikšanās. Lai viņa Intu varētu pierēģistrēt bāra viesnīcā, ir nepieciešama jaunieta pase, kuru meitene arī iedeva.

Inta vēlējās aplūkot bāru, par ko tik skaisti bija rakstījis Pols, taču bāra otrajā stāvā viņa redzēja tikai atsevišķas istabiņas, kas atgādina kādreiz bērībā pieredzēto, kad vecākiem dzīvošanai tika piešķirtas uzņēmuma kopmītnes. No vienas istabiņas iznāca kāda saposusies sieviete. Nopētījusi Intu, viņa izmeta: "Vai tu esi jauniņā?" Inta neko nesaprata un nolēma atgriezties istabiņā. Skats pa bāra logu gan nebija tāds, kādu aprakstīja Pols, bet varbūt tāds tas ir tikai mājas šajā pusē?

No miega Intu pamodināja kāds vīrietis, kurš sevi dēvēja par viņas jauno saimnieku. Blakus gultai viņš nolika glītu apģērbu un lika Intai to uzvilkt. Kad meitene atbildēja, ka viņa nevēlas vilkt šo apģērbu, vīrietis skarbi uzkliedza Intai un piedraudēja, ka pēc nākamā iebilduma viņš neatbild par savu rīcību. Inta nevarēja attapties, kad vīrietis paziņoja, ka viņš ir samaksājis lielu naudu par meitenes braucienu uz Zviedriju un viņai šī nauda būs jāatpeln. Viņas darbs esot apkalpot bāra apmeklētājus, sniedzot seksuālus pakalpojumus.

Par trīs nedēļām Zviedrijā Inta nevēlas runāt un ir priecīga, ka policija tik ātri varējusi atklāt šo nelikumīgo bāru un vest viņu uz Latviju. Trīs nedēļu laikā Intai bija izzudušas visas ilūzijas par skaisto dzīvi ārzemēs un jauko zviedru puisī Polu.

Sociālajam darbiniekam Inta tomēr pastāsta, ka viņai ir bijis jāapkalpo vairāk nekā 20 vīriešu dienā, daudzi no viņiem ir nežēlīgi izturējušies pret jauno sievieti, viņai nav bijusi iespēja iziet no bāra. Ja viņa to vēlējusies darīt, tad līdzī nācis kāds no bāra apsardzes darbiniekiem. Ja jaunieta nav vēlējusies kādu vīrieti apkalpot, tad tikusi fiziski iespaidota. Nereti seksuālie pakalpojumi esot bijuši jāsniedz bez aizsardzības līdzekļiem.

Inta ir laimīga, ka ir atpakaļ Latvijā, taču nezina, kā tālāk dzīvot.

KOPSAVILKUMS

Cilvēku tirdzniecība ir rupjš cilvēktiesību pārkāpums. Šī problēma jau ilgu laiku ir aktuāla visā pasaulē. Latvijā cilvēku tirdzniecības problēma saasinājās 90. gadu sākumā. Aktīva cīņa pret šo pazemojošo cilvēku izmantošanas veidu, kas izpaužas kā piespiedu seksuālo pakalpojumu sniegšana, piespiedu darbs un orgānu tirdzniecība, Latvijā aizsākās pavisam nesen. Daudzi cilvēki joprojām neapzinās cilvēku tirdzniecības negatīvo ietekmi uz sabiedrību kopumā un uz katru indivīdu atsevišķi, bieži vien vainojot pašu personu, kura dažādu apstākļu dēļ nokļuvusi cilvēku tirdzniecībā. Arvien biežāk cīņā pret cilvēku tirdzniecību iesaistās jaunas institūcijas un organizācijas, tiek atklāti cilvēku tirgotāji un piespriesti sodi par izdarītajiem noziegumiem. Taču darbs ar personu, kura cietusi cilvēku tirdzniecībā, ir tikai savas attīstības pirmsākumos.

Lai palīdzētu sociālajiem darbiniekiem uzsākt darbu ar cietušajām personām, rokasgrāmatas *Cilvēku tirdzniecība – izpratne, problēmas, risinājumi* autori ir veidojuši praktiski izmantojamu materiālu.

Sociālajiem darbiniekiem un sociālā darba studentiem šajā grāmatā tiek piedāvāta teorētiskā izpratne par cilvēku tirdzniecības problēmu un praktiskā informācija, kas palīdzēs strādāt ar personām, kuras ir cietušas cilvēku tirdzniecībā.

Rokasgrāmatas teorētiskajā daļā tiek skaidrots cilvēku tirdzniecības jēdziens, cēloņi un veicinošie faktori, cilvēku tirdzniecības mehānisms, kā arī apskatīti cilvēku tirdzniecības apkarošanas normatīvie dokumenti pasaulē, Eiropas Savienībā un Latvijā.

Par to, kā sniedzama preventīvā informācija, kāda ir sociālā darbinieka loma starpprofesionāļu komandā, kādas ir cilvēku tirdzniecībai visbiežāk pakļautās riska grupas, kādas zināšanas, prasmes un vērtības nepieciešamas sociālajam darbiniekam un kādi ir sociālā darbinieka darbības virzieni cilvēku tirdzniecības novēršanā, tiek stāstīts rokasgrāmatas praktiskajā daļā.

Rokasgrāmatas noslēgumā ir atspoguļota Starptautiskās migrācijas organizācijas loma cilvēku tirdzniecības problēmas novēršanā un palīdzības sniegšanā cilvēku tirdzniecības upuriem.

Autoru kolektīvs

SUMMARY

Trafficking in human beings is a severe violation of human rights. This global problem is one of the greatest humanitarian tragedies of our time. The problem of trafficking in human beings has increased significantly in Latvia since the beginning of the nineties. The active fight against the exploitation of humans in the form of forced prostitution, forced labour and the removal of organs only began in the last few years. Many people still do not realize the devastating impact trafficking in human beings has on society and on each individual; they lay the blame on those individuals who, because of various reasons that are most often out of their control, have become involved in the crime of trafficking. More and more organisations are involved in combating trafficking in human beings, law enforcement institutions are beginning to disclose information on the crime of trafficking in human beings, more criminals are being punished but work with actual victims of trafficking is still in its infancy. Thus far little attention has been paid to the provision of assistance to victims of trafficking who require dedicated, comprehensive care and support to reintegrate into society after being freed from a trafficking environment.

This manual for social workers "Trafficking in Human Beings – Perceptions, Problems, Solutions" has been developed as a practical tool to help social workers to start their work with victims and potential victims of trafficking in human beings. The manual includes a theoretical description of the problem of trafficking in human beings as well as practical information to help social workers to provide the appropriate assistance to persons who have been trafficked. The manual explains the concept of trafficking in human beings, reasons and facilitating factors, mechanisms related to trafficking in human beings, and legislation for combating trafficking in human beings in the world, the European Union and Latvia.

Social workers and students of social work can also find useful and practical information on the role of social workers in a team of mixed professionals, the main groups at risk of being trafficked, what kind of knowledge, skills and values are essential for social workers and the necessary steps for social workers to help prevent trafficking in human beings.

The manual concludes with a description of the role of the International Organization for Migration in the prevention of trafficking in human beings and assistance to victims of trafficking.

Authors of the manual

